Doktori (PhD) értekezés

Sibalinné Fekete Katalin

2011

Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem
Kossuth Lajos Hadtudományi Kar
Hadtudományi Doktori Iskola

Sibalinné Fekete Katalin

A HELYI NYELV ÉS KULTÚRA ISMERETÉNEK JELENTŐSÉGE A BÉKEMISSZIÓK ÁLLOMÁNYA SZÁMÁRA (KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A NYUGAT-BALKÁNRA)

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Dr. Szabó Olga PhD

Budapest, 2011

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETŐ 5

A TUDOMÁNYOS PROBLÉMA MEGFOGALMAZÁSA ÉS AZ ÉRTEKEZÉS HIPOTÉZISE 5
AZ ÉRTEKEZÉS CÉLKITŰZÉSEI ÉS TARTALMA 7
A KUTATÁSI MÓDSZEREK BEMUTATÁSA 9
A KUTATÁSI TÉMA ELHATÁROLÁSA 10

1. A NYUGAT-BALKÁNI TÉRSÉG TÖRTÉNELMÉNEK, AKTUÁLIS GAZDASÁGI, TÁRSADALMI ÉS BIZTONSÁGI HELYZETÉNEK ÁTTEKINTÉSE ÉS ÉRTÉKELÉSE 12

1.1 A NYUGAT-BALKÁNI TÉRSÉG TÖRTÉNELMÉNEK ÁTTEKINTÉSE ÉS ÉRTÉKELÉSE 12
1.1.1 A délszláv államszövetség megalakulása 12
1.1.2 A „testvériség-egység” válsága 16
1.1.2.1 Az alkotmányos válságtól a szerb konzervatív centralista erők térhódításáig Montenegróban, a Vajdaságban és Koszovóban 16
1.1.2.2 Az ellenállás kibontakozása Szlovéniában és Horvátországban 18
1.1.2.3 A kommunizmus bukása, demokratikus szabad választások megtartása 20
1.1.3 A boszniai válság rendezésének törekvései és esélyei 24
1.1.4 A koszovói válság rendezésének folyamata 27
1.2 A NYUGAT-BALKÁN ÁLLAMAI GAZDASÁGI, TÁRSADALMI ÉS BIZTONSÁGI HELYZETÉNEK ÁTTEKINTÉSE 31
1.2.1 A nyugat-balkáni országok gazdasági helyzetének áttekintése 31
1.2.2 A nyugat-balkáni országok euro-atlanti integrációs törekvései 33
1.2.3 A Nyugat-Balkán társadalmi - és biztonsági helyzetének értékelése 36
1.2.3.1 A térség társadalmi és biztonsági helyzetének általános értékelése 36
1.2.3.2 Koszovó biztonsági helyzetének értékelése 39
1.2.3.3 Bosznia-Hercegovina biztonsági helyzetének értékelése 40
1.3 KÖVETKEZTETÉSEK – A TÉRSÉG TÖRTÉNELMÉNEK, GAZDASÁGI, TÁRSADALMI ÉS BIZTONSÁGI HELYZETÉNEK ÉRTÉKELÉSE 43

2. A MULTIKULTURALIZMUS ÉS AZ INTERKULTURÁLIS KOMMUNIKÁCIÓ JELENSÉGÉNEK ÉRTELMEZÉSE ÉS ÉRTÉKELÉSE A NYUGAT-BALKÁN ÁLLAMAIBAN 45

2.1 A NYUGAT-BALKÁN KULTURÁLIS SOKSZÍNŰSÉGÉNEK ÉRTÉKELÉSE 45
2.1.1 Elméleti és fogalmi megközelítések áttekintése 46
2.1.1.1 A kultúra és a kultúraközi kommunikáció fogalmának értelmezése 46
2.1.1.2 A térség interkulturális sajátosságai 48
2.1.2. Kultúra és interkulturalizmus a Nyugat-Balkánon 51
2.2 VALLÁSI- ÉS ETNIKAI MEGOSZTOTTSÁG A NYUGAT-BALKÁN ÁLLAMAIBAN 57
2.2.1 Vallási ellentétek a Nyugat-Balkánon 57
2.2.2 A térség etnikai és kulturális megosztottságának értékelése 61
2.2.2.1 A nyugat-balkáni népek etnikai és kulturális konfliktusainak feltérképezése 61
2.2.2.2 A délszláv népek közötti ellenségeskedés kulturális vetülete 63

2.2.2.3 Az albán-szerb ellentét történeti és kulturális dimenziói 66
2.3 A NYUGAT-BALKÁN NYELVI SOKSZÍNŰSÉGÉNEK VIZSGÁLATA 68
2.3.1 Nyelvi sokszínűség a Nyugat-Balkán államaiban 68
2.3.2 A délszláv nyelvek egymástól történő elhatárolásának lehetőségei 72
2.4 KÖVETKEZTETÉSEK – MULTIKULTURALIZMUS ÉS INTERKULTURÁLIS KOMMUNIKÁCIÓ 75

3. KULTURÁLIS ÉS NYELVI SAJÁTOSSÁGOK ÉRTÉKELÉSE A NYUGAT-BALKÁN BÉKEMŰVELETEIBEN RÉSZT VEVŐK FELKÉSZÍTÉSÉBEN 79

3.1 A KATONAI ÉS RENDVÉDELMI MISSZIÓK FELKÉSZÍTÉSÉNEK KULTURÁLIS ÉS NYELVI ELEMEI 79
3.1.1 A nemzetközi békeműveletek kialakulása, célja, felosztása és tevékenysége 79
3.1.2 Magyarország részvétele a nyugat-balkáni katonai és rendvédelmi békemissziókban 82
3.1.2.1 A Magyar Köztársaság szerepvállalása a nyugat-balkáni békefolyamatokban 82
3.1.2.2 Magyar békemissziók Bosznia-Hercegovinában 84
3.1.2.2 Magyar szerepvállalás Koszovóban 85
3.1.3 A békefenntartó műveletekre történő felkészítés általános jellemzői 87
3.1.4 A békefenntartók kulturális és nyelvi felkészítésének sajátosságai 89
3.1.5 A Nyugat-Balkánon szolgáló missziók résztvevőinek kulturális és nyelvi felkészítése 95
3.2 EMPIRIKUS KUTATÁS A BÉKEMISSZIÓKBAN RÉSZT VEVŐ ÁLLOMÁNY NYELVI FELKÉSZÜLTSÉGÉNEK ÉS TAPASZTALATAINAK FELMÉRÉSÉRE 97
3.2.1 A kérdőíves kutatás és elemzés célja és felépítése 97
3.2.2 A felmérés eredményeinek értékelése 97
3.2.2.1 Személyes adatok 97
3.2.2.2 A békemissziókba kiküldöttek nyelvismeretének vizsgálata önbesorolás alapján 102
3.2.2.3 A személyi állomány nyelvi felkészítésének értékelése 104
3.2.2.4 A célterület kultúrájának megismerése a békemisszióban résztvevők felkészítésében 108
3.2.2.4 A külszolgálat során szerzett nyelvi tapasztalatok értékelése 109
3.3 KÖVETKEZTETÉSEK – KULTURÁLIS ÉS NYELVI SAJÁTOSSÁGOK ÉRTÉKELÉSE 115

ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK 121

ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK 124

AJÁNLÁSOK, JAVASLATOK 125

SAJÁT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE 126

FELHASZNÁLT IRODALOM 127

MELLÉKLETEK 134

1. RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE 134
2. ÁBRÁK JEGYZÉKE 135
3. KIEGÉSZÍTŐ INFORMÁCIÓ – A KÉRDŐÍV TARTALMA 136

BEVEZETŐ

„A XX. századi Európa leginkább konfliktusokkal terhelt országának Jugoszlávia számított. E viszályok forrása népeinek több-nemzetiségében, többfelekezetűségében és kulturális különbözőségében rejlik.” [1] */Dušan BILANDŽIĆ/*

A TUDOMÁNYOS PROBLÉMA MEGFOGALMAZÁSA ÉS AZ ÉRTEKEZÉS HIPOTÉZISE

A nemzetállamok kialakulásának folyamatában, az azokban élő különböző nemzetiségek, vallási csoportok közötti konfliktusok, az autonómiára, illetve elszakadásra való törekvések, és annak ellentéteként a többségi nemzet nacionalista megnyilvánulásának felerősödése, több esetben okozott nemzetközi, regionális vagy helyi jellegű válságot.

A fegyveres konfliktussá erősödött válságok kezelése érdekében nemzetközi összefogással békeműveleteket szerveztek, amelyek tevékenységét nemzetközi szervezetek ellenőrzik. Boda József fogalom-meghatározása szerint a békemisszió (békeművelet) *„…azon műveleteket foglalja magába, amelyek az adott válságövezetben a béke fenntartására, a helyzet normalizálására irányulnak. Résztvevői lehetnek katonák, rendvédelmi szervezetek tagjai és polgári személyek.”* [2]

A kétpólusú világrend felbomlásával a békefenntartás tevékenysége nagymértékben kiszélesedett. Szabó István véleménye szerint: *„A mennyiségi növekedés egyben minőségi változást is jelentett. Míg a klasszikusnak tekinthető békefenntartás általában a tűzszüneti megállapodások ellenőrzését jelentette, addig az új, minőségileg magasabb szintű műveletek határozottabb beavatkozást is jelentettek, mint például a béke kikényszerítése erőszakos eszközök alkalmazásával.”*[3]

A politikai rendezés érdekében több nemzetközi és regionális szervezet (ENSZ, EBESZ, EU, NATO) egyre bonyolultabb nemzetközi konfliktusokban vállal aktív szerepet.

---

[1] BILANDŽIĆ, *Dušan: Hrvatska moderna povijest.* Golden Marketing, Zagreb, 1999. ISBN 953-6168-50-2, p. 779. (Az idézetet fordította: Sibalinné Fekete Katalin).

[2] BODA József: *A rendvédelmi békefenntartás kialakulása, fejlődése, helye és szerepe a XXI. században.* Doktori (PhD) értekezés. ZMNE, 2006. p. 131.

[3] SZABÓ István: *A balkáni békefenntartó műveletek áttekintése.* Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2001. 2. szám, p.33.

Modern, globalizálódó világunkban természetünk és jellemünk megformálásában számos tényező vesz részt, amelyek közül a kultúra az egyik legerőteljesebben befolyásoló tényező. A politikai, gazdasági és társadalmi szféra nemzetközivé válása, illetve a multinacionális kapcsolatok szélesedése következtében gyakrabban szembesülhetünk a kultúrák különbözőségével és az abból adódó konfliktusokkal.

Korunk konfliktusai átalakulóban vannak, a gazdasági és az ideológiai jellegűek mellett a civilizációk ellentétei és konfliktusai is előtérbe kerülnek. A fegyveres összeütközések és a polgárháborúk kialakulásának kockázata sok esetben kulturális területen jelentkezik, mivel a civilizáció magában foglalja a népek és nemzetiségek kulturális sajátosságait.

Huntington civilizációk közötti konfliktusokról szóló nézete a politikatudomány és más társadalomtudományok területén is éles kritikákat gerjesztett. Az amerikai szerző szerint ugyanis a politikai ideológiák civilizációkon belüli összecsapását felváltja a civilizációk egymás közötti összecsapása[4]. Huntington civilizáció alatt a legmagasabb kulturális csoportosulás, a kulturális identitás legtágabb szintjét érti. A Huntington-i civilizáció csoportosítás szerint a Balkán területén három civilizáció találkozik, amelyek a nyugati kereszténység, az ortodox kereszténység és az iszlám.

Változó világunk válságövezeteiben műveleteket végző katonai és rendvédelmi missziók új multikulturális és interkommunikációs kihívásokkal szembesülnek. A konfliktusokkal terhelt környezetben szolgáló missziók állományának nemcsak a nemzetközi egységek multikulturális sajátosságaival kell együtt élniük, hanem kitekintve a laktanya kerítésén túl, a műveleti terület állami és önkormányzati szerveinek képviselőivel, illetve soknemzetiségű lakosságával kell együttműködni (kommunikálni) és eredményeket elérni.

A békemissziók interkulturális kommunikációs kapcsolatait nagymértékben befolyásolhatják a működési területen élő népek (nemzetiségek) helyi kulturális és nyelvi sajátosságai és különbözőségei. A kulturális és azon belül a nyelvi különbözőségek ismerete, valamint e tudás helyes alkalmazása meghatározó „kommunikációs” eszköz lehet a – különböző kultúrák konfliktusaival telített közegben folytatott – békeműveleti tevékenység hatékonyságának növelésében.

[4] HUNTINGTON, Samuel P.: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása, Európa Kiadó, Budapest, 2001.

E megállapításaimat a magyar részvételű katonai és rendvédelmi béketeremtő és békemissziók egyik működési területeként szolgáló nyugat-balkáni államok[5] közül Bosznia-Hercegovina és Koszovó példáján keresztül kívánom bemutatni és bizonyítani. A Külügyminisztérium hivatalos honlapján közzétett írás szerint *„A Nyugat-Balkán kifejezést az EU alkotta meg, amely nem is igazán földrajzi területet jelöl, hanem inkább egy politikai régiót. Korábban sem földrajzi, sem politikai értelemben nem használták ezt a fogalmat. Az EU Nyugat-Balkánnak nevezi a keleti bővítés első és a második hullámából kimaradó balkáni államokat."*[6] (A második hullámnak Bulgária és Románia csatlakozása tekinthető.) A Nyugat-Balkánon szinte minden, korunkra jellemző válságjelenséggel találkozunk, amelyek közül értekezésemben a helyi kultúra és ezen belül a nyelv különbségeinek vizsgálatára összpontosítok. Véleményem szerint a világ számos válságövezetében működő nemzetközi katonai és különösen rendvédelmi béketeremtő és békemissziók munkájában fontos szerepet kap a helyi nyelvek ismerete és eredményes használata.

A Nyugat-Balkán általam vizsgált államaiban tevékenykedő magyar kontingensek alkalmazásánál – meglátásom szerint – a szerb, a horvát, a bosnyák és az albán nyelvek ismerete a szakfeladatok ellátásában előnyt jelent.

AZ ÉRTEKEZÉS CÉLKITŰZÉSEI ÉS TARTALMA

A hipotézisben bemutatottak alapján az értekezés témája a helyi nyelv és kultúra ismeretének jelentősége a békemissziók állománya számára (különös tekintettel a Nyugat-Balkánra). A témával összhangban az értekezés kidolgozásakor az alábbi fő célokat tűztem ki.

- Történelmi áttekintés segítségével azonosítani a Nyugat-Balkán politikailag még nem stabil vagy nem megnyugtatóan rendezett „nemzetiségi" vagy „kisebbségi" konfliktusokkal terhelt területein meglévő problémákat, különös tekintettel a nemzetek szembenállásának következtében kialakult konfliktusok kulturális, és ezen belül vallási és kommunikációs okaira és sajátosságaira.

[5] A nyugat-balkáni államok között leggyakrabban - Szlovénia kivételével - a volt jugoszláv tagköztársaságokat, Bosznia-Hercegovinát, Horvátországot, Macedóniát, Montenegrót, Szerbiát, Koszovót, valamint Albániát nevezik meg.

[6] http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/45E16BB4-2D2E-475E-B72B-E6D198852983/0/CARDS.pdf (elérés: 2010.11.25.)

- Értékelni az érintett államok aktuális gazdaság- és társadalompolitikai, illetve biztonsági helyzetét, amelynek segítségével következtetéseket vonok le a térség békeműveleteit befolyásoló biztonsági helyzet változási irányaira és a nemzetközi szerepvállalás trendjeire vonatkozóan.
- A multikulturális sajátosságok és az interkulturális kommunikáció kihívásainak elméleti értékelésével meghatározni a Nyugat-Balkán államaira jellemző – a békefenntartó tevékenységet is befolyásoló – nemzetiségi megosztottság tényezőit, s ezen belül különös tekintettel a térség nyelvi sokszínűségének a szerepét.
- Áttekinteni és elemezni a Nyugat–Balkánon békefenntartó szerepet vállaló katonai és rendvédelmi missziók felkészítésénél alkalmazott eljárási rendet és módszertani követelményeket, különös tekintettel az oktatásnál rendelkezésre álló tájékoztató és kiképzési segédanyagokra.
- Meghatározni a multikulturalizmusból és az interkulturális kommunikációból adódó nehézségek jelentőségét a békeműveletben részt vevő katonai és rendvédelmi missziók felkészítésében, illetve ajánlások kidolgozásával segíteni az érintett személyi állományt feladatai ellátásában.
- Kérdőíves vizsgálat eredményeire alapozva felmérni a katonai és rendvédelmi missziókban részt vevő személyi állomány nyelvi kompetenciájának sajátosságait, valamint levonni a következtetéseket a helyi nyelvek ismeretének szükségességére vonatkozóan.

Az értekezést három fő fejezetre bontottam. A tudományos célkitűzéseim alapján az első fejezetben bemutatom a Nyugat-Balkán mai helyzetének történeti előzményeit, ahol különös figyelmet fordítok a délszláv népek nemzeti megújulásának folyamatára, közös államiságuk létrejöttére, majd annak összeomlására, különös tekintettel a boszniai és a koszovói válság politikai okaira, és a válság rendezésére tett kísérletekre. A fejezet második részében áttekintem és értékelem a térség államainak társadalmi, gazdasági és biztonsági helyzetét.

Értekezésem második fejezetében kifejtem a multikulturalizmus és az interkulturális kommunikáció érvényesülését a Nyugat-Balkán azon államaiban, amelyekre a békekontingensek tevékenysége kiterjed. A térség kulturális megosztottságának értékelését követően a nyugat-balkáni államok vonatkozásában ismertetem a kultúra, a kultúraközi kommunikáció és az interkulturalizmus sajátosságait, illetve azok nyelvi aspektusait.

Végül e térség államainak vallási, etnikai és nyelvi sokszínűségével és megosztottságával foglalkozom.

A dolgozat harmadik fejezetében a Nyugat-Balkán békeműveleteiben részt vevő katonai és rendvédelmi missziók kulturális és nyelvi felkészítésének megvalósulásával foglalkozom. A fejezet első részében a térségben működő hazai békemissziók felkészítésének kulturális és nyelvi aspektusait mutatom be, valamint a kutatandó téma szempontjából kiemelten vizsgált polgári-katonai együttműködés kérdéskörével foglalkozom. A fejezet második részében kérdőíves kutatás keretében a katonai és rendvédelmi missziók résztvevői nyelvi kompetenciájának és nyelvi tapasztalatinak felmérését végzem el.

A KUTATÁSI MÓDSZEREK BEMUTATÁSA

A kutatás során alapvető szempontnak tekintettem a tudományos megalapozottságot, az analízisekre, szintézisekre épülő következtetések kialakítását. Értekezésem alapvetően objektív tények és megközelítések felhasználásával készült, ugyanakkor a szerzői szabadságból kiindulva egyéni megállapításokat, megoldási javaslatokat és megközelítéseket alkalmaztam.

A kutatómunkámat segítette, hogy számos, a békeműveletek területén a témámhoz részben kapcsolódó PhD doktori értekezés[7] került megvédésre, továbbá a békemissziók felkészítésével foglalkozó katonai és rendőri vezető szakemberekkel történt konzultációk lehetőséget biztosítottak kutatási munkám eredményeinek ellenőrzésére.

Hasznos információt meríthettem több a katonai nyelvi képzés fejlesztését célzó tudományos dolgozat[8] következtetéseiből és tudományos eredményeiből, valamint a konkrét téma történelmi és filozófiai aspektusokat feldolgozó egyetemi értekezésekből[9].

---

[7] BODA József: *A rendvédelmi békefenntartás kialakulása, fejlődése, helye és szerepe a XXI. században*. Doktori (PhD) értekezés. ZMNE, 2006.
BOLDIZSÁR Gábor: *a békeműveletekben való részvétel hatása a magyar honvédségre*. Doktori (PhD) értekezés, ZMNE. 2008.
PADÁNYI József: *a NATO-tagság hatása a magyar honvédség szárazföldi csapatai műszaki támogatásának elméletére és gyakorlatára*. Doktori (PhD) értekezés. ZMNE, 2006.
PAPP Gyula: *A Magyar Honvédség békefenntartó műveletekre kijelölt alegységeinek felkészítése*. Doktori (PhD) értekezés. ZMNE, 2008.

[8] SZABÓ Olga: *Az idegen nyelvi képzés és kommunikáció helyzete a Magyar Királyi Honvédségben 1868–1914. Doktori (PhD) értekezés*. ZMNE, 2005.
VÁRNAINÉ Dr. KIS Ilona: *A hivatásos állomány angol nyelvi és angol katonai szaknyelvi felkészítése, mint a NATO-hoz történő csatlakozás egyik feltétele. Doktori (PhD) értekezés*. ZMNE, 1998.

Az értekezésemben az alábbi konkrét kutatási módszereket alkalmaztam:

- Felhasználtam saját, a nyelvoktatásban szerzett tapasztalataimat és szakmai ismereteimet.
- Kutatásaimban jelentős mennyiségű, a Nyugat-Balkánra vonatkozó – szakirodalomként is megadott – külföldi és hazai forrásanyagot dolgoztam fel.
- Egyedi kérdőívet dolgoztam ki a Nyugat-Balkán békeműveleteiben résztvevő missziók felkészítésében szerepet játszó kulturális és nyelvi sajátosságokat értékelő vizsgálataimhoz, amelyet az empirikus kutatási módszer szabályai szerint elemeztem és értékeltem.

Az értekezésben levő (saját forrásként megjelölt) ábrák és táblázatok döntő részben empirikus kutatási munkám eredményei. Kutatómunkám folyamán különösen fontosnak tartottam a nemzetközi és hazai szakmai konferenciákon szerzett tapasztalatok hazai környezetben történő adaptálását.

A tudományos kutató tevékenységem teljes időszakában fontos volt számomra az elért eredmények folyamatos publikálása, közzététele. A hivatkozások, lábjegyzetek alkalmazásánál a doktori iskola által előírt formátumot követtem.

A KUTATÁSI TÉMA ELHATÁROLÁSA

Az értekezés kidolgozása során kizárólag a Nyugat-Balkán és népeinek történetével, vallási, etnikai és kulturális (azon belül nyelvi) megosztottságának kérdéseivel, a konfliktusok kialakulásának gazdasági, társadalmi, biztonsági okaival, körülményeivel és következményeivel, illetve mindezen aspektusok békeműveleti felkészítésekre való hatásával, téma specifikus értékelésével foglalkozom. Az értekezésemben nem vizsgálom az országok és népek közötti háborús eseményeket, a nyugat-balkáni békeműveletek részleteit, a békefolyamatok sajátos történéseit, a békefenntartás katonai vonatkozásait. A dolgozat kutatási célkitűzéseit a kutatási módszereken keresztül elsősorban olyan eredmények elérésére összpontosítom, amelyek segítségével növelni lehet a missziók állományának nyelvi és kulturális felkészültségét.

---

[9] SZILVÁGYI Tibor: *Az albán kérdés biztonsági kockázatai és megoldásának lehetőségei.* Doktori (PhD) értekezés. ZMNE, 2005., valamint KISS Gabriella: *Interkulturális kihívások és kommunikációs kompetenciák koordinálása a NATO és egyéb katonai missziók tevékenységében.* Doktori (PhD) értekezés. ZMNE, 2009.

A dolgozat elkészítésekor a nyelvi képzés és felkészítés területén alapvető, nemzetközi és hazai téren bizonyított tételeket már nem értékelem. Ilyen bizonyított tudományos eredmény például az angol nyelv használata primátusának kérdésköre, vagy a nyelvtanulás külföldi és hazai (akár történeti síkon történő) módszertanának taglalása, amely tételeket a korábban hivatkozott tudományos értekezések már részletesen elemeztek.

Az értekezésemmel – a nemzetközi békefenntartó missziók két meghatározó típusú szervezetének – a rendőri és a honvédelmi szervek által delegált és kiküldött rendőröknek és katonáknak kívánok segítséget adni szakfeladataik ellátásához.
Mivel a katonai szakterületeken tevékenykedőkkel kapcsolatos hazai kutatási eredmények már rendelkezésre állnak, ezért a dolgozatomban kutatásaimat inkább a rendészeti szervek irányában folytatom, a téma katonai aspektusait tájékoztató jelleggel kutatom.

Az értekezésem alapjául szolgáló ismeretanyag gyűjtését 2010. december 31-én zártam le.

1. A NYUGAT-BALKÁNI TÉRSÉG TÖRTÉNELMÉNEK, AKTUÁLIS GAZDASÁGI, TÁRSADALMI ÉS BIZTONSÁGI HELYZETÉNEK ÁTTEKINTÉSE ÉS ÉRTÉKELÉSE

1.1 A NYUGAT-BALKÁNI TÉRSÉG TÖRTÉNELMÉNEK ÁTTEKINTÉSE ÉS ÉRTÉKELÉSE

1.1.1 A DÉLSZLÁV ÁLLAMSZÖVETSÉG MEGALAKULÁSA

A monarchiabeli horvát és szerb politikusok már évtizedekkel a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (a továbbiakban: SzHSz Királyság) 1918. december 1-i kikiáltása előtt előirányozták a délszláv népek egy államban történő egyesítésének szándékát, amelyet az I. világháború után az újonnan előállt nemzetközi viszonyok miatt az antant hatalmak is támogattak. Problémát jelentett viszont, hogy mind a horvátok, mind a szerbek eltérően képzelték el a délszlávok együttélését. A horvátok igyekeztek érvényre juttatni ama törekvésüket, hogy az új délszláv állam a népek jogegyenlőségén alapuló föderációként valósuljon meg, azaz föderalista-republikánus elképzeléseik voltak.

„Az 1921-es népszámlálási adatok szerint az SzHSz Királyság lakosságának a szerbek csak relatív többségét alkották (38%), ennek ellenére a politikai hatalom teljes mértékben az ő irányításuk alatt állt.”[10]

A világháborúból győztesként kikerült Szerbia saját jogos „jussaként” fogta fel a szerbek vezető szerepét. Politikusaik kivétel nélkül egyetértettek abban, hogy a királyságon belül szerb hegemóniát kell teremteni, aminek megvalósításához erős Belgrád-központú, centralizált állam kialakítása szükséges, azaz a horvát föderalista-republikánus államforma kiépítésével szemben ők a centralista-monarchikus államszerkezet hívei voltak.

A nyugati hatalmak által is privilegizált, a világháborúból győztesen kikerült Szerbiának sikerült a gyakorlatban is véghezvinni központosító terveit.

1919-ben Horvátországban, Montenegróban, és Macedóniában a belgrádi kormány katonai erő bevetésével vetett véget a nagyobb önállóság elnyeréséért tüntető polgárok felkeléseinek. A király felszámolta a nemzeti kormányokat, és központi parlamentet alakított ki, a királyság pénzneme pedig a szerb dinár lett.

---

[10] SOKCSEVITS Dénes, SZILÁGYI Imre, SZILÁGYI Károly: *Déli szomszédaink története*. Bereményi Könyvkiadó, Budapest, ISBN 9638182075, p.225.

1919. június 28-án elfogadták az alkotmányt, amely szerint *„az SzHSz Királyság alkotmányos, parlamentáris és örökletes monarchia, a törvényhozói hatalmat a király és a nemzetgyűlés közösen gyakorolja”*.[11] A horvátok – élükön Stjepan Radić-csal, a Horvát Parasztpárt vezetőjével – a nagyobb önállóság megvalósításáért küzdöttek.

A délszláv politikusok közötti egyet nem értés egyik csúcspontjának lehet tekinteni a belgrádi parlamentben lezajlott 1928. június 20-i eseményeket, amikor is Puniša Račić szerb radikális képviselő rálőtt a Horvát Parasztpárt négy vezető politikusára. A merénylet következtében Stjepan Radić két párttársával együtt életét vesztette.

E politikai gyilkosság folytán Sándor király 1929. január 6-án a nemzeti egység megőrzése érdekében diktatúrát vezetett be. Bejelentette, hogy az 1921-es alkotmány érvényét veszti, valamint törvényben rögzítette, hogy az elkövetkezendőkben minden hatalom a király kezében összpontosul. A folyamatos konfliktusok egyszer és mindenkorra megsemmisítették a délszláv nemzeti egység romantikus elképzelését.

1929. október 3-án az állam nevét Jugoszláv Királyságra változtatták. A király az országot tíz területi egységre, kilenc bánságra és a fővárosra osztotta, figyelmen kívül hagyva a történelmi, kulturális határokat, amelynek eredményeként 7 bánság szerb jellegűvé vált. A pártok közötti rivalizálás és széthúzás a belpolitikában, a továbbiakban is jelen volt.

Az 1930-as évek Európájára jellemző nemzeti szocialista mozgalmak Jugoszláviát sem kerülték el. A fasiszta eszméknek a horvátok és szerbek között is egyre több szimpatizánsa akadt. 1934-ben, Marseille-ben Sándor király és Barthou, francia külügyminiszter merénylet áldozata lett.[12] A merényletet a szélsőjobboldali horvát *„Usztasa”*[13] szervezet tagjai követték el. A bűncselekmény intő jelnek bizonyult a szerb hegemónia erőszakkal történő fenntartása mellett kiálló politikusok számára.

1939-ben a Jugoszláv Radikális Egységpárt színeit képviselő Dragiša Cvetković került hatalomra, aki a lakosság körében egyre fokozódó feszültségek hatására, a Horvát Parasztpárt vezetőjével, Vlatko Mačekkal kötött megállapodás keretében igent mondott Horvátország autonóm státuszának bevezetésére.

---

[11] Uo. p. 227.

[12] ORMOS Mária: *Merénylet Marseille-ben.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984. ISBN 963 09 2324 6, p. 8.

[13] A Horvát Felszabadítás Forradalmi Szervezete (Ustaša Hrvatska Revolucionarna Organizacija). Az usztasa jelentése: felkelő. A mozgalom alapítója: Ante Pavelić volt. Célkitűzése: Horvátország Jugoszláviától való függetlenné válásának kiharcolása, akár fegyveres erővel is.

Ezáltal létrejött az ún. Horvát Bánság, amely magában foglalta a királyságon belüli horvát etnikai területeket, többé-kevésbé kielégítve ezzel a horvátok többségének követeléseit. Az 1939-es államreform már későn jött ahhoz, hogy új viszonyokat teremtsen, amikor az autonóm Horvát Bánság kialakításával a Monarchia először kísérelte meg a föderalizmus részleges alkalmazását.

1941-ben a II. világháború Jugoszláviát is elérte, április 6-án ugyanis Németország vezetésével Olaszország, Magyarország és Bulgária együttes erővel katonai támadást indított a délszláv állam ellen, felosztva maguk között annak területét, ami egyben a versailles-i Jugoszlávia megszűnését is jelentette. A tengelyhatalmak által megszállt délszláv állam területén a polgárháborúra jellemző belső fegyveres összetűzések bontakoztak ki, a horvát usztasák, a szerb csetnikek és Jugoszlávia egységének újjászerveződése érdekében harcoló partizánok között. A náci „rendezés" senkinek sem volt elfogadható, még a német segítséggel létrehozott független bábállam Horvátországnak sem. Juhász József a témában írt mérvadó tanulmányában így fogalmaz: *„Ilyen körülmények között a kommunista partizánmozgalom nemzeti elvei (a „törzsi" helyett a nemzeti szubjektivitások elismerése, az összefogás, mint a megszállókkal való szembeszegülés eszköze, és a föderatív népköztársaság, mint a későbbi együttélés kerete) visszhangra találtak mind a szerbek (mert a szerbséget egyesítő független állam visszaállását ígérte), mind a többiek között (mert egyenjogúságot hirdetett). A föderalizmus ezzel máris betöltött egy fontos funkciót: egyike lett az antifasiszta szabadságharc hajtóerőinek."*[14] Bár a szövetségesek továbbra is a királyt ismerték el törvényes uralkodónak, azonban 1944-től a tényleges katonai erőfölény következtében a hatalom fokozatosan a Josip Broz Tito vezetése alatt álló partizánok kezébe került.

A világháborúból 1945-ben győztesként kikerülő antifasiszta koalíció immár az oldalukon harcoló kommunista Tito által újjászervezett jugoszláv állam felújítását pártolta. Tito a II. Jugoszláviát hat tagköztársaságból álló (Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Bosznia-Hercegovina, Macedónia és Montenegró) föderációként szervezte újjá. Szerbián belül további két tartományt alakított ki: Vajdaságot és Koszovót. Koszovó 1963-ban kapta meg az önálló tartományi státuszt.

[14] JUHÁSZ József: *Két korszak határán (tanulmányok Kelet-Európa jelenkortörténetéből)*. ELTE Történettudományok Doktori Iskola, Budapest, 2007. ISBN 978 963 9683 80 8, p. 303.

Az ország fennállásának első húsz évében a föderáción belüli hatalom összpontosításával Titonak az volt a célja, hogy a délszláv nemzeteket egy általános jugoszláv közösségbe olvassza egybe. Az 1965. évi gazdasági reform felszínre hozta az egyes köztársaságok közötti fejlettségbeli különbségeket. Jugoszlávia fejlettebb részén, így Horvátországban és Szlovéniában nacionalizmusba hajló reformmozgalom indult el, tiltakozásul a szövetségi költségvetésbe befizetendő rájuk eső hányadának aránytalanul magas voltára. A Tito-vezetés az elégedetlenség tapasztalásával keresni kezdte a köztársaságok összetartásának újfajta kereteit.

Juhász József meghatározása szerint *„A föderáció új struktúrája alapjaiban már 1963-71 között kialakult, de végső formáját csak az 1974-ben elfogadott új alkotmánnyal kapta meg. Ebben a nemzetek és nemzetiségek önigazgatásának, szuverenitásuk gyakorlásának alapvető színteréül a köztársaságokat és a tartományokat jelölték meg, a föderációt pedig a köztársaságok és a tartományok közös érdekeit egyeztető és megvalósító fórummá minősítették át. Ezzel radikálisan eltértek az előző alkotmányos berendezkedéstől, amelyben még a föderáció volt a szuverenitás elsődleges letéteményese”*[15]

Az új alkotmány alapján megalakult államelnökség a kollektív államvezetés rendszerét hozta létre. A kollektív államvezetés cselekvőképessége, döntéshozatali mechanizmusa azonban önmagában már nem működött, ugyanis a korlátozott mandátummal rendelkező szövetségi vezetők a köztársaságok nagyfokú politikai önállósága miatt nem tudtak hatékony, össz-szövetségi szintű döntéseket hozni. Ilyenformán a spontán konföderatív irányzat egyre nagyobb teret hódított. Ezzel egyidejűleg egy egységet jelképező személy hiányából fakadóan az államalkotó nemzetek fokozódó önállósodási törekvése vált meghatározóvá. Jugoszlávia jövőbeni társadalmi berendezkedését Szerbia központosított föderációként, míg Horvátország és Szlovénia független államok laza konföderációjaként képzelte el.

Az állami berendezkedés kapcsán Dušan Bilandžić így fogalmazott: *„Tito kísérlete, hogy ezt az országot kivezesse a „Balkánról”, nem sikerült. Kormányzása ideje alatt mindvégig követte a status quo-hoz elengedhetetlen nemzetfelettiség gondolatát, és az egységesítésre törekvő reformvonalat.*

[15] Uo. p. 305.

Szerbia sohasem fogadta el a föderalista államformát, különösképpen annak az 1974-es alkotmányban megfogalmazott változatát. Horvátország, sohasem mondott le egy független nemzetállam megalkotásának gondolatáról.”[16]

1.1.2 A „TESTVÉRISÉG-EGYSÉG” VÁLSÁGA

1.1.2.1 Az alkotmányos válságtól a szerb konzervatív centralista erők térhódításáig Montenegróban, a Vajdaságban és Koszovóban

1981 kora tavaszán Koszovóban, a túlnyomórészt albánok által lakott Szerbia déli, autonóm tartományának egész területén tagköztársasági státuszt követelve kiterjedt demonstrációk vették kezdetüket. A koszovói események alkalmat adtak a szerbiai centralista politikai erőknek, hogy a jugoszláv föderalizmust megkérdőjelezzék, és napirendre tűzzék Szerbia államjogi helyzete kérdésének megvitatását a Jugoszláv Föderáción belül.

A Szerb Kommunisták Szövetségének Központi Bizottsága 1981-ben tartott gyűlésén arra az álláspontra helyezkedett, hogy elfogadhatatlan a tartományoknak a köztársaságtól való, nagyfokú önállóságának a fenntartása. Jugoszlávia „széthullása“ tehát a koszovói eseményekkel vette kezdetét, és ezt Szerbia egyedül nem volt képes koordinálni. Szerbiának a föderáció nyolc tagjának konszenzusára volt szüksége az 1974-es alkotmánymódosításhoz. A szerb vezetés ezzel tisztában volt, és ezért nem fedte föl igazi törekvéseit[17], ellenkezőleg, a föderáció modernizálásának igényével lépett fel. *„Az 1974-es alkotmány nacionalista ideológiákat szülő nemzeti államokat hozott létre, dezintegrálta a jugoszláv gazdaságot, és a tönk szélére sodorta Jugoszláviát”*[18] – vélte a kritikai álláspontra helyezkedő szerb politikai elit.

A közvélemény megnyerésének érdekében Belgrádban erőteljes kampány kezdődött a központosítás visszaállítására, úgymond a föderáció „demokratizálására”. Nyilvánvalóvá vált azonban, ha Szerbia megkérdőjelezné a szövetségi alkotmány legitimitását, akkor Szlovénia és Horvátország az első adandó alkalommal kinyilvánítaná kiválási szándékát Jugoszláviából.

---

[16] BILANDŽIĆ, Dušan: *Hrvatska moderna povijest*. Golden Marketing, Zagreb, 1999. ISBN 953-6168-50-2, p. 692. (Az idézetet fordította: Sibalinné Fekete Katalin)

[17] A szerb politikai vezetés valódi törekvései között szerepelt, hogy Jugoszlávia területéből - figyelmen kívül hagyva a többi tagköztársaság területi határait - kihasítsa azokat a részeket, ahol többségben szerbek éltek, megteremtve ezzel Nagy Szerbiát.

[18] MESIĆ, Stjepan: *Kako smo srušili Jugoslaviju?* Politički memoari, Zagreb, 1992. p.77.
(Az idézetet fordította: Sibalinné Fekete Katalin)

A szerbek a hatályos alkotmány revízióját célzó szándéka elfogadhatatlan volt az államszövetség nem szerb népei számára, hiszen ebben ők az 1974-es alkotmány által megszerzett jogaik csorbítását látták. A szerb politikai elit nacionalista része azonban elérkezettnek látta az időt az „igazságtalanságok" orvoslására. Ennek a mozgalomnak az élére 1987-ben a „minden szerbet egyesíteni szándékozó" Slobodan Milošević került.

A kedélyek felkorbácsolásában nemzeti érzelmekre hatva nagy szerepet játszott a Szerb Ortodox Egyház is. Az egyház mögött nem maradtak le a tudomány képviselői sem. 1986 szeptemberében a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia (Srpska akademija nauka i umetnosti, SANU) megjelentette a szerb politikai célkitűzések dokumentumát, a „Memorandum"-ként ismertté vált szerb nemzeti programtervezetet. E kiadvány a titói rezsim politikai vádiratát tartalmazta azzal a tézissel, hogy a jugoszláv kommunista mozgalom a kezdetektől horvát-szlovén dominanciát megteremtve szerb- és jugoszlávellenes volt. Dušan Bilandžić a Memorandumot idézve ezt írja: *„Tito és Kardelj köztársaságokra bontva, darabokra törte a szerb nép nemzeti egységét, megakadályozva ezzel a jugoszláv föderáción belüli szerb állam megteremtését, Szerbiát viszont a fejlett nyugati köztársaságok politikai és gazdasági túszává tette, meggátolva a szerb társadalom természetes fejlődését – egyszersmind, Szerbiát és az egész szerbséget alávetett helyzetbe sodorta Jugoszláviában."*[19].

A Memorandum szerzői úgy vélik, hogy a konföderációs rendszer kialakításával valójában az 1974-es alkotmány volt az, amelyik a végső döfést adta meg Szerbiának és Jugoszláviának, amellyel kapcsolatban a Memorandum azt állítja, hogy *„Nem minden nemzet vált egyenjogúvá: a szerb nép például nem kapott lehetőséget saját államának kiépítésére. Más köztársaságokban élő szerbeknek, eltérően az ottani nemzetiségektől, nincsenek jogaik, így hivatalosan nem használhatják nyelvüket, írásukat, politikai és kulturális alapokon nem szerveződhetnek."* [20]

A Memorandum szerzői sürgős intézkedést követelve megvádolták a poszt-titói rendszert azzal, hogy Koszovóban és Horvátországban a szerbeket választás elé állította – vagy átköltöznek Szerbiába, vagy beolvadnak. A Memorandum szerint *„A szerb nép Horvátországban sohasem volt nagyobb fenyegetettségnek kitéve, mint napjainkban.*

[19] BILANDŽIĆ, Dušan: *Hrvatska moderna povijest.* Golden Marketing, Zagreb, 1999. ISBN 953-6168-50-2, p. 752. (Az idézetet fordította: Sibalinné Fekete Katalin)
[20] Uo. p.753.

Nemzeti státusuk megoldása elsőrendű politikai feladatként kezelendő. Amennyiben nem születik megoldás, a következmények nemcsak a Horvátországon belüli viszonyokra, hanem egész Jugoszláviára nézve is végzetesek lehetnek.“[21]

Milošević 1987 áprilisi koszovói látogatása során megígérte az ottani szerbségnek, hogy az albán szeparatista törekvéseket jugoszláv segítséggel megállítják. Ezzel egy időben, a szinte mindennapossá vált utcai nagygyűléseken elkezdődött a lakosság nacionalista szólamokkal történő „megdolgozása” is. Kezdetét vette az ún. „antibürokratikus” forradalom. Szerbia, illetve egész Jugoszlávia egységesítésének jelszava alatt 1988 nyarától Szerbiában, a Vajdaságban és Montenegróban nagyszabású tömeggyűléseket szerveztek. Az első ilyen 1988. október 6-án a Vajdaságban volt, melynek következtében megbukott az ottani kormány. Néhány nappal később, a javarészt Szerbiából származó felbőszült tömeg nyomására, a helyi rendfenntartó erők hallgatólagos jóváhagyásával, és a nem kis számú albán ellentüntető ellenére, a koszovói vezetés is megbukott. Ugyanerre a sorsra jutott a montenegrói vezetés is. Milošević szerint a hatalom birtokosai egyes köztársaságokban elveszítették a nép bizalmát. Ezért úgy vélte, hogy a kompromittált bürokráciát a nép segítségével meg lehet dönteni, és az ezt célzó szerb hatalom tagköztársaságok általi támogatásával meg lehet újítani Jugoszláviát.

1.1.2.2 Az ellenállás kibontakozása Szlovéniában és Horvátországban

„A szerb nacionalista mozgalomnak a 80-as évek derekától történő erőteljes kibontakozása elsősorban arra kényszerítette az északi köztársaságok vezetését, hogy alkotmányos rendjük veszélyeztetése miatt ellenszegüljenek a kihívásnak. Szerbia ugyanis a jugoszláv társadalmi válság vélt megoldása érdekében központi szerepét visszaállítva, igyekezett kiterjeszteni hatalmát egész Jugoszláviára, amit a többi köztársaság nem volt hajlandó elfogadni.”[22]

Az események következtében Szlovénia is megfogalmazta saját nemzeti programját. Az 1980-as évek közepére a kommunista rendszer leváltása, majd egy szabad civil társadalom megteremtése érdekében, egy egyre jobban szerveződő polgári mozgalom vette kezdetét. Geopolitikailag a Nyugathoz legközelebb fekvő, erős kulturális identitással rendelkező, területén jelentéktelen számú nemzetiséget magába foglaló Szlovénia minden ízében a súlyos válságba került Jugoszláviából való kiválást kívánta.

---

[21] Uo. p 755.

[22] MESIĆ, Stjepan: *Kako smo srušili Jugoslaviju?* Politički memoari. Zagreb, 1992. p. 78.
(Az idézetet fordította: Sibalinné Fekete Katalin)

Mivel a szlovén párthatalom saját ellenzékével szolidarizált, majdhogynem partnerként kezelte, ezért más köztársaságokkal összevetve, a politikai élet ebben a tagköztársaságban többé-kevésbé nyitottnak bizonyult. Szlovéniában értek be először a feltételek ahhoz, hogy a polgári társadalmi rend bevezetésének útjára lépjen.

„Horvátországnak a nacionalista szerb mozgalommal szembeni politikája összetettebbnek bizonyult a nagyon is határozott szlovéniaihoz viszonyítva. A horvát állampárti vezetés nem volt a történelmi helyzet magaslatán. Ellentmondásba került önmagával, egyrészt a párton belüli hatalomért folytatott harcában, másrészt Jugoszlávia jövőbeni társadalmi berendezkedésének megítélésében.”[23]

Amíg a politikában folyt a reformpártiak (akik minimális célként a konföderációt, illetve az államszövetségből való kiválást követelték) és a konzervatívok (akik viszont az 1974-es alkotmány vívmányain nyugvó szövetségi rendszer továbbélését szorgalmazták) óvatos rivalizálása, addig a tömegek szerb expanziótól való félelme napról napra nőtt; a társadalmi szétesés a reformpárti politikusoknak kedvezett, akik a szlovéniaihoz hasonló radikális változást képviselték.

Az utolsó szövetségi kormányfő, Ante Marković technokrataként a polgári társadalom megteremtésének talaján Jugoszlávia demokratikus alapokon történő átalakítását az európai integráció felgyorsításával és a piacgazdaság erősítésével akarta elérni. Az ország szétesésének folyamata azonban már elindult, a szétverését célzó erők immár többségben voltak.

A szerb nacionalizmus újjáéledésének következtében a jövőtől való félelem és az elbizonytalanodás Bosznia-Hercegovinában és Macedóniában is kezdetét vette. Igazán egyikük sem akarta Jugoszlávia széthullását, mert területi egységüknek, kiharcolt államiságuk zálogának tartották, de a szeparatista lendület magával sodorta őket is. Boszniában – vegyes nemzetiségi összetételénél fogva – ez napjainkig tartó bizonytalanságot és megoldatlan válsággócot szülve katasztrofális következményekkel járt.

Macedónia mesterségesen létrehozott államként, köztársasági státust élvezve, Jugoszlávia oltalmában érezte magát viszonylag biztonságban, hiszen Jugoszlávia megszűnése az ő államiságát is megkérdőjelezte volna.

[23] Uo. p.79.

1.1.2.3 A kommunizmus bukása, demokratikus szabad választások megtartása

„Jugoszlávia szétesésének utolsó fázisa egybeesik a többi kelet-európai szocialista országban lezajlott változásokkal. Ellentétben ezen országokkal, valamint Szlovéniával és Horvátországgal, Szerbia nacionalizmusától túlfűtve elvetette a demokratizálódási folyamatokat, és megerősítette hatalmában az akkori kommunista rendszert.”[24]

A régi-új vezetőinek más tervei voltak. A „nemzet megmentőjeként” fellépő pártvezér, Milošević első lépésként az 1989-es módosított szerb alkotmányra hivatkozva és az ún. antibürokratikus forradalom segítségével, megszüntette a szerb autonóm tartományok önállóságát.

Milošević a köztársaságon belül már elég erősnek érezve magát, kísérleteket tett a „forradalom” többi köztársaságra való kiterjesztésére is. 1989. december 1-ére az „igazság népgyűlése” jelszó alatt Szerbiában verbuvált tömegekkel nagyszabású demonstráció szervezését indítványozta Ljubljanában. Az akció nem járt sikerrel, mert a szlovén vezetés ezt meghiúsította. Megtorlásul Szerbia megtiltotta a szlovén árucikkek behozatalát. A gazdasági szankciók meghirdetésének alkalmával, a sajtóban is közzétett kiáltványban a következő mondat szerepelt: *„üzenjük, hogy egyetlen szerb polgár sem fog könyörögni a szlovénoknak, és marasztalni őket Jugoszláviában.”*[25] Ilyen és ehhez hasonló megnyilvánulásokkal a szerb vezetés jelezte a Szlovéniával való szövetségi kötelék lazításának szándékát, sőt kiválásának jóváhagyását is. Nem így Horvátország esetében, ahol a nagyszámú szerb nemzetiségű állampolgárra alapozva, Szerbia kijelölte befolyásolási érdekszférájának határait. 1989-re a szerb homogenizációs törekvések csúcspontra jutásával Horvátországban is elkezdődött a demokratikus nemzeti mozgalom élénkülésének folyamata, amely korábban az értelmiség köreiből kiindulva, később viszont a széles tömegek mellett híveket szerzett a Horvát Kommunisták Szövetsége tagsága körében is.

A nemzeti homogenizációs törekvések előretörése tekintetében nem lehet figyelmen kívül hagyni a nagyszámú, igen erős bázissal rendelkező, anyagi áldozatokat is felvállaló horvát emigrációt sem.

A mozgalom megerősödését a kelet-európai szocializmus válsága, a szerb terjeszkedési kísérletek okozta veszély, és ennek következtében Jugoszlávia szétesésének folyamata

---

[24] Uo p.79.

[25] JOVIĆ, Borisav*: Poslednji dani SFRJ*, Politika, Beograd, 1993. p.67.
(Az idézetet fordította: Sibalinné Fekete Katalin)

váltotta ki. Horvátországban egyre többen ismerték fel egy önálló demokratikus horvát állam megteremtésének szükségességét. Erre azok is rájöttek, akik korábban a már említett megfontolások alapján ragaszkodtak a szövetségi államrendszer megtartásához, mivel Miloševićet nem lehet meggyőzni a fennálló alkotmányos rend lehetséges továbbéléséről. A társadalom minden szférájában megértették a politikai többpártrendszer megteremtésének szükségességét.

A politikai pártok megalakulását kezdeményező csoportok titokban szerveződtek. A Zágrábi Egyetemen 1989 februárjában megalakult a „Jugoszláv Demokratikus Kezdeményezés" (Jugoslovenska Demokratska Inicijativa) nevű egyesület, amely nevénél fogva még nem zavarta a hatalmat, viszont más irányultságú kezdeményezések előtt is megnyitotta az utat. *„Február 28-án a Horvát Írószövetségben Franjo Tuđman kezdeményezte a Horvát Demokratikus Közösség politikai párt (Hrvatska Demokratska Zajednica, a továbbiakban: HDZ) megalakítását."*[26] Érdekességként megemlítendő, hogy az ezután alakuló több tucat párt között nem található a napjainkban nagy szerepet játszó, a reform kommunista utódpártnak nevezhető, mára szociáldemokrataként ismert és egyben a jelenlegi baloldal megformálója, a Szociáldemokrata Párt (Socijaldemokratska Partija). Ugyanis ez a politikai alakulat nem tekinthető új pártnak. 1990-ben a politikai változások hatására a Demokratikus Változások Pártja (Stranka Demokratskih Promjena) nevet vette fel, amely az átalakuló Horvát Kommunisták Szövetsége átmenetileg használt elnevezése: Savez Komunista Hrvatske - Stranka Demokratskih Promjena (SKH-SDP), azután átmenetileg (1990-92) Stranka Demokratskih Promjena (SDP) lett a neve, majd 1992-től használják ezt a rövidítést a mai értelemben: Socjaldemokratska Partija. A rövid idő alatt többszöri névváltozáson átesett párt, a kibontakozó nemzeti mozgalom szárnyain, nemzeti egységre törekedve vált mára befolyásos, meghatározó baloldali politikai erővé Horvátországban.

A válságban lévő szövetségi állam láttán a horvát pártok a függetlenség kivívását célzó nemzeti egységfrontba tömörültek. Ekkor még nem volt jellemző rájuk a békeidőben tapasztalható éles politikai harc.

Ez elmondható az ország politikai arculatát meghatározó két pártról, a HDZ-ről és az SDP-ről is. A választási kampány során a jobboldali konzervatív gyűjtőpártként elkönyvelt HDZ, tartott a baloldali ellentámadástól, míg az SDP félt a számonkéréstől.

---

[26] BILANDŽIĆ, Dušan*: Hrvatska moderna povijest*. Golden Marketing, Zagreb, 1999. ISBN 953-6168-50-2, p. 744. (Az idézetet fordította: Sibalinné Fekete Katalin)

Azonban a félelem alaptalan volt, hiszen az ismert körülmények között a nemzet egységének megteremtése mindkét párt esetében az első helyen állt. Mivel a választási kampány Szerbia és a hadsereg fenyegető légkörében zajlott, a választópolgárok azokhoz a politikai erőkhöz szegődtek, amelyek véleményük szerint a legnagyobb garanciát jelentették Horvátország megvédésében, és függetlenségének kivívásában. Annak ellenére, hogy a HDZ programjában nyíltan nem szerepelt Jugoszlávia szétverésének célkitűzése, retorikájánál fogva eléggé világos volt, hogy Tuđmannak éppen ez volt a célja.

„A Jugoszláv Kommunisták Szövetsége politikai sorsának alakulása szempontjából döntő fontosságú volt az 1990. január 20-22. között Belgrádban megtartott XIV. pártkongresszus.”[27]

A kongresszust elejétől kezdve annak csúfos kudarcáig a személyeskedéstől sem ódzkodó parázs vita jellemezte. A szerb kommunisták, akik egy egységes, központosított pártszövetség megalakulása mellett szálltak síkra, ellentétbe kerültek a szlovén küldöttekkel, akik a szuverenitáson alapuló köztársaságok kommunista szövetségeinek egységbe tömörülését javasolták. Másnap az éjszakába nyúló viták során Milan Kučan szlovén pártelnök 106 delegátusa élén, a tiltakozás jeléül elhagyta a termet. Milošević azon szándékát, hogy a kongresszus Szlovénia nélkül is folytassa munkáját, a horvát küldöttek Ivica Račan horvát pártelnök vezetésével hiúsították meg. Ők ugyanis a szlovén küldöttek nélkül illegitimnek ítélték a már határozathozatali szintig eljutott kongresszust. A horvátok is úgy döntöttek, hogy tovább nem szándékoznak részt venni a fórum munkájában. Ezzel a lépéssel megszűnt a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége. Így az ország egységét képező utolsó tartópillér is véglegesen összeomlott. Ezzel a „kenyértöréssel”, és az elkövetkezendő horvát választási kampány során tanúsított magatartásával a Horvát Kommunisták Szövetsége (a választások során már SDP) új vezetése, élükön Ivica Račannal, bebizonyította, hogy elfogadta a többpártrendszer szabályait, és a demokrácia útjára lépett.

Mindezt az 1990. április 22-23. között megtartott első szabad horvát választásokon elért eredmények is mutatják. Szövetségi szintű választásokra azonban nem kerülhetett sor, mert a föderációs kormány ebbéli szándékát Szerbia és Szlovénia meghiúsította.

Válaszul Ante Marković, a szövetségi kormány elnöke, 1990 nyarán megalakította a Jugoszláv Reformerők Szövetségét, arra számítva, hogy ezzel alternatívát fog adni a

[27] Uo. p. 772.

köztársaságokban megalakult nacionalista pártokkal szemben. A kísérlet azonban teljes kudarcot vallott. Az első választások Szlovéniában 1990. április 8-án kerültek megtartásra, ahol ugyancsak az ellenzék győzött a reform kommunistákkal szemben, de a választók a hatalomváltás folyamatának stabilitása érdekében Milan Kučant választották meg köztársasági elnöknek. Macedóniában az 1990. november 11-én megtartott voksoláson szintén az ellenzék győzött, de államfőnek ott is egy régi kommunista funkcionáriust választottak Kiro Gligorov személyében, aki előtte magas tisztségeket töltött be a föderációban.[28]

Bosznia-Hercegovinában az 1990 novemberében sorra kerülő referendumon minden államalkotó nép – a szerb, a horvát és a bosnyák is – saját nemzeti pártjára szavazott, ami az összetartás hiányára utalt, és a nacionalizmushoz történő igazodásukat mutatta. Ennek egyenes következménye, hogy az elkövetkezendő fegyveres konfliktusok, amelyek e köztársaságot 1992 tavaszán elérték, ott bizonyultak a legvéresebbeknek.

A tagköztársaságok közül egyedül Szerbiában és Montenegróban az 1990. december 28-án megtartott választásokon győzedelmeskedtek a nemzeti kommunisták.[29] Ez azért történhetett meg, mert a szerb nép egységesítésének szándékával elsőnek a kommunista párt lépett fel. Az év folyamán köztársaságonként megtartott választások felgyorsították Jugoszlávia szétesésének folyamatát, ui. a két kulcsfontosságú tagköztársaságban – Horvátországban és Szlovéniában – az elszakadás mellett kiálló pártok alakíthattak kormányt. A választási eredményeket a köztársaságok egytől-egyig arra használták ki, hogy minden eszközzel tovább szítsák a nacionalizmust a tömegekben.

Szerbia vezetői, és a hadsereg vezérkarának nagyobbik része gőzerővel készült akár háború árán is Jugoszlávia „megmentésére". Az újonnan megválasztott hatalom pedig Szlovéniában és Horvátországban a mielőbbi elszakadást és az önállóság kikiáltását tűzte ki célul, Bosznia-Hercegovina és Macedónia viszont kivárt.

Az ún. „Nagy Szerbia" megteremtésének koncepciója értelmében a horvátországi szerbek fellázadtak az új horvát hatalom ellen. Azokon a területeken ahol többségben éltek, létrehozták autonóm területüket, a Krajinai Szerb Autonóm Tartományt, saját közigazgatási apparátusaikat, rendfenntartó erőiket, és kinyilvánították kiválási szándékukat Horvátországból, majd csatlakozásukat Szerbiához, illetve Jugoszláviához. Az elszakadási folyamat országszerte folytatódott, a köztársaságok megszakították egymás közötti kapcsolataikat, a

[28] Uo. p. 777.
[29] Uo. p. 777.

föderáció irányában nem teljesítették pénzügyi kötelezettségeiket. A sebtében összeállított köztársasági alkotmányokkal törvényi hátteret igyekeztek biztosítani a szétválás jogszerűségének. A délszláv népek már a polgári demokrácia kiépítésének kezdetén kinyilvánították szétválási szándékukat. Ezzel párhuzamosan a békés megoldást eredményező alternatívák kudarcba fulladtak, és 1991 nyarán kitört a háború. Szerbia és a föderáció egységét megőrizni szándékozó Jugoszláv Néphadsereg a szerb politikai vezetéssel együttműködve megtámadta Szlovéniát, majd Horvátországot. 1992 tavaszára a háború átterjedt Bosznia-Hercegovinára, ahol egészen 1995-ig tartott.

1.1.3 A BOSZNIAI VÁLSÁG RENDEZÉSÉNEK TÖREKVÉSEI ÉS ESÉLYEI

A boszniai válság rendezési folyamatában fordulópontot jelentett az 1995 novemberében aláírt daytoni megállapodás,[30] amely két entitást alakított ki Bosznia-Hercegovina területén. Egyik a terület 51%-án elhelyezkedő Bosnyák-Horvát Föderáció, a másik pedig a boszniai szerbek állama, az ún. Boszniai Szerb Köztársaság. A szövetségi állam területén nemzetközi protektorátus jött létre, amelyet az ENSZ által meghatalmazott főmegbízott irányít. Bosznia-Hercegovina területi felosztását az *1. sz. ábra* mutatja. Boszniában a válság általános helyzetét jelenleg is a korábban szemben álló felek közötti fegyveres harc megszűnésének, és a válságrendezés békés eszközökkel történő megvalósításának lassú folyamata jellemzi.

A daytoni megállapodás céljait úgy lehet értékelni katonai és polgári részre bontva, hogy a nemzetközi közösség katonai téren ért el nagyobb sikereket. Katonai aspektusból a legnagyobb eredménynek az tekinthető, hogy a térségben béke van, a felek haderejét a nemzetközi erők ellenőrzik és sikeresen lezajlott a fegyverkorlátozási megállapodások végrehajtása is. Ugyanakkor a korábban hadban álló felek továbbra sem békéltek meg egymással, és egyik sem zárta ki véglegesen a katonai megoldás lehetőségét.

[30] http://croinfo.netfirms.com/1/opci.html (elérés: 2010. 09. 03.)

1. sz. ábra: Bosznia-Hercegovina térképe

(http://www.un.org/Depts/Cartographic/map/profile/bosnia.pdf)

A hosszú távú béke egyik alapfeltétele a felek közötti katonai erőegyensúly megteremtése. Ennek megvalósításaként értékelhető a föderációs hadsereg létrehozása, felfegyverzése és kiképzése. A föderációs hadsereg „közös” jellegének erősítése érdekében azonban csökkenteni kell a horvátok, a szerbek és a bosnyákok között fennálló bizalmatlanságot, mert ez a hadsereg csak így válhat a stabilitást erősítő tényezővé. A többnemzetiségű haderő megalakult, de egyelőre nem működik teljes mértékben egységesként, mivel az államalkotó nemzetek és az entitások ki- ki a saját akaratát akarja érvényesíteni benne.

A daytoni megállapodás polgári céljainak végrehajtása a vártnál lassabban halad, bár 1997 második felétől minden téren bizonyos pozitív előrelépés figyelhető meg. Ennek ellenére fordulópont még nem következett be. A három – bosnyák, horvát, szerb – nép közötti rendkívül mély politikai, ideológiai és vallási ellentét, valamint az egymás iránti bizalmatlanság akadályozza a működőképes, közös állami intézményrendszer kialakítását.

A boszniai felek alapvető céljait vizsgálva megállapítható, hogy a bosnyákok szeretnék megteremteni az egységes Boszniát, de bosnyák dominanciával. Ez a másik két fél számára elfogadhatatlan. A bosnyák politikusok egy részének fenntartásai vannak azzal kapcsolatban, hogy az ismert előzmények után sikerül megőrizni Bosznia egységét, ezért nem zárják ki egy független bosnyák állam kialakításának lehetőségét sem.

A Boszniai Szerb Köztársaság a kezdetektől fogva szembehelyezkedett a daytoni megállapodással, megtartotta viszonylagos függetlenségét, megakadályozva ezzel a szerződés végrehajtását. A szerbek fő célja az önállóság megőrzése, hosszabb távon pedig feltételezhetően Szerbiához való csatlakozás.

A boszniai horvátok nem hangoztatják kiválási törekvésüket, mert jelenlegi státusuk szerint (szavazati jog Horvátországban, horvát útlevél, korlátlan belépés Horvátországba, a horvát pénz használata) inkább Horvátország, mintsem a Bosznia-Hercegovinai Föderatív Köztársaság állampolgárainak érzik magukat. A fent említett privilégiumok elvesztése esetén azonban elszakadási törekvésük felerősödésével kell számolni. Világosan látszik az is, hogy a föderáción belül nem hajlandóak elvállalni az alárendelt szerepet. A közvélemény-kutatások is azt mutatják, hogy a Horvátországhoz való csatlakozást látnák a végső megoldásnak, de felmerült a harmadik entitás elérésének célja is. A daytoni megállapodás végrehajtása során felmerült nehézségek azzal magyarázhatók, hogy a megállapodás céljai nem esnek egybe a felek érdekeivel.

Az IFOR[31], majd az SFOR[32] szerepe az UNPROFOR[33] horvátországi szerepéhez hasonlítható, amely kezdetben pozitív volt (befejeződtek a harcok és lehetővé vált a politikai rendezés), később azonban a rendezést akadályozta. Ezért a nemzetközi erők jelenléte a helyzet befagyasztását, a „természetes” megoldás halogatását okozta.

[31] Implementation Force, Végrehajtó Erő.
[32] Stabilisation Force, Stabilizációs Erő.
[33] United Nations Protection Force, ENSZ Védelmi Erő.

Bosznia-Hercegovina irányítását az általa lakott nemzetek kezébe adni egyszerű okoknál fogva lehetetlen volt, ugyanis ott jelenleg nem beszélhetünk egységes nemzetről, hanem három kibékíthetetlennek tűnő nacionalizmusról, és két nacionalizmustól túlfűtött országról, Szerbiával és Horvátországgal a szomszédságában.[34]

1.1.4 A KOSZOVÓI VÁLSÁG RENDEZÉSÉNEK FOLYAMATA

1999-től a koszovói konfliktust lezáró ENSZ Biztonsági Tanácsának 1244. számú határozata értelmében az ENSZ felügyeli a tartományt, a béke fenntartását a NATO vezette KFOR[35] biztosítja. E határozat sajátos helyzetet teremtett a tartományban, miután idővel Koszovó *de facto* függetlenné vált Szerbiától, *de jure* azonban nyitott kérdés maradt a tartomány státusa. Koszovó térképét a *2. sz. ábrán* mutatom be.

2. sz. ábra: Koszovó térképe *(http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kosovo_map.png)*

[34] SOKOLOVIĆ, Džemal: *Zbornik – Filozofski literarni centar BiH*, (Az idézetet fordította: Sibalinné Fekete Katalin) http://www.orbus.be/zbornik/timeo_europeo.htm (elérés: 2010. 04. 05.)
[35] Kosovo Force, Koszovói Stabilizáló Erő

A válság rendezése érdekében a két érdekelt fél között nemzetközi részvétellel a franciaországi Rambouillet-ban[36] megtartott tárgyalások végeredménye Koszovónak „csak” autonómiát biztosított volna. Az albánok kezdetben nem akarták elfogadni ezt a megállapodást, mert elképzelhetetlennek tartották, hogy Koszovó Szerbia része maradjon. A NATO azonban jelezte, hogy amennyiben a szerbek nem írják alá a megállapodást, de az albánok igen, akkor bombázni fogják Szerbiát. A szerb elutasítás hozzájárult az 1999. március 24-én kezdődő Jugoszlávia elleni NATO légitámadásokhoz.

A bombázások azonban Szerbiában háborúellenes tüntetésekhez vezettek, az ellenzéki vezetők is elkezdték követelni a megállapodást. Idővel Oroszország Jugoszlávia iránti támogatása is csökkent, és így 1999. június 3-án Milošević beleegyezett a status quo-t kialakító békébe.[37] Ez egyúttal a NATO bombázások beszűntetését is jelentette. A megállapodások (a Katonai Technikai Megállapodás és az ENSZ BT 1244. számú határozata) értelmében a szerb katonai és rendőri erők megkezdték kivonulásukat a tartományból. Június 20-án az utolsó szerb alakulatok is elhagyták Koszovót.

A KFOR erők feladata a megfelelő biztonsági környezet kialakítása Koszovóban. A Szerb Köztársaság álláspontja szerint a független Koszovó elismerése elfogadhatatlan, azonban a szerb fél hajlandóságot mutat egy széleskörű autonómia biztosítására, elfogadva akár olyan konstrukciókat is, amelyek többek az autonómiánál, de kevesebbek a függetlenségnél. A szerbek a lényegi autonómiát, illetve a „Hong Kong-modellt” javasolták,[38] amely Hong Kong Kínán belüli helyzetéhez hasonló jogokat adott volna Koszovónak, így önálló monetáris- és vámpolitikát, az oktatás és önálló rendvédelem kialakítását. Az akkori értelmezés szerint Koszovó leválasztása Szerbiától veszélyes precedens lenne az ENSZ történetében, az ilyen kísérletek a jövőben más országok határainak átrajzolásához vezetnének, ezzel aláásva az egész nemzetközi rend alapjait. A kompromisszumos megoldás megtalálására kitűzött 2007. december 10-i határidő jegyében Bécsben november végéig folytatódtak a tárgyalások Martti Ahtisaari ENSZ különmegbízott vezetésével, aki rendezési javaslatot is készített, amit beépítettek később a koszovói Alkotmányba.

---

[36] A tárgyalások az USA, Nagy-Britannia, Oroszország részvételével Jugoszlávia és a koszovói albánok között folytak 1999. február 6. és március 19. között a franciaországi Rambouillet-ban és Párizsban.

[37] HOSMER, Stephen T.: *The Conflict Over Kosovo: Why Milosevic Decided to Settle When He Did.* Rand Corporation, 2001. p. 10. (Az idézetet fordította: Dr. Kabók Zsuzsanna)

[38] http://www.seebiz.eu/bih/politika/tadic-i-kostunica-kosovo-kao-hong-kong!,1809.html (2008. január 14.)

Az utolsó tárgyalási alkalommal a szerbek újabb engedményeket ajánlottak fel az elszakadni kívánó tartománynak. A javaslat szerint engedélyezték volna a tartománynak, hogy saját himnusza és nemzeti jelképei legyenek, hogy önállóan induljon nemzetközi sportesemények. Az albán fél azonban a javaslatot elutasította.[39] A Bécsben folytatott tárgyaláson az albánok semmilyen kompromisszum-készséget nem mutattak, a szerbek minden javaslatát elvetették, kizárólag a függetlenséget tartották elfogadható megoldásnak. Azzal érveltek, hogy a „feltételes függetlenség" gátolná a gazdasági fejlődésüket, és a hatékony nemzetépítést. A koszovói albánok az autonómiájuk 1989-es elvesztése óta függetlenséget szerettek volna elérni, eleinte ezt Jugoszlávián belüli önálló köztársaságként képzelték el, később viszont teljes önállóságra törekedve 1991-ben kikiáltották függetlenségüket, amelyet azonban egyedül Albánia ismert el. Az 1999-es NATO beavatkozás után immár megerősített hittel számítottak arra, hogy az Egyesült Államok támogatja függetlenségi törekvéseiket.

Az Egyesült Államok az ENSZ Biztonsági Tanácsában képviselt álláspontja is ezt támasztotta alá, illetve amerikai tisztviselők több alkalommal is jelezték, hogy elismernének egy függetlenségét kikiáltó Koszovót.[40]

A másik meghatározó nemzetközi tényező, Oroszország álláspontja, miszerint csakis olyan megoldás fogadható el, amibe mindkét fél beleegyezik. Putyin, orosz elnök többször hangsúlyozta, hogy Koszovó függetlensége precedenst teremtene más szakadár régiók számára is, például a volt szovjet tagköztársaságokban. A precedensteremtés azért is elkerülendő az oroszok számára, mert az érvényes lenne Csecsenföldre is. (Abházia és Dél-Oszétia függetlenségének orosz elismerése ezzel ellentétes folyamatnak tekinthető.)

Az Európai Unió tagjai széthúzása miatt nehezen tud egységesen fellépni Koszovó ügyében. A két közvetlenül érintett fél közötti, a válság megoldását célzó tárgyalások sikertelensége, valamint a döntéshozatalban résztvevő nemzetközileg releváns felek álláspontjának merőben ellentétes volta következtében a Koszovói Nemzetgyűlés 2008. február 17-én egyoldalúan kikiáltotta a tartomány függetlenségét.

A függetlenségi nyilatkozat elfogadása döntéshozatalra késztette a világot. Egyes nemzetállamok döntései a már korábban elfoglalt álláspontjaik mentén alakultak. Így az Egyesült

---

[39] MTI. "Új szerb javaslat, albán elutasítás." *HVG.hu*, http://hvg.hu/*vilag*/20071127_koszovo_alban_szerb_baden.aspx?s=20071127nl (elérés: 2008. 01. 14.)

[40] BORGER, Julian, *"EU envoy dismisses plans to partition Kosovo,"* The Guardian, 2007. augusztus 23., http://www.guardian.co.uk/Kosovo/Story/0,,2154200,00.html (Az idézetet fordította: Dr. Kabók Zsuzsanna) (elérés: 2008. 01. 14.)

Államok, Németország és Ausztria az elsők között ismerte el a függetlenséget, míg mások, így Oroszország és egyes EU-s tagállamok (Spanyolország, Görögország, Románia, Szlovákia és Ciprus) a mai napig nem tették ezt meg. A kutatómunka lezárásáig 72 ország, közöttük 22 európai uniós tagállam ismerte el Koszovó függetlenségét, többek között Magyarország is.[41] Megjegyzendő, hogy Koszovó függetlenségének kérdése nemzetközi vita tárgya lett, a Nyugat és Kelet ismét mozgósította szövetségeseit. Sok kis országnak nincsen köze Koszovóhoz, a státuskérdésben vagy a vezető államokat követik, vagy a saját érdekeiket tartják szem előtt.

A függetlenség kikiáltását megelőzően az EU Tanács 2008. február 16-i döntése értelmében, márciusban került sor az Európai Unió koszovói jogállamisági missziója (EULEX – European Union Rule of Law Mission in Kosovo, az Európai Unió koszovói jogállamisági missziója) megindítására.

Az EULEX fokozatosan átvette Koszovóban az ENSZ ottani közigazgatási missziójának az UNMIK (United Nations Mission in Kosovo, az ENSZ koszovói békefenntartó missziója; továbbiakban: UNMIK) az ENSZ koszovói missziója meghatározott feladatait.[42] Az EU Koszovói Jogállamiság Missziója az eddigi legnagyobb polgári válságkezelő (rendvédelmi, vám- és igazságügyi) művelet az európai biztonság és védelempolitika történetében.

Az EULEX művelet célja, hogy gondoskodjon a szerbiai tartományból önálló állammá vált, többségében albánok lakta terület függetlenedési folyamatának jogállami mederben tartásáról, ellenőrizze a politikai demokrácia és az emberi jogok (azon belül különösen az ott maradó szerbek kisebbségi jogainak) tiszteletben tartását a függetlenség első éveiben. Koszovó státusának megnyugtató megoldására egyelőre nincsen egységes álláspont. Szerbia továbbra is a nemzetközi jogrend mélységes megsértésének tartja tartományának egyoldalú elszakadását. Szerbia Koszovó függetlensége kikiáltása jogszerűségének tisztázása végett fordult az ENSZ égisze alatt működő, nemzetközi jogi viták elbírálására szakosodott bírói testülethez, a hágai Nemzetközi Bírósághoz.

[41] http://hu.wikipedia.org/wiki/Koszov%C3%B3_f%C3%BCggetlens%C3%A9g%C3%A9t_elismer%C5%91_orsz%C3%A1gok_list%C3%A1ja

[42] http://www.eulex-kosovo.eu/en/info/whatisEulex.php (Fordította: Dr. Kabók Zsuzsanna) (elérés: 2008. 01. 14.)

A bíróság 2008. október 17-én szabott hat hónapos határidőt arra, hogy a világszervezet tagállamai nyilatkozatot tehessenek arról, miként látják a 2008. február 17-i koszovói egyoldalú függetlenségi nyilatkozat jogszerűségét.

A témában harmincöt ENSZ-tagállam fejtette ki nyilatkozatban álláspontját az április 17-i határidőig. A Nemzetközi Bíróság 2010 júliusában született döntésében nem tartotta jogszerűtlennek Koszovó függetlenségének egyoldalú kikiáltását. A bíróság e döntése kiváltotta Szerbia elégedetlenségét. A döntés valójában csak ajánlás, ami nem kötelező érvényű. Szerbia európai integrációs céljainak elérése érdekében azonban a szerb kormány kénytelen feladni merev álláspontját Koszovó ügyében. Ennek bizonyítéka volt, hogy beleegyezett az EULEX telepítésébe, 2009 szeptemberében a szerb Belügyminisztérium és az EULEX rendőrségi együttműködési megállapodást kötött egymással, illetve a Nemzetközi Bíróság júliusi állásfoglalását követően Szerbia visszavonta az ENSZ Közgyűléséhez beterjesztett, Koszovó függetlenségének elítélését kezdeményező határozati javaslatát. Belgrád tehát kénytelen engedményeket tenni, hogy folytathassa EU-hoz történő közeledését, ami első számú külpolitikai célja.

1.2 A NYUGAT-BALKÁN ÁLLAMAI GAZDASÁGI, TÁRSADALMI ÉS BIZTONSÁGI HELYZETÉNEK ÁTTEKINTÉSE

1.2.1 A NYUGAT-BALKÁNI ORSZÁGOK GAZDASÁGI HELYZETÉNEK ÁTTEKINTÉSE

Az egykori Jugoszlávia és az Európai Gazdasági Közösség között már 1980. április 2-án együttműködési megállapodás született. A két fél között, 1990 júniusában a PHARE keretszerződés[43] aláírásával a kapcsolatok bővítését célzó intézkedések születtek. Az ország 1991-ben történt felbomlása, a háborús konfliktusok alapvetően megváltoztatták a helyzetet, ami az Európai Közösség részéről az egyezmény felbontásához vezetett.[44] A következő térkép (*3. sz. ábra*) a volt Jugoszláv tagköztársaságok 2005. évi állapot szerinti elhelyezkedését és határait szemlélteti.

[43] Az Európai Közösség által 1990-ben indított PHARE-program a közép-kelet-európai országok gazdasági átalakításához, a demokratikus államberendezkedés megszilárdításához térítésmentes segítség formájában nyújt támogatást.

[44] http://www.evropazamlade.co.me/istorijat_odnosa.php (elérés: 2010. 06.25.)

3. sz. ábra: Volt Jugoszláv tagköztársaságok elhelyezkedése (2005)

(forrás: http://www.un.org/Depts/Cartographic/map/profile/frmryugo.pdf)

A 2003-ban megalakult Szerbia és Montenegró Államszövetségből három önálló ország alakult, Montenegró (2006), Koszovó (2008) és Szerbia. Az EU a térséggel fenntartott politikai, kereskedelmi és pénzügyi kapcsolatai keretében elsősorban a válságkezelésre és az újjáépítésre összpontosított. „A Nyugat-Balkán több országa jelentős gazdasági növekedést tudott felmutatni az 1990-es évek közepétől.”[45] Az *1. számú táblázat* a 2006. évvel bezárólag ismerteti a nyugat-balkáni államok gazdasági teljesítményét. 2007-2008. között a táblázatban bemutatotthoz hasonló trendeket lehet kimutatni, azonban a 2009 év adataiban már a gazdasági világválság a régiót is érintő hatásai is megjelentek. Macedónia kivételével a régió minden országa 2008-ig bezárólag 5% feletti éves bruttó hazai termék (GDP) bővülést produkált. „Montenegró 2006. évi függetlenné válása után 2007-2008 között rendre 10,7% és 8,0%-os GDP növekedést könyvelhetett el, Szerbia 7,2% és 6,1%-ot, míg Bosznia-Hercegovina 6% és 5,4%-ot teljesített”.[46]

[45] *Western Balkan Integration and the EU. The International Bank of Reconstruction and Development* / The World Bank, 2008, ISBN 978-0-8213-7472-6 p. 1. (Az idézetet fordította: Dr. Kabók Zsuzsanna)

[46] ITD Hungary Magyar Befektetési és Kereskedelemfejlesztési Ügynökség. http://orszaginfo.itdhungary.com (elérés: 2010. 09. 06.)

A 2009. évi adatok a vizsgált államok statisztikáiban (meghatározóan a gazdasági világválság következményei miatt) negatív eredményeket tartalmaznak.

	Albánia	Bosznia-Hercegovina	Macedónia	Szerbia és Montenegró	Koszovó
Átlagos GDP növekedés (2002-2006) a GDP %-ában	5,3	5,1	1,7	5,1	1,9
A költségvetés egyenlege a GDP %-ában (2006)	-3,6	2,1	-0,6	-1,5	3,4
A folyó fizetési mérleg egyenlege a GDP %-ában (2006)	-7,2	-11,6	-0,4	-11,3	-19,2
Külföldi közvetlen tőkebeáramlás a GDP %-ában (2006)	3,7	4,6	5,6	n.a.	10,2
Bruttó hazai beruházás a GDP %-ában (2006)	25,3	20,3	22,1	21,5	30,3
Egy főre eső GDP 2006-ban (US$, nominál)	2825	2924	3052	4220	1380
Külső adósság a GDP %-ában (2006)	20,8	48,6	48,8	62,1	n.a.
Munkanélküliségi ráta %-ban (2006)	13,2	45,5	11,8	15,2	43,0

1. sz. táblázat: A Nyugat-Balkán országainak egyes gazdasági mutatói

(Forrás: Világbank és CIA World Factbook)

„Koszovó jelentős mértékben külföldi segélyekre szorul, amelynek mértéke a 2009. évben a GDP 15%-a volt.”[47] Koszovó teljesítmény-adatai az ország függetlenné válása óta eltelt időszakban még nem mutatnak gazdasági fejlődést megalapozó eredményeket. A 2000-ben aláírt Stabilizációs és Társulási Folyamat (Stabilisation and Association Process, SAP) értelmében a nyugat-balkáni országok (szinte minden termék esetében) szabadon exportálhatnak az Unió országaiba. Elmondható tehát, hogy jelenleg a nyugat-balkáni országoknak a gazdasági növekedés hosszú távú fenntarthatóságával, valamint a világválság gazdasági teljesítményt csökkentő hatásával kell megküzdeniük.

1.2.2 A NYUGAT-BALKÁNI ORSZÁGOK EURO-ATLANTI INTEGRÁCIÓS TÖREKVÉSEI

Az Európai Unió indítványára 1999. június 10-én Kölnben elfogadták a Délkelet-európai Stabilitási Egyezményt[48], amely a nyugat-balkáni országokat, az EU-t, valamint a nemzetközi pénzügyi intézményeket is bevonta az egyezmény végrehajtásába.

[47] JUHÁSZ József, MISZLAI Sándor: *A koszovói függetlenség kikiáltásának politikai és gazdasági következményei*. p. 6. http://www.balkancenter.hu/pdf/juhasz-miszlai_balkanmint01.pdf (elérés: 2010. 07.14.)
[48] http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52006PC0656:HU:HTML (elérés: 2010.06.26.)

Az egyezményhez történő hozzájárulásaként az EU 1999-ben elindította a SAP a nyugat-balkáni országokkal kapcsolatos európai uniós politikai programot, amely ezen országok útjának keretét képezi egészen a jövőbeli csatlakozásukig. Az EU és a Nyugat-Balkán közötti partnerség az összes érintett fél érdekeit szolgálja, mivel békét, stabilitást, szabadságot, biztonságot és igazságot és prosperitást biztosít az EU és a Nyugat-Balkán országai számára. Az SAP hármas célja a gazdasági stabilizáció megvalósítása a piacgazdaság gyors létrehozásával, a regionális együttműködés elősegítése, valamint az EU-hoz történő csatlakozás kilátásba helyezése. Ez segíti a régió országait az európai szabályozás, köztük a közösségi vívmányok, illetve a nemzetközi normák átvételéhez és alkalmazásához szükséges intézményrendszer kiépítésében. A Stabilizációs és Társulási Folyamat egy olyan progresszív partnerség, amelynek keretében az EU kereskedelmi engedmények (Autonóm Kereskedelmi Intézkedések), gazdasági és pénzügyi támogatások (CARDS program[49]), valamint szerződéses kapcsolatok (stabilizációs és társulási megállapodások) együttesét kínálja.

Az SAP kétoldalú és regionális szinten is működik, és ezzel erős kapcsolatot teremt az egyes országok és az EU között, továbbá ösztönzi az együttműködést a nyugat-balkáni országok és szomszédos országaik között a térségben.

A stabilizációs és társulási megállapodások jogilag kötelező erejű nemzetközi megállapodások, amelynek aláírását követően az Európai Parlament hozzájárulása, valamint a megállapodást megkötő ország parlamentjének és az összes EU-tagállam parlamentjeinek ratifikálása is szükséges. A megállapodások megkövetelik a demokratikus elvek, az emberi jogok és a jogállamiság tiszteletben tartását; előirányoznak egy szabadkereskedelmi térség létrehozását az EU-val, valamint jogokat és kötelezettségeket rögzítenek többek között a piaci verseny és az állami támogatásokra vonatkozó szabályok, a szellemi tulajdonjogok és letelepedés területén. Ezzel megkezdődhet a térség gazdaságainak EU gazdaságával való integrációja. Macedónia, Horvátország, Albánia, Montenegró és Szerbia után *„2008-ban Bosznia-Hercegovina volt az utolsó ország, amely aláírta a stabilizációs és társulási megállapodásokat.”*[50]

[49] CARDS, Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation, Közösségi Támogatás Újjáépítési Fejlesztéshez és Stabilizációhoz.

[50] http://www.euvonal.hu/index.php?op=hirek&id=5114, (elérés: 2010. 08. 03.)

„A CARDS-program, amely a SAP célkitűzéseit és mechanizmusait támasztotta alá a 2000–2006-os időszakban mintegy 5 milliárd eurót tett ki, amelyet a térség támogatására fordítottak. A pénzügyi támogatások elsősorban a demokrácia és a jogállamiság, az emberi jogok, a civil társadalom és a média, valamint a szabad piacgazdaság működésének megerősítésére irányultak. *„2007 óta az EU előcsatlakozási finanszírozását – mind a tagjelölt, mind pedig a lehetséges tagjelölt országoknak nyújtott, összpontosított támogatás biztosítására kialakított – egyetlen, egységes eszközön keresztül biztosítják. A teljes előcsatlakozási finanszírozási keret 2007-2013 évek közötti időszakra vonatkozóan 11,5 milliárd euró, amely fontos forrás lehet a térség államainak fejlődésében. Az egyes országok célkitűzéseinek a lehető leghatékonyabb módon történő elérése érdekében az előcsatlakozási támogatási eszköz a következő öt alkotóelemből áll: 1. átmeneti támogatás és intézményfejlesztés, 2. határokon átnyúló együttműködés, 3. regionális fejlesztés (közlekedés-, környezet- és gazdaságfejlesztés), 4. humánerőforrás-fejlesztés (a humántőke megerősítése és a kirekesztés elleni küzdelem), 5. vidékfejlesztés.”*[51] Az EU előcsatlakozási támogatása nagyobb hangsúlyt helyez a kedvezményezett országoknak a végrehajtásban való felelős részvételére, a határokon átnyúló együttműködés támogatására, és a gyakorlat általi tanulás elvére. Továbbá felkészíti a tagjelölt országokat a regionális, szociális, vidékfejlesztési és kohéziós alapok csatlakozást követő felhasználására is.

A nyugat-balkáni országok részvételével létrehozott Regionális Együttműködési Tanács (Regional Cooperation Council) fokozott erőfeszítéseket vár a regionális együttműködés és a jószomszédi kapcsolatok fokozása terén is. A szervezet feladata előmozdítani a kölcsönös együttműködést, valamint a délkelet- és kelet-európai országok euro-atlanti integrációját.

„2008 júniusában az Európai Tanács következtetései újólag megerősítették a Tanácsnak a nyugat-balkáni országok – a Thesszaloniki Cselekvési Programban és a Salzburgi Nyilatkozatban meghatározott – európai perspektíváira irányuló teljes körű támogatását, ami továbbra is létfontosságú a térség stabilitása, megbékélése és jövője szempontjából. Az Európai Tanács azt is hangsúlyozta, hogy a többi nyugat-balkáni lehetséges tagjelölt ország akkor érheti el az uniós tagsággal kapcsolatos tagjelölti státust, amikor a szükséges feltételek és követelmények teljesülnek.”[52]

---

[51] http://ec.europa.eu/regional_policy/funds/ipa/index_hu.htm (elérés: 2010. 08. 05.)

[52] Az Európai Közösségek Bizottsága, Brüsszel 5.3.2008 COM (2008) 127 végleges, p. 26.

A délkelet-európai országok euro-atlanti integrációja és az EU támogatási eszközeinek gazdaságfejlesztő hatása egyaránt elősegíti a Nyugat-Balkán államaiban kialakult válságjelenségek békés megoldását.

1.2.3 A NYUGAT-BALKÁN TÁRSADALMI - ÉS BIZTONSÁGI HELYZETÉNEK ÉRTÉKELÉSE

1.2.3.1 A térség társadalmi és biztonsági helyzetének általános értékelése

Biztonsági szempontból a térség talán egyik legfontosabb kérdése a gazdasági stabilitás megteremtése. A gazdasági és politikai stabilitás tehát egy olyan duális szerkezetet képez, melyek csak együttes megvalósulásuk esetén vezethetnek el az uniós csatlakozáshoz. Az Európai Unió segítséget nyújt a Nyugat-Balkán államainak a gazdasági, társadalmi és politikai stabilitásuk előmozdításához, a nyugati típusú demokratikus politikai rendszerek kialakításához. A politikai stabilitás legfontosabb tényezője az, hogy a térség országaiban liberális demokrácia épüljön ki, amelyben az emberek szabadságát nem korlátozza a központi hatalom, ahol a szólásszabadság és a szabad véleménynyilvánítás eredményeként egymással együttműködésre képes pártok részvételével politikai pluralizmus alakul ki. Természetesen napjainkban országonként változik a „demokrácia foka". Míg a „friss demokráciával" rendelkező Szerbia, illetve Montenegró előtt véleményem szerint rendkívül hosszú út áll a csatlakozásig, addig Horvátország számára elérhető távolságba került a teljes jogú tagság lehetősége, amely valamennyi nyugat-balkáni állam célja.

A térség gazdaságilag és politikailag rendkívül változatos képet mutat. Szlovénia 2004- ben az Európai Unió teljes jogú tagja lett, Horvátország megkezdte a csatlakozás utolsó szakaszát. Bosznia-Hercegovina, Szerbia, Montenegró, Albánia és Macedónia jelenleg távol van attól, hogy az EU tagjaivá válhasson. Bosznia-Hercegovinában az egységes állam kialakításának hiánya, Szerbiában Koszovó kérdése és a hágai Nemzetközi Törvényszékkel történő nem teljes együttműködés, Montenegróban és Albániában a gazdaság rossz helyzete, a szervezett bűnözés és a korrupció, míg Macedóniában a Görögországgal fennálló névvita képezi a legnagyobb akadályát az EU-integráció felgyorsításának. Ami a NATO-hoz történő csatlakozást illeti, a térség államai közül Albánia és Horvátország 2009-ben lett a szövetség tagja, míg Macedónia névvitája miatt még a csatlakozásra várók között található.

A nyugat-balkáni csatlakozási folyamat egyik problémájával az Európai Unió már hosszabb ideje szembesült: az európai integráció a különböző nemzetiségek integrációját jelenti. Már

a 2004-es keleti bővítésnél is érzékelhetőek voltak azok a szemléletbeli különbségek, amelyek az EU-hoz 2004 előtt és 2004-ben csatlakozott államok között húzódnak.

A kisebbségi politika hiányosságai rámutattak arra, hogy Délkelet-Európa délszláv népek lakta része etnikai megosztottsága egészen más dimenzióba helyezi a kisebbségvédelem kérdéskörét. A következő térkép (*4. sz. ábra*) szemlélteti a Nyugat-Balkán békefolyamat eredményességét csökkentő nemzetiségi és etnikai megosztottságát.

4. sz. ábra: A Balkán - térség nemzetiségi megosztottsága

(Forrás: United Nations Environment Programme, http://maps.grida.no,

Az ábrát szerkesztette és fordította: Sibalinné Fekete Katalin)

A megoldatlan nemzeti és etnikai problémák, amelyeket a szovjet befolyás ideológiai alapon elnyomott, a rendszerváltások utáni időszakban a felszínre törtek.

A nyugat-balkáni térségben ez a helyzet még mind a mai napig jelentős konfliktusokat okoz. Az 1990 utáni föderatív Jugoszlávia szétesése, majd a milosevicsi Kis-Jugoszlávia

felbomlása egyértelműen annak a jele, hogy a korábban mesterségesen összetartott országban élő különböző népek, nemzetiségek, etnikai csoportok elszántan törekedtek az önállóságra.

A 2. számú táblázatban Kocsis Károly munkája nyomán követhető Jugoszlávia területén élt népesség pontos etnikai megoszlása. A háborúban kölcsönösen elkövetett erőszakos cselekmények, és az ezek okozta feszültségek napjainkban is meghatározzák a balkáni országok bel- és külpolitikáját, szomszédsági kapcsolatainak alakulását. Mindezeken túl, a függetlenné vált országok közötti elmérgesedett viszony hosszú időre megakadályozza azt, hogy a térség országai egységesen lépjenek fel érdekeik, törekvéseik megvalósítása érdekében.

etnikumok	**lélekszám**			**arány (%)**			
	1921	**1948**	**1981**	**1921**	**1948**	**1981**	**1991**
szerbek	4 533 701	6 547 117	8 140 507	36,1	41,5 /40,4/	36,2	35,9
montenegróiak	235 500	425 703	597 043	1,9	2,7	2,6	2,8
horvátok	2 934 891	3 784 353	4 428 043	23,3	24,0 /23,8/	19,8	19,7
muszlimok	767 429	808 921	1 999 890	6,1	5,1 /6,6/	8,9	9,9
macedónok	498 254	810 126	1 341 598	4,0	5,1 /4,9/	6,0	6,3
szlovének	1 249 073	1 415 432	1 753 571	10,0	9,0	7,8	7,4
albánok	439 554	750 431	1 730 878	3,5	4,8	7,7	9,2
magyarok	472 089	496 492	426 867	3,8	3,2	1,9	1,7
németek	507 724	55 337	10 116	4,0	0,4	0,0	0,0
olaszok	250 346	79 575	15 132	2,0	0,5	0,1	0,1
bolgárok	51 009	61 140	36 189	0,4	0,4	0,2	0,2
románok, vlahok	231 068	167 048	87 026	1,8	1,1	0,4	-
ruszinok,ukránok	25 615	37 140	36 099	0,2	0,2	0,2	-
szlovákok	115 132	83 626	80 334	0,9	0,5	0,4	0,3
csehek	(szlovákokkal)	39 015	19 624	-	0,2	0,1	0,1
törökök	150 322	97 954	101 291	1,2	0,6	0,5	-
„jugoszlávok”	-	-	1 219 024	-	-	5,4	-
egyéb,ismeretlen	108 160	112 688	422 353	1,2	0,7	0,5	-
összesen:	12 570 267	15 772 098	22 427 585	100,0	100,0	100,0	100,0

2. sz. táblázat: Jugoszlávia területén 1990. évi állapot szerinti népesség etnikai megoszlása 1921-ben, 1948-ban, 1981-ben. A táblázatban szereplő 1991-re vonatkozó adatok, becsült adatok.

(Forrás: Kocsis Károly: Egy felrobbant etnikai mozaik esete, Teleki László Alapítvány Budapest 1993. p. 14. – a táblázatot szerkesztette: Sibalinné Fekete Katalin)

1.2.3.2 Koszovó biztonsági helyzetének értékelése

Koszovó biztonsági helyzetét több különböző szereplő alakítja. Számos törvényen kívül működő szervezet[53] létezik. Ezek jórészt a KFOR, az EULEX és az UNMIK ellenőrzése alól kieső területeken működnek, esetenként igen erős társadalmi legitimációval a hátuk mögött. A KFOR gyakran nem is avatkozik a helyi viszályokba. Az etnikai szegregációs nyomás eredménye a prištinai intézmények és szervek bojkottja.[54] Az Ibar folyótól északra KP (Kosovo Police, Koszovói Rendőrség) soraiból leszerelt szerb rendőrökből egy különálló szerb „rendőrség" van kialakulóban. A NATO-val kötött megállapodás alapján a Jugoszláv Haderő biztonsági okokból már 2001 májusában ütemezett terv szerint haladva kezdett visszatérni a Koszovó adminisztratív határait övező biztonsági zónába.

A térség stabilitásának biztosítása érdekében a mindenkori KFOR-parancsnok és a szerb hadsereg vezérkari főnöke rendszeres találkozóin információt cserélnek a biztonsági helyzet alakulásáról. A koszovói albánok körében a hagyományosan integratív szerepet játszó nagycsaládi és társadalmi kötelékek meggyengülésével rengeteg fiatal számára kínál alternatívát, sőt presztízst az illegálisan működő csoportokhoz való csatlakozás. Az albánokon és szerbeken kívül számos más népcsoport is él a tartományban. A romák szerbül, az askáliak és egyiptomiak albánul beszélnek, a muszlim gorániak pedig a montenegróit használják (talán a legbizonytalanabb öntudatú közösség), és Koszovó déli részén (Dragaš) tömörülnek. „*A koszovói biztonság kérdése nem tárgyalható az óriási kihívást jelentő, gyakran Kelet-Koszovóként emlegetett preševói helyzet értékelése nélkül sem. A Koszovó adminisztratív szomszédságában található, óriási stratégiai-gazdasági jelentőséggel bíró dél-szerbiai terület albán többségű települései (Oraovica, Preševo, Bujanovac stb.) 1992-ben már kinyilvánították a Koszovóhoz történő csatlakozási szándékukat, ami akkor nyilvánvalóan meddő próbálkozás lehetett csak. A területen a fejlesztések erősen diszkriminatívak, és csak a többségében szerblakta településeket, így például Medveđát érintik.*"[55]

---

[53] Az UÇK (Ushtria Clirimtare e Kosoves, Koszovói Felszabadítási Hadsereg) egykori harcosai, érdekvédelmi szervezeteik, bűnszövetkezetek, szervezett bűnözői hálózatok, szerb és albán paramilitáris csoportok, valamint a szerb biztonsági szervezetek koszovói képviselői.

[54] A bojkott szándéka nem általános érvényű minden szerb enklávé és minden helyi nemzeti tanács részéről, de a mitrovicai esetében könnyen előre jelezhető.

[55] „*Serbia: Maintaining Peace in the Preševo-valley*". ICG, Europe Report No. 186, October 16, 2007. p. 12. (Az idézetet fordította: Dr. Kabók Zsuzsanna)

Az aránytalan erőforrás-elosztás mellett a diszkriminációs politika is intézményesült, ráadásul nem csak az albánokkal, hanem a szerbekkel szemben is. *„A feszültségek másik fő forrása a szerb Csendőrség (Žandarmerija) működése. A katonai és csendőralakulatok ellenőrzik az öt kilométeres biztonsági zónát Preševo felől, ezzel azonban akadályozzák a szabad mozgást is. Mindezzel együtt a régióban az International Crisis Group jelentése szerint tovább javult a biztonsági helyzet.*“[56] Nyilvánvaló, hogy a nemzetközi szervezetek, illetve az egyes kormányzatok elvi állásfoglalásai sok tekintetben nem egyeztethetők össze a gyakorlattal. Egyrészt a Koszovói Felszabadítási Hadsereg utódszervezetei sosem lesznek etnikailag semleges egységek. Másrészt a szerb részeken egyre határozottabban körvonalazódó párhuzamos szervezeteknek köszönhetően a hatáskörök átvételével is legfeljebb csak 95%-os szuverenitást fog a koszovói kormányzat elérni. Ez azt jelenti, hogy Belgrádnak sikerül elérnie, hogy a koszovói albán célok csak részlegesen teljesüljenek, a belgrádiak viszont csak részben bukjanak el. Ebben a tekintetben maga a függetlenedési aktus nem hozott fordulópontot a koszovóiak életében, inkább a megosztó politika folytonossága, sőt radikalizálódása folytatódott.

1.2.3.3 Bosznia-Hercegovina biztonsági helyzetének értékelése

Az 1992-es népszavazás óta független Bosznia-Hercegovina szerb, bosnyák és horvát nemzetiségből áll, amelynek államszerkezete a háborút lezáró béketárgyalásokon jött létre. A daytoni megállapodás Boszniát, a régi tagköztársasági határok megőrzésével fenntartotta, de két széles önállósággal bíró országrészre (Bosnyák-Horvát Föderáció és a Boszniai Szerb Köztársaság) osztotta fel. A daytoni szerződés miközben fenntartotta az állam egységét, a korábbi konfliktusok megismétlődését úgy vélte elkerülni, hogy nagyfokú önállóságot adott a két országrésznek. Mindkét entitás saját államszervezetet működtet, így rendelkezik saját alkotmánnyal, van elnöke, parlamentje, kormánya, adórendszere, igazságszolgáltatása. A Szerb Köztársaság központosított állami irányítással rendelkezik. A Bosnyák-Horvát Föderáció tíz, alapvetően az etnikai határok szerint kialakított kantonból áll. Az országban nem egységes a szociális rendszer. A korábban egységesebb gazdasági rendszer kettévált, két adórendszer jött létre. Nehezebbé vált a gazdaság fejlesztését támogató jogszabályok bevezetése, és mivel a gazdasági törvénykezés az entitások hatáskörébe tartozott, így az is a nemzeti érdekek szerint folyt.

[56] Uo. p. 14.

Az ország irányításának biztosítása érdekében a daytoni megállapodásban rögzítették, hogy az ENSZ főmegbízottat nevez ki, és létrehozták annak hivatalát is. A főmegbízott Daytonban még csak ellenőrző és koordináló feladatokat kapott. 1997 decemberében azonban a Békevégrehajtó Tanács[57] Bonnban tartott ülésén felhatalmazta a főmegbízottat, hogy belátása szerint eltávolíthat hivatalukból a daytoni folyamatot akadályozó helyi politikusokat. Emellett jogszabályokat alkothat, amennyiben a helyi erők nem tudnak megegyezésre jutni. 2003-ban az EU Nyugat-Balkánnal foglalkozó szaloniki csúcsértekezletén úgy döntöttek, hogy valamennyi balkáni ország „potenciális tagjelölt", és a felzárkózást az EU-hoz a stabilizációs és csatlakozási szerződések keretei között kezdik meg. 2005-ben Szarajevóban hivatalosan megkezdődtek a tárgyalások a csatlakozási egyezményről.

Az EU ragaszkodott a demokratikus politikai rendszer megerősítéséhez, az emberi jogok tiszteletben tartásához. Olyan feltételeket támasztott, amelyek az állam egységét erősítik, és megegyezést feltételeznek az entitások között. A fontosabb feltételek: hatékonyabb kormányzás (a központi kormány hatáskörének növelése), egységes jogi és igazságszolgáltatási rendszer megteremtése, harc a szervezett bűnözéssel szemben, vám- és adóreform az ajánlásoknak megfelelően, koherens külgazdasági politika, az egységes gazdaságirányítás helyreállítása, integrált energiarendszer, az egész országra kiterjedő távközlési rendszer, valamint együttműködés a hágai Nemzetközi Törvényszékkel (ICTY, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia) a háborús bűnösök kiadatását illetően. „*A nemzetközi erők és az EU célja, hogy egy hatékony, az egész országra kiterjedő államigazgatási rendszer jöjjön létre (többek között azért is, mert 13-14 helyi önkormányzattal nem lehet tárgyalásokat folytatni). A helyi fogadókészség viszont nem elégséges.*"[58]

Jelenleg az ország integrációja szempontjából a „prudi folyamat" a leglényegesebb.

2008. november 8-án, néhány nappal azután, hogy az EU kifejtette: a politikai életben érzékelhető egyre erőteljesebb nemzeti retorika akadályozza Bosznia integrációját, egy kis északi településen, Prudban a három nemzet képviselői megállapodást írtak alá. Ebben leszögezték elkötelezettségüket az EU által elvárt reformok végrehajtása iránt. Megállapodtak több kérdés rendezésében: alkotmánymódosításokat vezetnek be, rendezik az állami tulajdon kérdését, 2011-ben népszámlálást tartanak, amelynek során felmérik a

[57] A Békevégrehajtó Tanács (PIC – Peace Implementation Council) a bosznia-hercegovinai ügyekben illetékes nemzetközi fórum.

[58] International Crisis Group. Bosnia's incomplete transition: between Dayton and Europe. Europe Report N° 198. 9 March 2009. p.7. (Az idézetet fordította: Dr. Kabók Zsuzsanna)

lakosság nemzetiségi, anyanyelvi és vallási viszonyait. Megállapodtak továbbá abban is, hogy kétharmados többséggel rendezik Brčko város helyzetét, a parlamentnek törvényt kell hozni a menekültek visszatérésének elősegítésére, illetve a kitelepültek és elüldözöttek helyzetének megsegítésére. Eddig több tárgyalást tartottak, különösebb eredmény nélkül.

A boszniai politikai viszonyokat alapvetően továbbra is a nemzeti érdekek előtérbe helyezése határozza meg. A politikai erők jelentős része nem érzi szükségesnek az ország integrációját, az egységesítő, a központi kormányzatnak nagyobb kompetenciákat adó reformokat inkább csak az elnyerhető támogatások megszerzése érdekében támogatja. A választók nagy többsége saját nemzeti pártjaira szavaz. Többnemzetiségűnek csak a Bosznia-Hercegovinai Szociáldemokrata Párt tekinthető a jelentősebbek közül, bosnyákok és horvátok alkotják. A szerb közösség ragaszkodik a daytoni megállapodás előírásaihoz, de legfőképp azért, mert az garantálja a szinte homogénné vált területek különállását Boszniában. Nem zárható ki ugyan, hogy tagjai nagyobb önállóságra, esetleg függetlenségre, Szerbiával még szorosabb kapcsolatokra vágynak, de tisztában vannak azzal, hogy a daytoni megállapodások garantálják a Szerb Köztársaság fennmaradását. A szerbek igyekeznek lassítani vagy megakadályozni azokat a törekvéseket, amelyek a központi szervek hatáskörét növelik (rendőrségi reform, hadsereg-átalakítás), valamint támogatnak minden olyan javaslatot, amelyek az entitások fennmaradását segítik elő. 2009 júniusában parlamenti határozatot hoztak, hogy nem támogatnak olyan alkotmánymódosításokat, amelyek döntési kompetenciákat kivesznek a Szerb Köztársaság tartományi hatásköréből, és állami hatáskörbe sorolnak. A három nagy nemzet közül a bosnyák követeli leginkább Bosznia-Hercegovina egységét, és alapvetően egy centralizált államot szeretne létrehozni. A horvát a legkisebb közösség Bosznia-Hercegovinában. Tagjainak jelentős része rendelkezik horvát állampolgársággal is, amely többek között lehetővé teszi a vízummentes európai utazást is, és sokan vállalnak munkát vagy tanulnak Horvátországban.

1.3 KÖVETKEZTETÉSEK – A TÉRSÉG TÖRTÉNELMÉNEK, GAZDASÁGI-, TÁRSADALMI ÉS BIZTONSÁGI HELYZETÉNEK ÉRTÉKELÉSE

1. A nyugat-balkáni államok között jelentős gazdasági, társadalmi és politikai fejlettségi különbségek vannak. A vizsgált államok gazdasága fejlettségben elmarad az Európai Unió átlagától. Mindamellett, ha a Nyugat-Balkán gazdasági előrehaladását végigkövetjük, jelentős fejlődés valósult meg. Újjászervezve a régi gazdasági és kereskedelmi kapcsolatrendszerüket e térség országi remélhetőleg ismét a közeledés útjára lépnek.
2. Az országok közötti kapcsolatok javultak az elmúlt fél évtizedben, de azok még mind a mai napig vám-, biztonsági, vagyonelosztási, etnikai és biztonsági problémákkal terheltek, amelyek akadályozzák az országok további közeledését, hatékony együttműködését. A nemzetiségek közötti feszültségek enyhülésének jeleit alig lehet tapasztalni.

   Bár kivétel nélkül minden, a térség országai által kötött bilaterális és multilaterális szerződés megfogalmazza az etnikai, nemzeti feszültségek enyhítésének szükségességét, a nyugat-balkáni országok a múltban gyökerező ellentéteik miatt távol vannak ezeknek gyakorlati megvalósításától.
3. A Nyugat-Balkán euro-atlanti integrációján belül az Európai Unióhoz való csatlakozás elemi érdeke a nyugat-balkáni országok mindegyikének. Az EU nem engedheti meg, hogy magára hagyjon egy ilyen stratégiailag fontos helyen levő országcsoportot, kockáztatva ezzel esetleg egész Európa stabilitását. Ezen kívül (fizetőképes kereslet kialakulását követően) az integrációval az EU tagállamok újabb piacokat nyerhetnek. A Nyugat-Balkán szemszögéből az Európai Unió anyagi és politikai segítsége, valamint az integráció perspektívája jelentősen segíthet a népszerűtlen strukturális, gazdasági, társadalmi és politikai reformok bevezetésének folyamatában.
4. A Nyugat-Balkán közelmúltjának történelme, a térség országainak társadalmi és biztonsági értékelése is rámutat arra, hogy a békefolyamatok (kisebb-nagyobb eredmények ellenére) és az országok közötti politikai kapcsolatok fejlődése jórészt külső „nagypolitikai” közreműködés eredményei, amelyek között elsődleges szerepe van a békemegállapodásokat kikényszerítő, a békét fenntartó, illetve a közbiztonságot javító nemzetközi misszióknak.

5. Kutatásaim során arra a következtetésre jutottam, hogy a térség biztonsági helyzete a nemzetközi békemissziók tevékenységét és szerepvállalását még hosszú időre (talán évtizedekre) szükségessé teszi. Ezzel összefüggésben jelentős változásokat az euro-atlanti integráció és a gazdasági fellendülés hozhat, azonban ezek sem biztosítanak végleges megoldást a nemzetek között fennálló társadalmi és történelmi gyökerű szembenállás megszüntetésére. Az ellentétes pozíciók közötti közvetítés eszköze és a béke garanciája a nemzetközi és azon belül magyar részvételű békemisszió lehet. A békemissziók eredményességének növelése érdekében szükségszerű az egyedi ország és térség specifikus megoldások alkalmazása.

2. A MULTIKULTURALIZMUS ÉS AZ INTERKULTURÁLIS KOMMUNIKÁCIÓ JELENSÉGÉNEK ÉRTELMEZÉSE ÉS ÉRTÉKELÉSE A NYUGAT-BALKÁN ÁLLAMAIBAN

E fejezetben célom a multikulturális sajátosságok és az interkulturális kommunikáció kihívásainak elméleti értékelésével meghatározni a Nyugat-Balkán államaira jellemző – a békefenntartó tevékenységet is befolyásoló – kulturális és vallási megosztottság legalapvetőbb tényezőit, különös tekintettel a térség nyelvi sokszínűségének szerepét.

2.1 A NYUGAT-BALKÁN KULTURÁLIS SOKSZÍNŰSÉGÉNEK ÉRTÉKELÉSE

Napjainkban természetünk és jellemünk megformálásában a kultúra az egyik leginkább befolyásoló tényező. Mivel egyre elterjedtebb a külföldi munkavállalás és az utazás, gyakrabban szembesülünk a kultúrák különbözőségeivel és az abból adódó lehetséges konfliktusokkal. Kultúráink különbözőségeiből, kommunikációs eszköztáraink félreértelmezéséből adódóan bomolhatnak fel kapcsolatok, hiúsulhatnak meg külföldi munkalehetőségek, kiküldetések. Horváth Pál szerint *„A konfliktusok kialakulásának egyik lényeges eleme, hogy a részvevők nem hajlandók észrevenni, vagy komolyan számításba venni, hogy a problémáik alapja a más kultúrák átélésének és értelmezésének különbözőségéből fakad. Ezért a különböző kultúrák csak akkor tudnak együttműködni és békességben megférni egymással, vagy egymás mellett, ha a másik kultúrájának jobb megismerésére törekednek az emberek.”*[59]

Korunk konfliktusai átalakulóban vannak, a gazdasági és az ideológiai jellegűek helyett inkább a különböző civilizációk ellentétei, versenye és küzdelmei lesznek egyre inkább a meghatározóak, így a jövőben mind nagyobb jelentőséget kap a civilizációkhoz tartozás és a köztük lévő konfliktus. Az összecsapás veszélye kulturális téren is megjelenik, mivel a civilizáció központjában a kultúra (nyelv, történelem, vallás, szokások), valamint a kulturális identitás áll.

[59] HORVÁTH Pál: *A kultúra.* In. Társadalom és Honvédelem. XI. évf. 2. szám, Budapest 2007. p.42.

2.1.1 ELMÉLETI ÉS FOGALMI MEGKÖZELÍTÉSEK ÁTTEKINTÉSE

A multikulturális sajátosságok és az interkulturális kommunikáció területeinek értékeléséhez először meg kell határoznunk a kultúra és a kommunikáció fogalmait.

2.1.1.1 A kultúra és a kultúraközi kommunikáció fogalmának értelmezése

A multikulturalitást elemezve, először magát a kultúra fogalmát határozom meg. A kultúra fogalma a filozófia, a művelődéstörténet és általában az emberi gondolkodás egyik központi kategóriája, és mint ilyennek, rendkívül sokféle megközelítése és értelmezése létezik. A különböző korok mást és mást értettek a kultúra fogalma alatt, ma is különböző felfogások élnek egymás mellett. Ami közös bennük, hogy a kultúra sohasem statikus egység, azt állandó változás jellemzi.

Az Idegen szavak és kifejezések kéziszótára szerint kultúra alatt *„az emberi társadalom által létrehozott anyagi és szellemi javakat”* értjük, illetve ezeknek *„egy adott korszakban való jellegzetes állapotát.”*[60] A XX. századi kultúra-értelmezések közül a holland Geert Hofstede-t ragadnám ki. Hofstede szerint a kultúrának van egy szűkebb és egy szélesebb értelmezése. Szűkebb értelmezésben a kultúra a „civilizációt” jelenti, vagy más megközelítésben az értelem termékét, amely kézzelfogható formában, az irodalomban, a művészetekben és az oktatásban jelenik meg. A kultúra eme meghatározását Hofstede kultúra egynek nevezte el. A kultúra szélesebb megközelítésben felfogható, mint egy „értelmi program”, ami magában foglalja többek között a művészeteket, tudományt, vallást, jogrendet, amely a kultúraközi kommunikáció tanulmányozásának egyik alapfeltétele.[61] Ezt Hofstede kultúra kettőnek nevezi. A kultúra szélesebb megközelítését leginkább a kultúrantropológia használja.

Józsa Péter megfogalmazása alapján *„a kultúra mindazon ismeretek, értékek, reflexek, viselkedési modellek és sémák, szokások, hiedelmek összessége, melyeket az egyén az őt felnevelő közösségben, a szocializáció során részint megfigyelhető, részint észrevétlen módon elsajátít.“*[62]

---

[60] BAKOS Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések kéziszótára.* Budapest, Akadémia Kiadó, 2007. p. 56.

[61] HOFSTEDE, G.: *Cultures and organisations, Software of the Mind. Paperback edition,* London, HarperCollins Publishers, 1994. (Fordította: Dr. Kabók Zsuzsanna)

[62] JÓZSA Péter: *A kultúra fogalma és értelmezései.* Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Szeged http://www.jgytf.u-szeged.hu/tanszek/kozmuv/wp/wp-content/segedanyag (elérés: 2010.05.09.)

Hidasi Judit szerint *„nincs konkrét embertől, közösségtől független kultúra. Az információ, az érzelmek, képzeteink csak akkor válnak a másik számára felfoghatóvá, ha azok láthatóan, hallhatóan, verbálisan, nonverbálisan jelennek meg. A kultúrának vannak olyan elemei, amelyek „láthatók" és vannak olyan elemei, amelyek rejtve maradnak. A „látható" szimbólumok közé sorolható részben a nyelv. Ugyancsak részben „látható", azaz érzékelhető a nonverbális szimbólumok egy hányada, mint például a gesztusok vagy a mimika. Van azonban egy kis hányada a kulturális szimbólumoknak, mely rejtve van, mely hányad terjedelmében és jelentőségében sokkal nagyobb, mint a felszínen érzékelhető szimbólumok, mert ez adja a kultúra lényegét. Ide sorolhatók a tér- és időkezeléshez kötődő viselkedési szabályok, a döntéshozatali mechanizmusok, a konfliktuskezelési stratégiák, a verbális és a nem verbális kommunikáció aránya, és számos más belső norma. Ez az a hányada a kultúrának, melynek nem vagyunk tudatában, amely gondolkodást és értékrendet képvisel. Ez a gondolkodás- és értékrend pedig az, ami meghatározza a társadalom működését."*[63]

Az interkulturális érintkezés és kommunikáció sikeres kezeléséhez elengedhetetlen megismerni a kultúra mélyén rejtőző és működő gondolkodás- és értékrendet, hiszen csak így tudjuk értelmezni azt a viselkedést, amit az adott kultúra képviselői produkálnak.

A fentieken túl fontos még megemlíteni, hogy a kultúra és a fizikai tér is összefüggenek egymással, vagyis létezik a kultúrának egy geokulturális értelmezése is. Az összefüggés meg is fordítható, hiszen nemcsak egy kultúrához rendelhető hozzá egy térség, hanem egy térséghez is a kultúra. A kultúra tehát meghatározott földrajzi térséghez kötődik, ez a térség létezésének egyik nélkülözhetetlen eleme. Ebben a megközelítésben Rostományi szerint *„a kultúra elsődlegesen az emberek és a történelem által megmunkált, megszervezett földrajzi tér. Ezzel magyarázható a rendkívül időtálló kulturális határok, kulturális térségek fennállása."*[64]

A kommunikáció fogalma legalább annyira sokrétű, mint a kultúráé, ezért egy általános értelmezésen túl jelen dolgozat keretében a kommunikáció fogalmát csak a kultúrával való összefonódása kapcsán vizsgálom.

---

[63] HIDASI Judit: *Interkulturális kommunikáció.* Budapest, Scolar Kiadó, 2004. ISBN: 9789632440699 p. 35.
[64] ROSTOVÁNYI Zsolt: *Globalizáció avagy civilizációk és kultúrák harca?* In. Külpolitika, 1999. 1-2. szám p. 26.

„A kommunikáció latin szó, szótöve a „communis” igéből származik, jelentése: közölni, közössé tenni, valamit átadni egymásnak.”[65] A téma egyik szakértője Joseph Fogas arra utal, hogy *„azok, akik részt vesznek a kommunikációban, valamiben közösek, ez a közös dolog nem más, mint az a jelrendszer (a nyelv), amit mind a ketten vagy éppen többen ismernek.”*[66]

A kultúra és a kommunikáció tehát egymástól elválaszthatatlan, a kommunikáció a kultúra hordozója. Buda Béla kultúra definíciója a fentiekhez hasonló, de a lényeget jobban megfogalmazza, mivel a kultúra és a kommunikáció összefonódását ragadja meg. *„A kultúra – meghatározott területi és történelmi közösségben élő emberek közös hiedelmeinek, értékeinek, normáinak és magatartássémáinak, továbbá szokásainak és rítusainak rendszere – kontextus, amely a kommunikáció hatékonyságát fokozza.”*[67]

„A kultúra kommunikációs értelemben tehát olyan nyelvi, szokás- és értékrendszer, tradíciók, erkölcsök, magatartásformák összessége, melyeket az adott kultúrkörhöz tartozók hasonló jelentéssel ruháznak fel, így a különböző kultúrák közötti kommunikációnak a kölcsönös és jobb megértése szempontjából, egyre nagyobb szerepe kell, hogy legyen az egész világon: Boszniától az arab területeken át Ciprusig, vagy Sri Lankáig.”[68]

2.1.1.2 A térség interkulturális sajátosságai

A kommunikáció jelentőségéről Buda így ír: „A mindennapi kommunikációban észre sem vesszük a kommunikáció jelentőségét, és természetes, hogy megértjük egymást. A modern társadalom azonban még az azonos kultúrában is számos olyan helyzetet kínál, amelyben a magát jól kiismerő ember is szembesül azzal, hogy időnként újfajta jelentésszférákat kell megismernie.”[69] Gondoljunk csak arra, amikor valaki bemegy egy hivatalba az aktuális ügyeit intézni. Előfordulhat, hogy a közlések valódi értelmét nem képes megérteni. Mindezek a jelenségek hatványozottan jelentkeznek az idegen országokban, idegen kultúrákban, még akkor is, ha a nyelvet jól vagy rosszul, de ismerjük.

---

[65] http://eki.sze.hu/ejegyzet/ejegyzet/kommunik/fejezet1.htm (elérés:2010.05.09.)
[66] FOGAS, Joseph: *A társas érintkezés pszichológiája.* Gondolat, Budapest, 1989. ISBN 9789639137714. p.16.
[67] BUDA Béla: *Kommunikáció és kultúra*. In. Hidasi Judit (szerk.): Szavak, jelek, szokások. Windsor Kiadó, 1998. p. 9.
[68] VINCZE Lajos (szerk.): *Kommunikációkultúra.* Budapest. ZMNE 2004. p.145.
[69] BUDA Béla: *Kommunikáció és kultúra*. In. Hidasi Judit (szerk.): Szavak, jelek, szokások. Windsor Kiadó, 1998. p. 10.

Más országban még akkor is fokozottan éljük át a kontextus teljes ismeretének hiányát, ha az ország civilizációs szintjét illetően nem áll távol a mi országunktól, kultúrájuk nem különbözik nagyon a miénktől. A köztudat a más kultúra megismerésének legfőbb nehézségét a nyelv megtanulásában látja, mivel a nyelv olyan kulturális alapkód, amely a megértés nélkülözhetetlen eszköze. Buda így fogalmaz ezzel kapcsolatban: *„Egy más kultúra nyelvét megtanulva látszólag nem jövünk zavarba, amikor kommunikálnunk kell, mégis nagyon gyakori ilyenkor, hogy fennakadások tapasztalhatók, félreértések állnak elő. A másik nyelv világába bepillantó ember ilyenkor átéli, hogy a nyelv milyen gazdag hagyományt őriz, mennyi beszédbeli sajátosság, jelkép, jelentésárnyalat okoz fejtörést, még az irodalmi nyelvet magas szinten ismerőnek is. Ha megfelelő idő telik el – mint a gyerekek, mikor nyelvet tanulnak –, a más kultúrából érkező a nyelven át „belenő" az új kultúrába."*[70] Ilyenkor mindenki meg is változik egy kicsit gondolkodásában, szemléletében, és már nem lesz annyira tipikus tagja eredeti kultúrájának. Kiss Gabriella megállapítása szerint *„Nem szükséges tehát, hogy a másik kultúra szimbólumai, gesztusai, mozdulatai, szabályrendszere, nyelve elbizonytalanodást okozzon. A más kultúrákból származókkal való kommunikáció – bármekkora is a különbség, kicsi vagy nagy – különleges figyelmet, állandó megfigyelést és szituatív értelmezést követel tőlünk."*[71]

Ez olyan követelmény, amit többnyire megterhelőnek, elbizonytalanítónak, sőt fenyegetőnek érzünk, de az energia-befektetés meghozza gyümölcsét. A megfigyelések szerint, amennyiben a kommunikáló felek közös nyelvet beszélnek, akkor az esetleges kultúraközi kommunikációs problémák mögött többnyire egyszerű félreértés rejtőzik, melyről egyik fél sem tehet, viszont a felek későbbi kapcsolatát tekintve komoly következményei lehetnek. A „félreértés" fogalommal tehát azokat a kommunikációs eseményeket jelölhetjük, melyek során a kommunikációs folyamat résztvevői félreértik egymás kommunikációs szándékait és üzeneteit. A korábbiakon túl még fontos megemlíteni a nem verbális kommunikáció elemeit. A nem verbális kommunikációba sorolhatók a beszéd nem lingvisztikai elemei, így a gesztusok, mozdulatok, vagy a mimika.

[70] Uo. p. 18.
[71] KISS Gabriella: *A multikulturalizmus – veszély vagy esély?* In. Valóság, 1999. 1. sz. p. 39.

Így alakul ki egy komplex jelrendszer, melynek elemei kiegészítik egymást, és teljes mértékben csak együtt értelmezhetők. Ennek a komplex jelrendszernek a hiányos ismerete miatt válik nehézkessé az idegen kultúrák közötti kommunikáció. A fentiekkel összefüggésben Buda Béla a következők szerint vélekedik: *„Van azonban egy alapvető emberi képesség, az empátia, amely sajnos a mai világban egyre inkább háttérbe kerül. A beleértő megértés segítségével idegen kultúrában is előnyben van az az ember, aki ezt a veleszületett képességet életre hívta és begyakorolta magában. Aki gyakran jár más kultúrákban, az óhatatlanul be kell, hogy gyakorolja, „elő kell vegye" az empátiás készségét, mivel gyakrabban csodálkozik rá a kultúrák közötti különbségekre, és gyakrabban kell megértenie azokat. Saját hétköznapjainkban nem igen van szükségünk az empátiára, mivel a mindennapokban a kultúra azonossága miatt nem olyan gyakoriak a kommunikációs félreértések, vagy ha fel is merül néhány, azokat könnyen javítjuk. Ha tehát az idegen kultúra nyelvének ismerete párosul a másik kultúra kommunikációs szokásai iránti figyelemmel, akkor már csak az empátia alkalmazásán múlik, hogy valaki behatoljon a kultúra sajátos kommunikációs közegébe és valóban hatékony módon tudjon érintkezni, tárgyalni, alkudni a másik kultúra tagjaival. Ekkor tud csak befolyással lenni rájuk és igazi emberi kapcsolatot kialakítani velük.”*[72]

Egy kisebb térség, mint a Nyugat-Balkán multikulturalitása esetén sem lehet akadály a népek közti kommunikáció, hanem lehetőség az új megismerésére, befogadására, elsajátítására. Tusa Cecília szerint *„A multikulturalitást nem a fejlődés vagy együttműködés gátjának kell tekinteni, hanem meg kell tanulni vele együtt élni, illetve az általa nyújtott lehetőségeket kihasználni.”*[73]

A konfliktusok kezelésének legelfogadhatóbb módja a dialógus és a kompromisszum készség. Marcelle E. DuPraw és Marya Axner által elvégzett kutatások alapján hat alapvető kulturális eltérési mintázatot különböztettek meg, amelyek a következők.

1. *„A kommunikációs stílusjegyek különbözőségei. A különböző kultúrák szintjén egyes szó vagy kifejezés különböző értelmet nyerhet az adott kultúra interpretációjában. A másik lényeges elem, mely a kommunikációs stílus sajátja, a nem-verbális kommunikáció.*

---

[72] BUDA Béla: *Kommunikáció és kultúra.* In. Hidasi Judit (szerk.): Szavak, jelek, szokások. Windsor Kiadó, 1998. p. 18.

[73] TUSA Cecília: *A multikulturális nevelés létjogosultsága és szükségessége az Európai Unióban.* In. Új Pedagógiai Szemle, 2003. november, p.47.

2. *A konfliktusokhoz való viszony különbözőségei.*
3. *A feladatok megoldásához való viszonyulás metódusai.*
4. *A döntéshozatali stílusok különbözőségei.*
5. *A közlési formákhoz való viszonyulás különbözőségei. Néhány kultúra egyáltalán nem tekinti az érzelmi megnyilvánulásokat megfelelő viselkedési módnak, csakúgy, mint a konfliktusok vagy félreértések hátterének feltárását.*
6. *A tudás megközelítésének eltérései. Az európai kultúrák inkább kognitív eszközökkel jutnak információkhoz, így például a számolási és mérési módszerrel megszerzett tudás sokkal inkább relevánsnak tűnik számukra. Ezzel szemben például, az afrikai kultúrák ismeretszerzése szimbólumok, imagináció, ritmus, stb. elvén és rendszerén alapszik."* [74]

„A kulturális konfliktusokat a következő jegyek alapján azonosíthatjuk be:

1. *Általában összetett, bonyolult dinamikával rendelkeznek; a fent említett kulturális különbségek elvárások egész, bonyolult láncolatát képesek megteremteni egymás viselkedési normáit illetően.*
2. *Amennyiben a konfliktusok alapvető (tartalmi illetve viszonyulási) jellemzőit nem leljük fel az adott szituációban, akkor valószínűsíthetjük a kulturális különbözőségből fakadó konfliktus dimenziót."*
3. *Az ilyen jellegű konfliktusok mindig erős érzelmi reakciót vonnak maguk után, még akkor is, ha a konfliktus jelentéktelen volta nem feltételezné az ilyen reakciót".*[75]

Összességében megállapítható, hogy a konfliktusoldás módja a kommunikáció, az interkulturális kommunikációhoz pedig nem elegendő a másik kultúra nyelvének ismerete, még egy sor más képesség, tudás is szükséges hozzá. Sok ezek közül gyakorolható, megtanulható, így a nyelv és az empátia- és a kompromisszumkészség is.

2.1.2. KULTÚRA ÉS INTERKULTURALIZMUS A NYUGAT-BALKÁNON

Vince Lajos munkájában olvashatjuk, hogy *„A világ kitágulásával a különböző kultúrák közötti kölcsönhatás legjelentősebb eleme a kommunikáció, hiszen csak így biztosítható a kölcsönös megértés. Igaz, hogy a különböző kulturális csoportok együttélése vagy együttműködése nehézségekkel járhat.*

---

[74] E. DUPRAW, Marcelle. AXNER. Marya: *Working on Common Cross-cultural Communication Challenges,* http://www.pbs.org/ampu/crosscult.html (elérés: 2010.05.09.) (Az idézetet fordította: Dr. Kabók Zsuzsanna)

[75] KISS Gabriella: *Interkulturális kihívások és kommunikációs kompetenciák koordinálása a NATO és egyéb katonai missziók tevékenységében.* Doktori (PhD) értekezés. ZMNE, 2009. p.36.

A másikkal való együttműködés problémái főként a legszokványosabb hétköznapi interakciókban mutatkoznak meg. Így még különösebb hatalmi törekvések és anyagi érdekkülönbségek nélkül is nehezünkre eshet megérteni és elfogadni a kulturális különbségeket, s viszonylag könnyen konfliktusba keveredhetünk egyszerűen azért, mert emberi természetünk alapkódoltsága nem a másik, a miénktől különböző kultúra elfogadására, hanem a saját kultúránk védelmére, előtérbe helyezésére épül. Ahhoz, hogy az ebből adódó konfliktusokat elkerüljük, el kell ismernünk, hogy az „idegennek" éppúgy joga van a saját nemzeti identitásához, etnikai, vallási, kulturális értékeihez, mint nekünk magunknak."[76] Az interkulturalizmus napjainkban joggal kerül előtérbe, hiszen a globalizálódással, a modernizációval egyre gyakoribbá válik a kultúrák közötti interakció.

A Nyugat-Balkánon élők gondjai és kilátásai nem azonosak a múltbeliekkel. A városiasodás, az iparosodás, az önállósodási törekvések újak, emellett továbbra is probléma a vallási és kulturális identitás különbözősége. Olyan dilemmák merültek fel, amelyek megoldása sürgető. Mazower a témával összefüggésben az alábbiakat veti fel: *„Hogyan békíthetők össze a szociális gondolkodás régi sémái a globális kihívásokkal és a helyiek oly vegyes kulturális értékrendjével. A problémák megvilágításával segíthetünk a multikulturalizmussal kapcsolatos elfogultságok, félelmek, félreértések elűzésében. Mindezek tükrében a multikulturalizmust tekinthetjük fenyegetésnek vagy esélynek. Akik az esélyoldalt erősítik, azok az emberi szabadság kiterjesztése mellett tették le a voksukat."*[77] A kultúrák sokszínűsége talán egymás jobb megismerése és megértése felé terelhet bennünket. Mindkét oldalon el kell törölni a fenyegetettség érzését.

Végül a közös haszon reményében a többkultúrájú társadalmaknak meg kell találniuk az együttműködéshez elengedhetetlen alapokat kulturális, gazdasági és egyéb területeken, amivel megkönnyíthetik a többségi és a kisebbségi közösségek életét.

Tusa Cecília szerint *„…a kulturális problémák megoldásának eszköze lehet a hatékony multikulturális nevelés megvalósítása, amellyel megakadályozható egyes csoportok marginalizálódása, az előítéletek elfajulása, illetve több kultúra közvetlen találkozása esetén a csoportközi konfliktusok nagy része.*

---

[76] VINCZE Lajos: *A multikulturalitás kommunikációs kihívásai a hadseregben.* In. Humán Szemle, 2003. 4. p. 93.

[77] MAZOWER Mark: *A Balkán.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005. p. 68. ISBN 9630775697.

Nem elég azonban a hozzávetőleges ismeretek birtoklása, szükséges az is, hogy az emberek pontos, megbízható ismereteket kapjanak a tanáraiktól, környezetüktől, melyre alapozva könnyebb az idegen kultúra elfogadása. A passzív elfogadásra pedig ráépül a kíváncsiság, a motiváció, hogy a saját tapasztalatain keresztül ismerje meg az adott kultúra nyelvét, szokásait."[78]

Csepeli György a Multikulturalizmus kihívása Közép-Kelet-Európában című tanulmányában azt írja, hogy *„…a multikulturalizmus ott kezdődik, ahol az idegen természetesnek és magától értetődőnek tartott kizárása természetellenesnek és megérthetetlennek tűnik, és a befogadás, valamint a segítségnyújtás attitűdje lesz uralkodó."*[79] E magatartásforma kialakítása a Nyugat-Balkánon jóval nehezebb, mivel a konfliktusok a régmúltból eredeztethetők és a szembenálló kultúrákat képviselők létszáma jóval kiegyenlítettebb. Mindennek ellenére meg kell próbálni lépéseket tenni annak érdekében, hogy a konfliktust minimalizáljuk, melyhez jó eszköz lenne a kultúrák elfogadtatása más kultúrákkal, amit pedig kora gyermekkorban, integráltan az iskola és a család közegében kell megkezdeni. A multikulturális attitűd nem oldja meg a konfliktusokat, de kezelhetővé teszi azokat. *„El kell ismernünk, hogy az idegennek éppúgy joga van saját identitásának megjelenítéséhez, mint nekünk magunknak is. Meg kell békülnünk az idegen megismerhetetlenségével, hiszen mi magunk is megismerhetetlenek lennénk egy idegen közegben. De mindig akadhat egy pillanat, melynek villanásnyi ideje alatt, az adott helyzet kényszerében megérthetjük egymást. Erre kell készen állnunk, mert kudarc vár a magukat elbarikádozó, elzárkózó társadalmakra."*[80]

Molnár Emília témában írt cikkében így fogalmaz: *„A multikulturalizmus közegében, mivel természetes a konfliktusok kialakulása, a rendet hivatásszerűen védőknek feladatuk, hogy képesek legyenek egyfajta tolmácsszerep betöltésére, hogy a konfliktusoknak ne katalizátoraik legyenek, hanem azok feloldását segítsék elő."* [81]

---

[78] TUSA Cecília: *A multikulturális nevelés létjogosultsága és szükségessége az Európai Unióban.* In. Új Pedagógiai Szemle, 2003. november p. 47.

[79] CSEPELI György: *A multikulturalizmus kihívása Közép-Kelet Európában (kultúra és identitás a kultúrák keresztüzében).* In. Közművelődési tanulmányok, Janus Pannonius Tudományegyetem és A Magyar Honvédség Humán Főcsoportfőnökség Kulturális Igazgatósága, 1996. p. 121.

[80] KISS Gabriella: *Interkulturális kihívások és kommunikációs kompetenciák koordinálása a NATO és egyéb katonai missziók tevékenységében.* Doktori (PhD) értekezés. ZMNE, 2009. p.23.

[81] MOLNÁR Emília: *Gondolatok a multikulturalizmusról.* In. Társadalom és gazdaság, 2000. 22. évf. 2. sz. p.149.

Mint ahogyan a nyelvek között közvetítő tolmácsnak ismernie kell a nyelveket, úgy az értékkonfliktusban tolmácsszerepet betöltő rendfenntartó szerveknek is tisztában kell lenniük a különböző kulturális csoportok alapvető értékeivel. Közvetítő munkájukkal az együttélést, az együttműködést kell segíteniük. Bár valószínűleg senki sem tud teljesen kilépni kulturális meghatározottságából, bizonyos foglalkozásokat, társadalmi szerepeket betöltők esetében alapvető társadalmi elvárás az erre való törekvés.

Bashkim Shehu albán író cikkében azt írja, hogy *„a legelterjedtebb Balkán-metafora a híd. Eszerint a félsziget hidat képez a Nyugat (vagyis Európa) és a Kelet között. Ez a metafora másrészről jelentheti a különböző balkáni kultúrák találkozását is. Meggyőződése szerint azonban a Balkánon húzódó kulturális határok egyáltalán nem esnek egybe az etnikai, vallási és politikai határokkal."* [82] Az író szerint *"a kultúra, hagyományos értelme szerint – a Balkánon különösen – falakat jelent: várfalakat, börtönfalakat. A fal metaforája mélyen be van ágyazva a híd metaforájába. A Balkánon élő különböző csoportok ugyanúgy tekintenek balkáni szomszédaikra, ahogyan a Nyugat, a civilizált Európa a Balkánra. Európa falat épít, ami leválasztja a Balkánt Európáról, bennünk pedig van elég fantázia ahhoz, hogy Európát utánozzuk, és felépítsük a falakat, melyek elválasztanak bennünket a Balkán többi részétől. Az európai gondolkodásban a Balkán az, ahol a barbárok élnek. A Balkánon pedig a szomszédok a barbárok. Márpedig a barbárokat falakon kívül kell tartani, bent nem maradhatnak. Eközben pedig „mi", a szabadon választott „mi", befalazva, rettegésben élünk"*.[83]

A következőkben a Nyugat-Balkánra jellemző kulturális sajátosságokat elemzem részletesebben. A Balkán kifejezés használata egyaránt elfogadott mind a történelem-, mind a földrajztudományban.[84] Mindkét esetben az európai kontinens dél-keleti félszigetén kialakult sajátos történelmi-földrajzi kulturális régiót értjük a „Balkánon".

A Nyugat-Balkán legnagyobb problémája, hogy a területen sokféle nyelvű, kultúrájú és vallású népcsoport él együtt. A régióban alapvetően háromféle vallás keveredik, a katolikus, az ortodox és az iszlám hit.

---

[82] SHEHU, Bashkim: *Variációk a Balkán témára*, 2005. http://www.talaljuk-ki.hu/index.php/article/articleview/96/1/54/ (elérés: 2010. 08. 23.)

[83] Uo.

[84] Természetföldrajzi szempontból a régiót északnyugatról kiindulva a Trieszti-öböl, a Száva folyó, a Duna vonala, a Déli-Kárpátok, a Fekete-tenger, a Boszporusz és a Dardanellák szorosai, az Égei-tenger és az Adriai-tenger határolja. A Balkán 550 ezer km^2 területet foglal magába.

A tágabb értelemben vett Balkánon tizenegy állam osztozik: Albánia, Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Macedónia, Szerbia, Montenegró, Bulgária, Románia, Koszovó, Törökország, Görögország. A helyzetet súlyosbítja, hogy az egyes országokat alkotó népcsoportok területileg nem különülnek el teljesen, és történelmük régóta összefonódik, azaz nem újonnan bevándorló kisebbségekről beszélünk. A régióban a történelem során folyamatosan több hatalmi érdek ütközött (Római Birodalom, Török Birodalom, Osztrák-Magyar Monarchia, Orosz Birodalom), így nem alakulhatott ki folyamatos stabilitás, mert az időlegesen nyert területi, politikai előnyöket mindig megkérdőjelezi az éppen hátrányba kerülő hatalmi csoportosulás.

A nagyhatalmak, a gyarmatokhoz hasonló módon, a Balkánon sem a természetes etnikai határok figyelembe vételével húzták meg az országhatárokat, hanem pillanatnyi szövetségeseikkel kötött alkuik eredményeképpen engedtek egyik vagy másik etnikai csoport követelésének. Ezek követelései minden esetben egy-egy múltbéli államalakulat határait tekintették kiindulópontnak, vagyis az egyes népcsoportok fejében élő, az országhatárokra vonatkozó elképzelések szinte soha nem egyeztek az adott pillanat tényleges etnikai és vallási határaival.

A XX. század során sem alakult ki a térségben egységes nemzetállam, mivel az I. világháború után az azt lezáró Párizs-környéki békerendszer sem kedvezett a kisebb nemzetek önállósulásának, mivel kényszeres együttélést követelt meg az akkori Jugoszlávia népeitől. Sikeres nemzetállamokat csak homogén etnikai területen lehet létrehozni. A volt Jugoszláviában többségi és kisebbségi népeknek kellett egy föderatív államszervezet keretein belül békésen megférni egymás mellett. Simons Cynthia megfogalmazásában *"Ez úgy sikerülhetett, hogy a központi apparátus és a hadsereg nem vett tudomást a gyűlöletről, az ellenségeskedésről és az előítéletekről, nem engedték, hogy ezek a felszínre jussanak. Bátorították a vegyes házasságokat, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy az emberek megismerjék egymás kultúráját, és toleránssá váljanak iránta."*[85]

A kommunista rendszer összeomlása után megszűnt ez a visszatartó erő, és teljes mértékben felszínre kerültek az indulatok és az ellentétek. Jogos igény volt a Jugoszláviában élők részéről, hogy ne egy multietnikus országban, hanem saját nemzetállamaikban élhessenek, legyenek horvátok, szlovének, bosnyákok vagy szerbek. Mivel hiányzott az egységes jugo-

[85] SIMONS Cynthia: *Multikulturális, multietnikus és multifelekezetű Bosznia-Hercegovina: Mítosz és valóság.* In. Kisebbségkutatás, 2003/3. p.592. (Az idézetet fordította: Barna Judit)

szláv nemzeti identitás, így az etnikai öntudat győzött, melynek révén a különböző nemzetiségek az együttműködő csoportokból egymást kölcsönösen kizáró és egymást ellenségnek tekintő népekké váltak.

Az ellentétek legfontosabb forrásai az előítéletek, a vallási és kulturális különbségek, valamint a párbeszéd, a kommunikáció hiánya.

Egyetértek Somer Murat véleményével, amely szerint "Erősítette a polarizációt az is, hogy 1980 után a vezetők etnikai érzelmekre ható szólamaikkal még inkább egymás ellen fordították a békés közösségeket, tág teret engedve ezzel a nacionalizmusnak, ami felnagyította a nemzetiségek közti különbségeket, a valóságnál nagyobbnak és egymás érdekeit sértőnek mutatva azokat. Ez a folyamat magával vonta az egyén szintjén is az elkülönülésre való törekvéseket, aminek következménye az lett, hogy a soknemzetiségű társadalom háborúk útján bomlott fel. Ez a folyamat súlyosbodott a nagyfokú munkanélküliséggel és az úgynevezett „kaszkádjelenséggel" is. A fogalom azt hivatott jelképezni, hogy az egyes emberek viselkedése a csoport többi tagjának magatartásától függ, azt követi."[86] Az emberek utolsó lelki támasza a nemzeti öntudatuk maradt. A kialakuló társadalmi polarizáció egymás ellen fordította az etnikumokat szociálisan és pszichikailag, politikailag és végül katonailag is. A sajtó és a média ontotta a bosszúvágytól fűtött politikai nyilatkozatokat, amelyek szándékosan szakítottak fel régi sebeket, és elevenítettek fel talán már elfeledett sérelmeket. Ennek egyenes következménye volt az, hogy az ellenségeskedés és a gyűlölet eluralkodott az emberekben és csak idő kérdése volt a háború kirobbanása. Vogel szavaival élve "*A multietnikus országok szétválása általában békés körülmények között ment végbe, mert a szétválást belső ügynek tekintették, nem kellett a nemzetközi közösség tagjainak beavatkozniuk. A balkáni térség esetében az emberek védelmében, humanitárius okokból a szövetséges erők fegyveresen avatkoztak be a boszniai és koszovói háborúba az 1990-es évek harcaiban. A békefenntartók időlegesen véget vetettek a harcoknak és megpróbálták elérni, hogy olyan vezetés vegye át a balkáni országok irányítását, amelyik biztonságos életkörülményeket tud biztosítani minden állampolgár számára.*"[87]

---

[86] SOMER Murat: *Cascades of Ethnic Polarization*: Lessons from Yugoslavia. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 573. vol. 2001. 1. no. p.127. (Az idézetet fordította: Dr. Kabók Zsuzsanna)

[87] VOGEL, T. K.: *Etnikai kevertség és a balkáni stabilitás kérdése.* In. Kisebbségkutatás, 2002/1. p. 205.(Az idézetet fordította: Biczó Krisztina)

2.2 VALLÁSI- ÉS ETNIKAI MEGOSZTOTTSÁG A NYUGAT-BALKÁN ÁLLAMAIBAN

2.2.1 VALLÁSI ELLENTÉTEK A NYUGAT-BALKÁNON

A vallási ellentétekkel kapcsolatban Kovács József így vélekedik: *„A vallásnak a társadalomban, sőt az adott civilizációban meghatározott szerepet biztosít az általa diktált (követett, elvárt) értékrend. Ebben az értelemben a vallás, különösen a modern társadalmakban, olyan viszonylag önálló létű és dinamikájú entitásnak tekinthető, amelynek sajátosságai hatással vannak a társadalomra és kultúrájára.”*[88]

A Magyar Virtuális Enciklopédia szerint *„a vallás a gondolkodni, észlelni, érezni és cselekedni képes ember és az őt körül fogó teljes valóság közötti, az ember által megalkotott, de rajta végtelenül túlmutató viszonyok legáltalánosabb, az ember szubjektív, profán világa és a hitében megmutatkozó transzcendens teljesség közötti feszültségre reflektáló feldolgozási mód, világnézet, világszemlélet, általános cselekvésvezérlő önértelmezési mód”*.[89]

Bár a vallás fogalmának számtalan rivális meghatározása létezik, maga a vallás, mint jelenség az emberi létezés egyik alapvonásának tűnik, az aligha kérdéses, hogy a vallás, a vallásosság az ember képességeinek egyike. A vallás és a multikulturalizmus kapcsolatában különösen fontos a konfliktusok okaként említett tény, hogy a különböző civilizációkhoz tartozó népek mind gyakrabban kerülnek kapcsolatba egymással, ennek következményeként mind erőteljesebben tudatosul bennük a civilizációkhoz tartozás ténye, és az emberek mind érzékenyebben élik meg a civilizációk közti, illetve az egyazon civilizációhoz tartozó közösségek közötti különbségeket. A különböző civilizációkhoz tartozó népek kapcsolatba kerülése csak megerősíti e népekben a civilizációs hovatartozás tudatát, ez a tudat pedig még jobban felerősíti a köztük rejlő különbségeket.

Kiss Gabriella szerint *„A multikulturalizmus és a kultúraközi kommunikáció témakörének tárgyalásakor tehát a vallás szerepe nem hagyható figyelmen kívül. A vallás a mindenkori kultúra szerves részét képezi, ezért is szoktuk a multikulturalizmust leegyszerűsítve a különböző kultúrák találkozásaként, érintkezéseként és együtténéseként definiálni.”*[90]

---

[88] KOVÁCS József: *Egy nemzetközi konfliktus természetrajzához, kulturális dimenziók.* In. Új Honvédségi Szemle, 2002. 4. p. 50.
[89] http://www.enc.hu/enc.htm (elérés: 2010. 08 10.)
[90] KISS Gabriella: *A multikulturalizmus vallási dimenziója*. In. Valóság, 1999. 12. sz. p. 45.

Kovács József megfogalmazásában *„A nagyobb vallások, mint például a kereszténység és az iszlám, önmagukban sem homogének, igen bonyolult értékrendszereket integrálnak, ezért az egyes civilizációkon belül is „törésvonalak” tömkelegével találkozhatunk, vagyis egy országon, kultúrán belül jelennek meg ellentétek. A fő törésvonalak a kultúrák, vagyis sokszor a vallások mentén, a különböző értékek szembenállása miatt alakulnak ki. A kultúrák találkozása azonban nem jelent szükségszerűen harcot, küzdelmet, hiszen a kultúra mozog, áramlik, és állandó hatás-kölcsönhatás viszony áll fenn az egymással érintkező kultúrák között. E viszonyban gyengíthetik, de gazdagíthatják és erősíthetik is egymást, hiszen ez maga a multikulturalizmus.”*[91]

A Nyugat-Balkán területén a szlávok a VII. században jelentek meg, le is telepedtek szinte egész Közép- és Délkelet-Európában, az Égei-tengerig és a mai Isztambulig. Az újonnan érkező szlávoknak a meglévő rendszerbe való integrálását Bizánc és Róma is megpróbálta minél hamarabb elindítani.

Nyugaton inkább erőpolitikával és asszimilációval próbálkoztak, amikor papjaik fegyveres segítséggel kísérelték meg az emberek megtérítését. A szerb források álláspontja szerint Bizánc kezdetekben inkább a „pogányok” elleni harcokat választotta, térítés nélkül. Ennek ellenére a keleti egyházhoz tartozó, görög származású Cirill és Metód neve maradt fenn. Az ő munkájuk teremtette meg a szláv írásbeliséget, és közvetve ugyan, de ők voltak, akik megkezdték a szlávok megtérítését. Tevékenységük miatt összeütközésbe kerültek a nyugati papsággal, így Rómával is, mert Róma félt, hogy a két keleti térítő túl nagy befolyásra tesz szert, és ezáltal Bizánc nagyobb teret nyerhet a Balkánon. A pápa kiátkozta a testvérpárt, és elüldözték őket. Róma és Bizánc ellenséges viszonya elmélyült. Az újonnan alakult államok területi határai egyben vallási határokká is váltak. Horvátország, Dalmácia és Szlovénia ennek megfelelően Róma hatáskörébe került. Bosznia az ütközőzónában helyezkedett el. A tőle keletre eső területek Bizánchoz tartoztak. Mivel az 1054-es egyházszakadás bekövetkezte idején még nem voltak stabil határok a térségben, harc indult az itt élők lelkéért. Bizáncnak igen jó kapcsolatai voltak az akkor formálódó, főleg szláv államokkal. A XII–XIII. századra már széles szakadék tátongott Róma és Bizánc között. A szerbek az ortodoxiát választották. Az albánok a török hódítással együtt lettek muzulmánok.

[91] KOVÁCS József: *Egy nemzetközi konfliktus természetrajzához, kulturális dimenziók.* In. Új Honvédségi Szemle, 2002. 4. p. 50.

Végig a leghűségesebb és legkegyetlenebb harcosai voltak az oszmán birodalomnak. A szultán sokszor vetette be őket a helyi konfliktusokban, mert biztos volt abban, hogy az utolsó pillanatig küzdenek majd, amiért cserébe viszonylagos önállóságot is élveztek. A török hódítás kiterjedt az ortodox vallású népek területére. A Nyugat-Balkán államaiban kialakult feszültségek jelentős részének nem csak nemzetiségi, gazdasági, politikai és területi, hanem vallási-kulturális okai vannak. Más területeken is kiemelkedő szerepe van a vallásnak, mint a kulturális értékek egyik legfőbb meghatározójának, amely már nagyon régóta óriási hatással van az etnikumok közötti kölcsönös viszonyokra, és a különböző etnikai csoportok alapvető azonosító tényezőjének a szerepét tölti be. A nemzeti tényezőkhöz kapcsolódó vallási feudalizmus gyakran szélsőséges fundamentalista magatartáshoz vezet. Az ilyen helyzet nem csak a belső viszonyokat deformálja, hanem szélsőséges esetben akár konfliktusokhoz és háborúhoz is vezethet. A Balkán országaiban jelentős vallási különbségek figyelhetők meg. Az olyan különböző keresztény csoportok mellett, mint a katolikus, az ortodox, a görög katolikus és a református, fontos szerepet játszik az iszlám is. A Nyugat-Balkán államainak vallási megoszlását - Jugoszlávia szétesését követően - az alábbi táblázat mutatja, amely a jelenlegi viszonyokat is jellemzi.

Vallás	**Bosznia-Hercegovina**	**Horvátország**	**Szerbia és Montenegró**	**Macedónia**	**Szlovénia**
			arány %		
Római katolikus	17,3	76,5	31,0	0,4	90,0
Ortodox	31,3	11,1	44,0	66,6	
Iszlám	43,7	1,2	12,0	30,0	-
Evangélikus	-	1,2	-	-	-
Más felekezetű	7,7	7,1	-	-	-
Vallás nélküli	-	2,9	-	-	-
Nincs adat	-	-	13,0	3,0	10,0

3. sz. táblázat: Nyugat-Balkán volt Jugoszláv tagköztársaságinak vallási megoszlása

Forrás: Wojciechowski, Sebastian: A volt Jugoszlávia területén fellobbanó konfliktusok vallási és kulturális okai, In. Kisebbségkutatás, 2003. 4. sz. (Fordította: Ráduly Zsuzsanna, szerk.: Sibalinné Fekete Katalin)

A vallást tekintve Albánia lakossága túlnyomó többségében muzulmán (70%), albán ortodox 20%, míg római katolikus 10%.

Wojciechowski a Nyugat-Balkánon tapasztalható legfontosabb vallási alapú viták és konfliktusok közé az alábbiakat sorolja.

- *„Ellentétek Macedóniában a Szerb és Macedón Ortodox Egyház hívei között. A Szerb Egyház törekvése arra, hogy ismét maga alá rendelje a Macedón Egyházat, amely 1967-től önálló egyházként működik, és arra törekszik, hogy megerősítse függetlenségét a Szerb Egyháztól.*
- *A Görög Egyház által kiváltott feszültség, mely Macedónia függetlenségi törekvéseiben egyebek között a Vatikán tevékenységét vélte felfedezni.*
- *Konfliktusok az új Jugoszlávia területén (Szerbia és Montenegró) a szerb Ortodox Egyház (a szerbek és a montenegróiak többsége), az iszlám (albánok, bosnyákok és montenegróiak) és a Katolikus Egyház (horvátok, szlovének, magyarok) hívei között.*
- *Ellentétek Bosznia-Hercegovinában az iszlám hívő muzulmánok (kb. 45%), az Ortodox szerbek (kb. 35%) és a katolikus horvátok (kb. 20%) között.*
- *Feszültségek Koszovó és Metohija körzetében, ahol az albánok döntő többsége iszlám, a szerbek többsége viszont ortodox hívő.*”[92]

Bosznia-Hercegovinában az iszlám vallás a legelterjedtebb. Az ország történelme arra nyújt példát, hogy a nemzeti közösség létrejöhet a vallási közösségből. A középkor történetéből különösen fontos a későbbi folyamatok megértéséhez, hogy sem a keleti ortodox, sem a nyugati katolikus vallás nem tudott itt véglegesen megszilárdulni, következésképp sem Bizánc, sem Róma nem ért el a lakosság zöménél olyan kötődést, ahogy az a balkánitérségben a horvátoknál vagy a szerbeknél érvényesült. E körülmény hozzájárult a boszniai népesség relatíve erőteljes iszlamizálódásához, azaz a korábbi keresztény, illetve bogumil vallású szláv etnikumú népesség jórészt a török birodalom uralkodó vallására, és az általa diktált, az életmódot is meghatározó szabályok követésére tért át. A török birodalom viszonyai között mégis fennmaradt – főként a ferences rendiek hatékony közreműködésének köszönhetően – a katolikus közösség, illetve az ortodox vallásközösség, mely a bevándorlás következtében a múlt századra többségivé lett. Ebben az időben a boszniai közösség nem nagyon használt etnikai megkülönböztetést, csupán vallási megjelölést: a keresztényekre és a török vallást követőkre osztották magukat.

[92] WOJCIECHOWSKI, Sebastian: *A volt Jugoszlávia területén fellobbanó konfliktusok vallási és kulturális okai.* In. Kisebbségkutatás, 2003. 4.sz. p. 825. (Az idézetet fordította: Ráduly Zsuzsanna)

A „török vallású” megjelölés alternatívájaként jelent meg a bosnyák kifejezés, ami ma a népcsoport megjelölésére szolgál.[93]

2.2.2 A TÉRSÉG ETNIKAI ÉS KULTURÁLIS MEGOSZTOTTSÁGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

2.2.2.1 A nyugat-balkáni népek etnikai és kulturális konfliktusainak feltérképezése

Wojciechowski a nyugat-balkáni népek etnikai és kulturális konfliktusainak témájában így fogalmaz: *„A térség konfliktusainak oka a vallási különbségek mellett az is, hogy a kultúrák különbözősége miatt az emberekben megvan az a félelem, hogy a saját kultúrájuk eltűnik, felszámolódik, egy másik kultúra eltörli azt. A kulturális homogenitás valós, illetve feltételezhető eltűnése majd minden nemzet különböző egyéneinek, vagy akár egész csoportjainak kisebb-nagyobb ellenállásába ütközik. Ennek a jelenségnek legalább két aspektusa van. Egyrészt ez a folyamat létezik, tehát a félelem valós, hiszen minden végbemenő civilizációs változásnak ez természetes következménye. Másrészt, pedig fontos probléma, hogy milyen irányba, milyen gyorsan, illetve meddig kell ennek a folyamatnak működnie, és valójában lehet-e azt teljes kontroll nélkül hagyni*.[94] Az idézet értelmezését követően felmerül az a kérdés is, hogy a tömegkultúra fogalom azt jelenti-e, hogy az a különböző részkultúrákból merített legjobb és legértékesebb elemek összessége, vagy e fogalom mögött néhány, vagy esetlegesen egy náció kultúrája rejtőzködik. A más kultúrák erőszakos túlsúlya nemcsak hogy nem segíti elő a nemzetközi fejlődést és együttműködést, hanem ellenkezőleg, meg is zavarhatja. Ez azt eredményezi, hogy az egyes személyek vagy csoportok a kulturális pluralizmus felé fordulnak, mely tulajdonképpen eszköz a saját tradíciók elvesztése elleni védekezésben. Innen egyenes az út a születő vagy újjászülető nacionalizmushoz, ami a Nyugat-Balkán nagy problémája, és oda vezet, hogy kulturális feszültségek, esetleg kibékíthetetlen ellentétek és harcok alakulnak ki. E. Gellner szerint, – akit Wojciechowski idéz cikkében – *„a kulturális tényező, ahogy a fentiekben is láttuk, a nacionalizmus fontos forrása, és a nacionalizmus abban a pillanatban jelenik meg, amikor a politikai tényezők úgy szélesítik ki határaikat, hogy az felölelje az adott kultúrát.”*[95]

---

[93] MALCOLM, Noel: *Povijest Bosne* http://www.camo.ch/povijestbih06.htm (elérés: 2010. 08. 06.) (Az idézetet fordította: Sibalinné Fekete Katalin)
[94] WOJCIECHOWSKI, Sebastian: *A volt Jugoszlávia területén fellobbanó konfliktusok vallási és kulturális okai*, In: Kisebbségkutatás. 2003. 4.sz. p. 821. (Az idézetet fordította: Ráduly Zsuzsanna).
[95] Uo.

M. Koschnik, az Európai Unió volt balkáni képviselője a kezdetektől fogva meg volt győződve arról, hogy *„az etnikai tisztogatás a Balkánon nem a konfliktus eredménye, hanem a célja volt. Ha ezt nem értjük meg, akkor nem lehet felfogni, hogy ez miért öltött olyan szörnyű méreteket Boszniában, illetve később Koszovóban. Az emberek megfélemlítése volt az etnikai tisztogatás módszere.”*[96]

Bilandžić a témához kapcsolódó publikációjában a következőket írja: *„Az etnikai tisztogatás koncepcióját, amely inspirációt a rasszista ideológiából merített, a Balkánon a II. világháború idején Ante Pavelić rezsimje kezdte megvalósítani. Az alapelv a Horvátországban élő szerbek likvidálása, elnemzetietlenítése vagy elüldözése volt, akikre úgy tekintettek, mint elszerbesített horvátokra.”*[97]

A továbbiakban pedig így ír: *„Az etnikai tisztogatást elvégezték az albánok is a Nagy-Albániához kapcsolt Koszovó területén. Az etnikai tisztogatás ideája megjelent a szerbek között is. Egy nemzetiségileg egységes Nagy-Szerbiát szándékozott létrehozni 1941-ben Draža Mihailović, a szerb csetnik mozgalom vezetője azon határok között, amelyek magukba foglalták az Ószerbiát, Montenegrót, Bosznia-Hercegovinát, Dalmáciát egészen Sibenikig, a Vajdaságot, valamint Szlavóniát.”*[98] A kölcsönösen radikalizálódó nacionalizmusok kirobbanása háborúhoz vezetett. A hadban álló felek mindegyikének az volt a célja, hogy etnikailag tiszta nemzetállamokat hozzanak létre.

Ennek értelmében két részre oszlik a világ: a saját és az idegenek dolgaira. A saját dolgok világához tartozik az „én” népcsoportom, a maradék pedig az idegen dolgok világa. Egy adott személyt sajátjának tekinti, ha ugyanazt a nyelvet beszéli, ugyanazt a hitet vallja, ugyanolyan a bőre színe, vagy a szüleit már korábban a sajátjuknak tekintették. Természetesen ez a mechanizmus a másik oldalról is ugyanúgy működik. Ezeket az elemeket megfigyelhetjük csaknem minden konfliktusban. Kelet-Közép-Európában különösen erősen látható ez a Balkánon (például: Nagy-Szerbia, Nagy-Albánia mítosza, az összes egységesített szláv népet átfogó birodalom mítosza.)

---

[96] Uo.

[97] BILANDŽIĆ, Dušan: *Hrvatska moderna povijest.* Golden Marketing, Zagreb, 1999. ISBN 953-6168-50-2 p.124-125. (Az idézetet fordította: Sibalinné Fekete Katalin)

[98] Uo, p.130.

2.2.2.2 A délszláv népek közötti ellenségeskedés kulturális vetülete

A délszláv népek közötti ellenségeskedés megnyilvánulásának eklatáns példája Bosznia-Hercegovina. A volt Jugoszlávia etnikailag legheterogénebb területének ez a tagköztársaság számított. A három legnépesebb entitás – bosnyákok, szerbek, horvátok– mellett egyéb nemzetiségű és vallású lakosok is éltek az országban. E tekintetben számottevő változás az 1990-es években lezajlott vérengzések után sem tapasztalható. Az ország etnikai összetétele a polgárháborút követően is többé-kevésbé azonos képet mutat a háború előtti állapotokkal. Bosznia-Hercegovinát a háború előtt gyakran a Balkán „olvasztótégelyeként" emlegették. A különböző vallású emberek, kultúrák találkozása, a vegyes házasságok nagy mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy e jelző a világ ezen szegletére is igaz legyen.

A múlt vizsgálatakor azonban kiderül, hogy a pozitív jellemzők nem mindig valósultak meg a gyakorlatban. Az etnikai-vallási feszültségek, viszályok általában valamely nagyhatalom jelenlétével voltak kapcsolatban. A török időkben nem esett minden lakos egyenlő elbírálás alá. A hétköznapokban többféle hátrányos megkülönböztetés érte a nem muzulmán vallásúakat. Példaként említve hivatali funkciót csak muzulmán hitű ember tölthetett be. A diszkrimináció azonban leginkább abban nyilvánult meg, hogy a „hitetlenek" jogait semmiféle törvény nem védte. Bosznia, Osztrák-Magyar Monarchia részéről történő annexiójával, nagymértékben lecsökkent a muzulmánok irányító szerepe. Fokozatosan a katolikus keresztények vették át a hivatalnoki állásokat. Bátorították a külföldi telepesek bevándorlását, ezáltal még sokszínűbbé téve a térség etnikai összetételét.

A bosnyákok hatalmának valódi hanyatlása 1918 után következett be, amikor a korábbi földbirtokosok elvesztették földjeiket és elszegényedtek. A két világháború között fokozatosan nőtt a szerb és a horvát népesség hatalma. Ez, és a muzulmán elit gyengülése lehetővé tette a gazdasági és politikai egyenlőség kialakulását. Mind a szerbek, mind pedig a horvátok soha sem fogadták el nemzetként a bosnyákokat, mindig muzulmán vallású szerbeknek, illetve horvátoknak tartották őket. Ebből következik, hogy Bosznia-Hercegovinát is ki-ki a saját érdekszférájának tartotta. A szerbek és a horvátok is területük etnikai homogenizációra törekedtek. Ebben érhető tetten a két fél markáns érdekellentéte Boszniát illetően. Ahogy azt az értekezés első fejezetében már kifejtettem, az etnikai homogenizáció a két riválís fél között nemcsak Boszniára, hanem egész Jugoszláviára kiterjedt.

Josip Broz Tito elnöklése alatt az etnikai sztereotípiák *jellemzően* nem szerepeltek a szociológiai, pszichológiai kutatások témájaként. Azonban az 1960-as években a belgrádi ifjúság körében egy alkalommal megtartott etnikai viszonyokkal kapcsolatos közvélemény-kutatásra maga Josip Broz Tito 1966. május 25-én az ifjúság körében megtartott fórumán a következőket mondta: *„Ez alkalommal szóvá kell tennem, és meglepetésemnek adok hangot, ugyanis arról szereztem tudomást, hogy a belgrádi ifjúság körében felmérését végeztek, annak kapcsán, ki melyik nemzetiséget kedveli jobban. Véleményem szerint már maga a kérdésfeltevés is provokatív.”*[99] Az ilyen jellegű közvélemény kutatások Tito szerint veszélyeztették a jugoszláv népek és nemzetiségek egységét. Miután az 1974-es alkotmánnyal a bosnyákok nemzeti identitása elismerésre került, ebből egyenesen következik, hogy nemzeti államot is követeltek maguknak. 1992-re, a polgárháború Boszniára való kiterjesztésével látták a bosnyákok elérkezettnek az időt arra, hogy saját nemzeti államot hozzanak létre. A boszniai népek konfliktusa onnan származik, hogy a másik két entitás (szerbek, horvátok), saját anyanemzetükhöz csatlakozva akartak egységes nemzetállamokat megalkotni. Egyes vélemények szerint a szerbek és a horvátok közti gyűlölet megnyilvánulása a nemzeti identitásuk részét képezi, amelyek bizonyos időintervallumokban drámai módon törtek felszínre. Az ellenségeskedések a közös államiság instabilitása idején kulmináltak. Szüneteltek viszont akkor, amikor az együtt élő népek gazdasági stabilitásban és biztonságban éltek. A különféle nemzetiségű emberek ezen időszakokban tisztelték és tolerálták az egymás közti különbségeket. A Szövetségi Jugoszlávián belül a más nemzethez való tartozás nem szolgált előítéletek alapjául. (A háború előtt született statisztikai adatok szerint, csak Szarajevóban mintegy 120 ezer vegyes házasságot regisztráltak.)[100]

Az 1980-as évek a várakozás és az enyhe bizonytalanság évei voltak. Megmaradt ugyan a közös állam, de eltűnt a biztos támasz. Egy új érvet kellett keresni a közös állam fennmaradásához, amely évről évre veszített tekintélyéből. Az államszervezet gyengülésével párhuzamosan erősödött az egymás iránti intolerancia.

A fent említett években a szerbek intelligens, kultúrnépnek tartották a horvátokat, akik büszkék és tiszták, más népeket azonban nem szeretnek.[101] Az említett etnikai sztereotípiák

---

[99] MARKOVIĆ, J Predrag: *Transfer etničkih stereotipa*, www.cpi.hr/download/links/hr/7023 (elérés:2010.12.04.)

[100] http://www.fildzanviska.ba/clanak_16.htm (elérés:2010.12.04.)

[101] RAJEVAC Đurđa: *Etnički stereotipi Srba prema Hrvatima*, www.prekoramena.com/.../etnicki-stereotipi-srba-prema-hrvatima.html (elérés: 2010. 12. 04.)

a jugoszláv válság idején természetesen megváltoztak. Dr. Zagorka Golubović szerb kultúrantropológus 1993-ban végzett kutatásai szerint a horvátok többségében jelen van az usztasa ideológia iránti hajlandóság. Továbbá a horvátok nem őszinték, gyávák, ostobák, azonban szorgalmasak és kulturáltak. A szerb értelmiség horvátokra vonatkozó sztereotípiái az utóbbi két évtized ellenségeskedéseihez köthetők.

Az 1990-es években a szerbek első számú ellenségei a horvátok lettek, megelőzve az ősi ellenségként számon tartott albánokat. A koszovói válságot követően azonban a szerbek legfőbb ellenségképét a szerb értelmiség újra az albánokban látta. Ezzel együtt a horvátokra vonatkozó sztereotípiák továbbra is élnek a szerbek részéről, de az ellenszenv intenzitása valamelyest csökkent. A megkérdezettek többsége nem kötne házasságot horvát nemzetiségűvel, és nem szeretne horvát főnököt magának.

A jobb érthetőség érdekében szükséges a kutatások ilyen jellegű kiterjesztése a horvátokra is. 2001-ben, Zágrábban egy, a fiatalok körében végzett közvélemény-kutatás szerint a megkérdezettek a szerbeket a következőképpen jellemezték: erőszakra való hajlam, vandalizmus, alaptalan megalománia, az örök vesztésre való hajlam, nagyképűség, amely nép szüntelenül harcol, de mindig veszít. Az etnikai sztereotípiákkal kapcsolatos ilyen jellegű leegyszerűsített vélemény esetén figyelembe kell venni, hogy a véleménykülönbségek a helyi közösségek és más területeken élők között eltérőek.

A szerbek és a horvátok véleménye a bosnyákokról közel azonos. Szerintük ugyanis a bosnyákok az életet kizárólag tradíciójuk szűk látókörén keresztül értelmezve élik meg. Ugyanakkor hajlamosak a misztifikációra, nosztalgiára és a melankóliára. Tékozlók és pazarlók. A bosnyákokról alkotott negatív sztereotípiák közé sorolható még a hiúság, a dicsekvésre való hajlam és a fatalizmus. Jovan Cvijić ismert szerb néprajzkutató és földrajztudós a fentiek mellett a bosnyákok néhány pozitív tulajdonságát is megemlíti, amelyekben felülmúlják a keresztényeket. Szól vendégszeretetükről, szívélyességükről, közvetlenségükről és nagylelkűségükről.[102]

Jellemző, hogy Cvijić a muzulmánok jó tulajdonságait azok szerb származására vezeti vissza, és minden negatív jellemzőjük az iszlám hatásának következménye. A horvát néprajzkutató, Ivo Pilar azt állítja, hogy *„a bosznia-hercegovinai muszlimok, horvátok, akik nem rendelkeznek nemzeti öntudattal, mert véleménye szerint a muszlim vallás minden*

[102] http://www.ibn-sina.net/fa/component/content/article/282-karakterologija-bonjaka-sintetika-studija-rasprave-sa-okruglog-stola-.html (elérés: 2010. 12. 04.)

nemzeti érzést kiiktat."[103] Pilar a boszniai muszlimok mindössze két pozitív vonását emeli ki: egyik a katonai, a másik a kulturális vonás, ami az ő etnocentrikus értelmezésében hozzájárult a horvát kulturális, civilizációs felsőbbrendűségéhez a szerbek zárt jellegű, bizánci-pravoszláv kultúrájához képest. 1999-ben Szerbiában az albánokról készített közvélemény-kutatás szerint a megkérdezettek túlnyomó többsége azok negatív tulajdonságait hangsúlyozta. Eszerint az albánok primitívek, összeférhetetlenek, önzőek, rosszindulatúak és nehezen tolerálnak más népeket és azok kultúráját.[104] Ugyanakkor más források szerint az albánok vendégszeretők, jókívánságokkal fogadják a hozzájuk érkező idegent. Jellegzetes etikett-hagyományokkal rendelkeznek, és elvárják az idegen részéről az általuk elfogadott normák, hagyományok iránti tisztelettudó magatartást.[105] A nyugat-balkáni népek egymásról alkotott, a jellemvonásukra vonatkozó vélemények ellentmondásossága jellemzőnek mondható. Az egymásról alkotott kép függ a kutatás helyszínétől, idejétől, a megkérdezettek területileg együtt – vagy különélés állapotától, a válaszadók társadalmi helyzetétől és személyes érintettségétől.

Összefoglalva elmondható, hogy a két entitásra szakadt Bosznia-Hercegovinát alkotó kölcsönös előítéletektől nem mentes három meghatározó nép békés együttélésének megteremtése csak hosszantartó konszolidációs folyamat eredményeként lehetséges. Ugyanez vonatkozik a Nyugat-Balkán azon területeire is, ahol az újonnan kialakult nemzetállamok státusza még vitatott.

2.2.2.3 Az albán-szerb ellentét történeti és kulturális dimenziói

A Nyugat-Balkán szláv népei mellett (elsősorban Koszovóban és Macedóniában) élő albánok alapvetően két, nyelvében és kultúrájában is elkülönülő néprajzi csoportra oszthatók. A közép-albániai Shkumbin folyótól északra, Gegëriában a gegek, délre, Toskëriában pedig a toszkok élnek.

---

[103] Uo.
[104] ŠARIĆ, Sabahudin: *Ideologija genocida* http://www.ibn-sina.net/bs/component/content/article/425-ideolgija-genocida.html (elérés: 2010.12. 04.)
[105] *Koszovó CIMIC kézikönyve*, MH Összhaderőnemi Parancsnokság Kiadványa, 2010.

Az albán nyelv (albánul Shqipe/Shqipja) az indoeurópai nyelvcsalád tagja. Nem rokona sem a szláv, sem a török nyelveknek. Nem ismert, hogy melyik, már kihalt balkáni nyelvnek lehetett a rokona. *„A nyelv Albánia (Shqipëria) hivatalos nyelve, kb. 3,5 millió ember beszéli. Az albánt beszélik még Koszovóban (kb. 1,7 millió fő), Nyugat-Macedóniában (400 ezer fő), Görögországban (kb. 600 ezer fő), valamint elszórtan Törökországban, Olaszországban, Romániában, Bulgáriában, Ukrajnában, és Európán kívül számos országban mintegy 2,5 millióan."*[106] Három dialektusa ismert. Albániában északon a geg (gegërishte) nyelvjárást, délen a toszkot (toskërishte) beszélik, a köztük lévő választóvonal a Shkumbin folyó. A harmadik az Olaszországban beszélt nyelvjárás, az arberesek nyelve (arbërisht, arbëreshë). Az irodalmi albán nyelv a toszk nyelvjáráson alapul, de sok geg elem is belekerült. Nem lehet egyértelműen rokonítani az albán nyelvet az ősi balkáni nyelvekkel (illír, vagy thrák nyelv), elsősorban azért, mert ez utóbbiakról alig tudunk valamit. Érdekesnek tekinthető, hogy a viszonylag hosszú római uralom ellenére az albán nyelv fennmaradt. Az albánok hagyományosan törzsekre, ezek pedig vérségi nemzetségekbe oszlanak és oszlottak. Társadalmuk a legutóbbi időig erősen patriarchális jellegű volt, és kisebb eldugott falvakban elevenen élt olyan ősi szokásjog, mint például a vérbosszú és a vendégbarátság. A történelmi és társadalmi hagyományok primátusa ellenére a fiatal albán generáció már a „nyugati államokra" jellemző társadalmi- és jogi normák szerint él. A gegek és a toszkok közötti nyelvi, kulturális, politikai, vallásbeli és szokásjogi különbségek még ma is nyomon követhetők. A török hódoltság, a monarchia rövid időszaka és a proletárdiktatúra még visszavetette az albán nép identitástudatának és európai államokra jellemző demokratikus állam- és jogrend kialakulásának folyamatát.

A XX. század második felében e folyamatok Koszovóban már felgyorsultak, ahol az 1980-as évek végétől az ott élő albánok identitástudata és elszakadási törekvései felerősödtek.

A nyugat-balkáni népek albánokhoz való viszonya történeti múltra vezethető vissza és elsősorban az albán-szerb szembenállás jellemzi. A két nép közötti konfliktusok egyik oka a vallás, mivel a két nép a keleti- és nyugati katolikus vallás töréspontján, illetve a keresztény és muzulmán vallású népek határvonalán él.

[106] Omniglot.com. http://www.omniglot.com/writing/albanian.htm
(Az idézetet fordította: Dr. Kabók Zsuzsanna) (elérés: 2010. 06.. 21.)

A török hódoltság alatt az albánok a kiemelt (vezető) helyzetük és muzulmán vallásuk miatt Balkán-szerte népszerűtlenné váltak lényegében minden keresztény szemében. A szerb függetlenségi mozgalom fő ellensége is az ottomán birodalom volt. A jelenkor történetében a szerb-albán viszony neuralgikus pontja a Jugoszláviában élő albánok helyzete volt. Mindehhez hozzájárult a manapság igen gyakran emlegetett tény, amely szerint a Koszovóban élő albán nép lélekszámának gyarapodása jelentősen meghaladta a szláv népekét. Koszovó függetlenségéhez vezető történeti és biztonsági kérdésekkel már foglalkoztam. A két nép viszonyában véleményem szerint az ellentétek feloldásának lehetőségére – a délszláv népekkel ellentétben – kisebb az esély, hiszen a vallási- és kulturális különbségeken túl a nyelvi akadályok is megnehezítik a népek közötti együttműködést és kommunikációt. Az albán kérdés biztonságpolitikai feldolgozását elvégző Szilvágyi Tibor munkája alapján a konfliktus megoldásának forgatókönyve olyan lehet, *„amely fenntartja az euro-atlanti integráció vonzerejét, és végcélként fogalmazza meg az EU-, illetve a NATO-csatlakozást.”*[107]

2.3 A NYUGAT-BALKÁN NYELVI SOKSZÍNŰSÉGÉNEK VIZSGÁLATA

2.3.1 NYELVI SOKSZÍNŰSÉG A NYUGAT-BALKÁN ÁLLAMAIBAN

A jugoszláv utódállamok hivatalos nyelvei – eredetüket tekintve – az indoeurópai nyelvek délszláv csoportjába tartoznak. Péli Péter alapján *„A szerb nyelv az indoeurópai nyelvcsalád szláv ágának délszláv nyelvcsoportja nyugati alcsoportjához tartozik.”*[108] Szerb szerzők kimutatásai szerint *„A szerb nyelvet beszélők számát 10-12 millióra becsülik, hivatalos nyelv Szerbiában, Bosznia-Hercegovinában és Koszovóban, valamint Montenegróban és Horvátországban. Szerb nemzeti kisebbségek beszélik Montenegróban, Horvátországban, Szlovéniában, Macedóniában, Romániában és Magyarországon. Nagyszámú szerbajkú kivándorolt él Nyugat-Európában, Észak-Amerikában és Ausztráliában is.”*[109]

Péli Péter szerint *„A horvát nyelv az indoeurópai nyelvcsalád szláv ágának délszláv nyelvcsoportja nyugati alcsoportjához tartozik.”*[110] A többi szláv nyelvhez hasonlóan a horvát is

[107] SZILVÁGYI Tibor: Az albán kérdés biztonsági kockázatai és megoldásának lehetőségei. Doktori (PhD) értekezés. ZMNE, 2005. 107. o.
[108] PÉLI Péter: *Hogy beszél a szomszéd? Szláv nyelvek és eredetük.* Nyelv és tudomány. 2010. február 15. p.8
[109] ПЕШИКАН М., ЈЕРКОВИЋ Ј., ПИЖУРИЦА М.: *Правопис српског језика. Матица српска*, Београд, 1994. p. 65. (Az idézetet fordította: Sibalinné Fekete Katalin)
[110] PÉLI Péter: *Hogy beszél a szomszéd? Szláv nyelvek és eredetük.* Nyelv és tudomány, 2010. február 15.

az ősszláv nyelvből eredeztethető. A horvát nyelv több mint 5,5 millió ember anyanyelve. Hivatalos nyelv Horvátországban, Bosznia-Hercegovinában, Szerbiában (a Vajdaságban) és Montenegró horvátok lakta részein is. A horvát nyelvnek hivatalosan kisebbségi nyelvi státusza van Ausztriában és Olaszországban. Nem hivatalos nyelv Magyarországon és Romániában, de az ott élő horvát nemzeti kisebbség használja.[111] Ugyancsak Péli írja, hogy *„A bosnyák nyelv az indoeurópai nyelvcsalád szláv ágának déli szláv nyelvcsoportja nyugati alcsoportjához tartozik."* [112]

„A bosnyák nyelv a bosnyákok hivatalos, sztenderd nyelve, amely a „što, ije-ző" nyelvjáráson alapul. A latin és a cirill betűs írásmód e nyelvben egyaránt használatos. Bosznia-Hercegovinában a bosnyák nyelv a horvát és a szerb mellett egyike a három hivatalos nyelvnek. Mintegy 2,2 millióan beszélik Bosznia-Hercegovinában, Montenegróban és Szerbiában. Emellett meghatározatlan létszámú népesség által használatos Törökországban, Nyugat-Európában valamint Észak-Amerikában."[113]

Nyomárkay szerint a Balkánon *„a déli szláv idiómák a Karavankáktól a Fekete-tengerig egymásba fokozatosan átmenő dialektusláncot képeztek és képeznek, amelyben a szomszédos nyelvjárások beszélői kölcsönösen megértik egymást."*[114] Ivo Pranjković horvát nyelvész e nyelvekről így fogalmazza meg különvéleményét: *„A szabványosítás minden szintjén a horvát, a szerb, a bosnyák és a montenegrói nyelv ugyanannak a nyelvnek a különböző változata. Tehát tisztán nyelvészeti, illetve genetikai, tipológiai szempontból egy nyelvről van szó, és ezt végtére is világosan ki kell mondani. Ha ezzel valaki nem ért egyet, álljon elő érvekkel."*[115] A szerb és a horvát nyelv ugyanahhoz a nyelvi kontinuumhoz[116] tartozik; harmadik nyelv használata nélkül biztosított a magas fokú megértés; viszont a köztük lévő különbségek a nyelv minden szintjére kiterjednek.

Ugyancsak Nyomárkay megállapításából tudhatjuk meg, hogy *„A két nyelv kodifikációja egymástól függetlenül zajlott (ebben a nyelvészek álláspontja idővel változott); a két nyelv*

---

[111] http://www.ihjj.hr/oHrJeziku.html (elérés:2010.06.13.)

[112] PÉLI Péter: *Hogy beszél a szomszéd? Szláv nyelvek és eredetük.* Nyelv és tudomány, 2010. február 15.

[113] HALILOVIĆ, Senahid: *Pravopis bosanskog jezika.* Sarajevo, Dom Štampe, ISBN 9958-42-¸18-X, (Az idézetet fordította:Sibalinné Fekete Katalin)

[114] NYOMÁRKAY István: *Rövid horvát és szerb nyelvtörténet.* Budapest, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2007. ISBN 978-963-463-933-6 p.30

[115] PRANJKOVIĆ, Ivo: *Hrvatski standardni jezik i srpski standardni jezik, u: Zbornik Jezyk wobec przemian kultury (pod redakcja E. Tokarza)* Katowice, 1997. p. 51. (Az idézetet fordította:Sibalinné Fekete Katalin)

[116] Általában nagyobb földrajzi területre kiterjedő nyelv- vagy nyelvjárás csoport, amelynek egymáshoz közelebb eső tagjai között nem lehet éles határt húzni, vagyis nyelvi folytonosságot alkotnak.

különállása sokáig magától értetődött; csak a jugoszláv korszakban igyekeztek azt minimalizálni (lásd később); a szerb és a horvát nyelv között átmeneti dialektusok léteznek, ami persze új változatok kialakulásához vezetett. Egységes elnevezés a szerbhorvát vagy horvát-szerb név megszűnésével nincs, a horvát nyelv külön megnevezése a jugoszláv korszakban sem tűnt el teljesen; az egységes szerbhorvát modellhez tartozást nem tartják, tartották tiszteletben."[117] Mivel ezek a nyelvjárások igen közeliek egymáshoz, a nyelvtörténészek szerint a délszláv nyelvek közül a szerb és a horvát nyelv vált külön a legkésőbb, ezért feltételezik, hogy létezett egy közös „ős" szerbhorvát nyelv is. Másrészt, mivel bizonyos nyelvi jellegzetességek, idiómák elterjedése nem esik egybe sem az etnikai, sem a politikai határokkal (ld. a što kérdő névmás mind a szerb, mind a horvát, a montenegrói és a bosnyák területeken elterjedt). Nyomárkay a térséget nyelvtörténeti szempontból egységnek kezelve használja a szerbhorvát terminust, miközben már a vizsgált időszakokban zajlik a horvát és a szerb nyelv külön fejlődése is.

Ebből a szempontból a térségben levő nyelvjárások fejlődését Nyomárkay három korszakra bontja.

„a) Ószerbhorvát korszak: (IX. sz.-tól a XIV. századig). Ekkor alakult ki a három fő nyelvjárás, a „mi, mit?" jelentésű kérdőnévmásról elnevezve: északnyugaton a kaj, délnyugaton a ča, Szlavóniában, Boszniában és Dalmácia egy részén a šća, keleten pedig a što. Ekkor volt az ősszláv hang a jat különböző reflexióinak kialakulása is: e nyugaton és keleten, i a šća és a keleti ča nyelvjárásokban, ie délen, Montenegróban és Hercegovinában. A jekavizáció, azaz a je-ző ésije-ző kiejtés viszonylag későn, már a középszerbhorvát korszakban terjedt ki nagyobb területekre.

b) Középszerbhorvát korszak: (XIV. sz.-tól a XVIII. századig). Ezt a korszakot dinamikus fejlődés jellemezte, aminek oka a török invázió által kiváltott vándorlások sokasága.

A nyelvi innovációk a što nyelvjárásból indultak ki, és terjedtek el; a fonetikában az újšto hangsúlyrendszer, a morfológiában pedig a névszóragozásban a többes szám dativ, lokativ, instrumental ragjainak egységesítése folyt.

c) Újszerbhorvát korszak: (XVIII. sz. második felétől, a XIX.sz. elejéig). Ezt a korszakot kiegyenlített, nyugodt fejlődés jellemezte, ahol az újšto elemek általánossá váltak (a névszóragozás egységesülése), a nyelvjárások rendszere rögzül (a šća ekkor

[117] NYOMÁRKAY István: Nyelvi helyzetkép déli szomszédainkról. In. Magyar Nyelv, 2002/1. sz.. p. 7.

štokavizálódott). Bár ebben a korszakban is volt migráció, amikor a XIX. század elején a szerbek északra, a Vajdaságba vándoroltak, a XIX. század második felében ez a vándorlás ellenkező irányú volt. Az I. világháborút követően pedig boszniai, dalmáciai szerbek és horvátok költöztek Szlavóniába és a Vajdaságba. 1850-ben a Bécsi Egyezményben vezető horvát, szerb, és szlovén tudósok és írók a što nyelvjáráson alapuló egységes, közös irodalmi nyelv mellett döntöttek. Hivatalosan innen számítjuk az ún. szerbhorvát korszakot."[118]

A politikai változások hatására 1990-től a korszakok számát eggyel bővíthetjük, nevezetesen a legújabb horvát és szerb korszakkal, amelyet már nem nevezhetünk szerbhorvátnak vagy horvátszerbnek. A szerbhorvát nyelvet beszélő területen a nyelv és a nemzetiség kapcsolata mindig szoros volt. Jól érzékelhető, hogy a nagy nyelvjárások elterjedése a szerbhorvát területen vegyes képet mutat. Ezt a megállapítást vallja Okey is, aki szerint *„A XIX. században lényegében a nyelv határozta meg a nemzetet. A XX. század végén viszont a nemzetiség határozta meg a nyelvet. A térségben élő népcsoportok különböző nemzetként tekintenek magukra, tehát különböző nyelveket is beszélnek."*[119] Nyomárkay írása alapján *„A szláv országokban a XX. században a sztenderd nyelvi helyzetet két különböző elgondolás határozta meg. Az első világháború befejezését követően „az állam határozta meg a nyelvet" alapelv volt az uralkodó, s ennek megfelelően politikai intézkedések foganatosításával hozták létre a nyelvileg nem egységes államokat (Csehszlovákia, Jugoszlávia; Szovjetunióban a fehéroroszt és az ukránt is igyekeztek hozzáigazítani az oroszhoz). A keleti blokk szétesése után a jelszó „a nyelv határozza meg az államot" lett.. Jugoszlávia szétesésével az egységes szerbhorvát nyelv is eltűnt, felerősödött a térségben a nyelvi pluralizmus, dezintegráció. 1990-ben a horvát alkotmány deklarálta a horvát nyelv önállóságát, és kizárólagossá tette a latin betűs írást."*[120]

Nyomárkay egy másik művében hozzáteszi a következőket: *„Szenvedélyesen átpolitizálódott a térség nyelvhasználata is, a horvát, a szerb vagy a bosnyák nyelvi elemek használata identitást, politikai állásfoglalást is jelentett egyben. Néhány év alatt régi-új horvát, szerb, bosnyák (vagy talán már montenegrói is) szabványos nyelvek jelentek meg a térségben. A*

---

[118] NYOMÁRKAY István: *Rövid horvát és szerb nyelvtörténet.* Budapest, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2007. p. 95. ISBN 978-963-463-933-6

[119] OKEY, Robin: *Szerb, horvát, bosnyák? Nyelv és nemzetiség a volt Jugoszlávia területén,* In. Kisebbségkutatás, 2005/4. p.565-566. (Az idézetet fordította: Bosznay Csaba)

[120] NYOMÁRKAY István: *Rövid horvát és szerb nyelvtörténet.* Budapest, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2007. p.10. ISBN 978-963-463-933-6

nyelvek több évszázados fejlődési pályára álltak vissza a körülbelül másfél évszázadig tartó szerbhorvát korszak után. A nyelvészek és a kívülállók azonosították azt a jelenséget, hogy nyelven kívüli tényezők milyen erősen befolyásolják, sőt határozzák meg a nyelvet. Ezek a nyelvi különbségek meg vannak terhelve a történelem folyamán felgyűlt vallási, nemzettudati, kulturális és aktuálpolitikai kérdésekkel és potenciális veszélyekkel."[121] Az elmúlt húsz évben röviden a következők zajlottak le a nyelvpolitika területén: Horvátországban a harci cselekményekkel a háttérben purista mozgalom indult azzal a céllal, hogy megtisztítsa a horvát nyelvet a szerb nyelvi elemektől. Kis-Jugoszlávia alkotmányában hivatalos nyelvként az *-ező* vagy *-ijező* szerb szerepelt, írása pedig cirill betűs volt. 1992-ben Bosznia-Hercegovina függetlenné vált. Az 1993-as bosnyák alkotmányban a hivatalos nyelv még a szerbhorvát és a horvátszerb volt. A latin és a cirill betűs írás pedig egyenrangú volt. Ezt azonban még abban az évben megváltoztatták, és immár a bosnyák, a szerb és a horvát nyelv *-ijező* változata lett a hivatalos. Végül ugyancsak Nyomárkay írását idézem, aki a következőket rögzítette: *"A bosnyákot, mint önálló nyelvet nemzetközileg a délszláv háborút lezáró daytoni békében 1995-ben ismerték el. 2006-ban kivált Montenegró, itt a hivatalos nyelv előbb a szerb, majd a 2007-ben elfogadott alkotmány a köztársaság hivatalos nyelvét már montenegróinak nevezte. Az állami nyelvpolitikák tehát a szerbhorvát nyelvjárások különböző folyamatait erősítették. Nyelvészek szerint azok az újonnan deklarált nyelvek maradhattak fenn különálló nyelvként, amelyek egy-egy állam hivatalos nyelvei voltak."*[122]

2.3.2 A DÉLSZLÁV NYELVEK EGYMÁSTÓL TÖRTÉNŐ ELHATÁROLÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

A szerb, a horvát és a bosnyák nyelvek kialakulásának folyamata sok ponton összefonódik, valamint az ezeket a nyelveket beszélők viszonylag kis területen, egymáshoz közel, sokszor keveredve élnek, rengeteg a nyelvi hasonlóság köztük.

A történelem folyamán formálódtak ezek a nyelvek, megjelentek nyelvjárásaik és beindultak az egységesítési törekvések, de mindegyikre igaz az is, hogy az ezeket beszélő népcsoportok próbálták megszilárdítani nyelvük helyzetét.

Csak a XX. század történéseit és a nyelvek jelenlegi formáját figyelembe véve, az alábbiak állapíthatók meg. A II. világháború utáni Jugoszláviában a horvát és a szerb nyelv egymás-

[121] NYOMÁRKAY István: *Nyelvi helyzetkép déli szomszédainkról*. In. Magyar Nyelv, 2002/1. sz. p. 6.
[122] NYOMÁRKAY István: *Rövid horvát és szerb nyelvtörténet*, Budapest, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2007. ISBN 978-963-463-933-6, p.18-19.

hoz közelítése a párt- és állampolitika részévé vált. A délszláv háború és Jugoszlávia szétesése után az önállósulni kívánó népek igyekeztek saját nyelvjárásaikat alapul véve minél jellegzetesebb új irodalmi nyelvet formálni. A horvát és a szerb nyelv – a témával foglalkozó nyelvészek többsége szerint – ma újra külön sztenderd nyelvnek tekintendő. Bár a két nyelv közötti megértés magas fokú, és fordításra sincs szükség, mivel a szókincs jelentős része megegyezik, a nyelv számos területén megfigyelhetők különbségek: a fonetikában, a morfológiában, a szintaxisban, a lexikában vagy a helyesírásban. A két nyelv közötti különbségek számbavételének is története van. 1935-ben Nyomárkay már idézett művében a témával kapcsolatban az alábbi szerepel: *„1940-ben Petar Guberina és Kruno Krstić horvát nyelvészek megjelentették az első horvát és szerb nyelv közötti különbségszótárt, amely lényegében máig érvényes. A szerbhorvát nyelv megszűnte után pedig Vladimir Brodnjak horvát nyelvész jelentetett meg részletes különbségszótárt 1992-ben, Ivo Pranjković pedig részletes és politikamentes tanulmányt „A horvát sztenderd és a szerb sztenderd nyelv" címmel."*[123]

Jelenleg a szerb, a horvát és a bosnyák nyelvek közötti legnagyobb különbségeket az alábbiakban lehet összefoglalni Dalibor Brozović horvát nyelvész tanulmánya[124] alapján.

- „A horvát és a bosnyák nyelv a latin ábécét használja, míg a szerb nyelvben a cirill ábécé a hivatalos. A szerb, a montenegrói és a boszniai iskolákban mindkét írásmódot oktatják, ám a szerb alkotmány előírásai szerint a cirill ábécét előtérbe kell helyezni a latin ábécével szemben.
- „Mindhárom nyelvben az „írj, ahogy beszélsz, és olvasd, ahogy írva vagyon" ("Piši kao što govoriš, čitaj, kako je napisano") elv érvényesül. Ezt az elvet Vuk Karadžić határozta meg, aki szerint így a legkönnyebb elsajátítani az írást és az olvasást. (Valójában azonban ez az elv Johann Christoph Adelung (1732-1806) német nyelvésztől származik.)
- A horvát és a szerb nyelv közötti főbb fonetikai különbségek a következők:
- Az ősszláv jat a szerb irodalmi nyelvben e-vé fejlődött, a horvátban pedig három variánsa van ije (je), e, i (például: szerb Nsg. dete, Npl. deca - horvát Nsg. dijete, dite, dete, Npl. djeca, dica, deca.)

[123] NYOMÁRKAY István: *Nyelvi helyzetkép déli szomszédainkról*. In. Magyar Nyelv, 2002/1. sz. p. 6.
[124] BROZOVIĆ, Dalibor: *Povijest hrvatskog književnog i standardnog jezika*. Školska knjiga, Zagreb, 2008. p.67. ISBN 978-953-0-60-845-0. (Az idézetet fordította: Sibalinné Fekete Katalin)

- A szóvégi vagy szóbelseji h a szerbben v-vé alakul (például: horvát duhan, szerb duvan).
- A görög vagy héber eredetű nevekben, ahol a szerbben v, ott a horvátban b szerepel (például: szerb vizantijski, Vavilon – horvát bizantski, Babilon).
- Idegen szavakban, ahol a szerbben t, ott a horvátban c szerepel (például: szerb demokratija, diplomatija, horvát demokracija, diplomacija).
- Idegen szavakban, ahol a szerbben (görög hatásra) h van, ott a horvátban a latinból történő átvétel miatt k (például: szerb hrišćanin, hemija, horvát kršćanin, kemija).
- A szerb és a horvát nyelv között megfigyelhetők morfológiai különbségek is. Idegen eredetű igékben a horvát -irati képzővel szemben a szerb nyelvben -isati vagy -ovati áll (például: horvát kontrolirati – szerb kontrolisati, horvát organizirati – szerb organizovati).
- Az -ium végződésű idegen szavak a horvátban -ij, a szerbben -ijum vagy -ija végződést kapnak (például: horvát konzervatorij – szerb konzervatorijum, horvát imperij – szerb imperija).
- Szókincsbeli rendszerezhető különbségek, így a horvátban régi vagy nyelvújítás kori saját, anyanyelvi vagy cseh, német mintára alkotott tükörszó, a szerbben ószláv, orosz kifejezés, internacionalizmus, az egyházi élettel kapcsolatban katolikus, illetve ortodox kifejezések (például: horvát inozemni, nadmašiti – szerb inostrani, prevazići, horvát brzojav, povijest – szerb telegram, istorija, horvát dizalo, glazba – szerb litf, muzika, horvát kolodvor, vlak – szerb stanica, voz, horvát biskup, redovnik, samostan – szerb episkop, kaluđer, manastir).
- Egyes idegen szavak horvát és szerb adoptálásakor eltérő grammatikai nemet kapnak (például: horvát minuta, arhiv – szerb minut, arhiva).
- A jövő idő kifejezése a horvátban htjeti + főnévi igenévvel, a szerbben és a bosnyákban, a ’da’szócskával + a jelen idejű ragozott igealakkal történik.
- Azonos szótő vagy szótővariáns után más képző használata (például: horvát lječnik, čitatelj; stupanj, – szerb lekar, čitalac; stepen).
- A horvát és a szerb nyelv között szintaktikai különbségek is megfigyelhetők. A *svoj* visszaható birtokos névmást a horvát gyakrabban használja, mint a szerb, a 2, 3, 4 számnév a horvátban megőrizte a deklinációját, míg a szerbben nem, a mozgás irányá-

nak kifejezésére más elöljárószó használatos, a szerbben balkáni futurum, eldöntendő kérdésben a horvát *je li* , míg a szerb *da li* kérdőszót használja.

- A szerb és a horvát helyesírás is különbözik, a szerb fonetikus, a horvát fonetikus és etimologikus helyesírási elveket követ. A cirill és a latin írás következményeként nagy a különbség az idegen eredetű nevek írásában, a szerb kiejtés szerint írja le, a horvát pedig átveszi az eredetit."

A bosnyák nyelv szilárd sztenderddel még nem rendelkezik. Ivo Pranjković álláspontja szerint Bosznia-Hercegovina a három hivatalos nyelv deklarálása mellett is nyelvileg egységesebb a többi jugoszláv utódállamnál. A bosnyák nyelv tekinthető akár egy nyelv egyik sztenderdjének, akár külön nyelvnek is. A bosnyák, a szerb és a horvát nyelv jórészt ugyanabból a nyersanyagból építkezik, de külön kulturális és nyelvtörténeti háttérrel, valamint szociolingvisztikai és sztenderdizációs jellemzőkkel rendelkezik.

A nyugat-balkáni államokra – a kulturális, társadalmi és vallási sokféleség mellett – jellemző az egyes területek nyelvének sokszínűsége is.

Véleményem szerint azonban a nyelvi különbségekkel szemben a nyelvi azonosság lehet a békés egymás mellett élés kialakításának egyik lehetősége, hiszen a fentiekben bemutatott nyelvbeli különbségek nem akadályozzák egymás megértését. Az egyes nemzetiségek között nincsenek nyelvi akadályok.

2.4 KÖVETKEZTETÉSEK – MULTIKULTURALIZMUS ÉS INTERKULTURÁLIS KOMMUNIKÁCIÓ

1. A Nyugat-Balkán meghatározó problémája az, hogy a területen sokféle nyelvű, kultúrájú és vallású népcsoport él együtt. A régióban alapvetően háromféle vallás keveredik egymással: a katolikus, az ortodox és az iszlám. A helyzetet súlyosbítja, hogy ezek a népcsoportok területileg nem különülnek el teljesen, és történelmük régóta összefonódik, azaz nem újonnan bevándorló kisebbségekről beszélünk.

   A régióban a történelem során folyamatosan sok hatalmi érdek ütközött, így nem alakulhatott ki stabilitás. A térségben szinte lehetetlen nemzetállamokat létrehozni, mivel a többségi és kisebbségi népeknek kellene egy-egy ország határain belül bé-

késen megférni egymás mellett. Az ellentétek legfontosabb forrásai az előítéletek, a vallási és kulturális különbségek, valamint a párbeszéd, a kommunikáció hiánya.

2. A történelem folyamán a kulturális ellentéteket a régióban nagyhatalmi politikát folytató államok saját politikai céljaikra rendre kihasználták. A Nyugat-Balkán számos esetben Európa puskaporos hordója volt, ahol megjelentek a nagyhatalmi érdekek is. A délszláv népek megosztásához hozzájárult a nyugati (osztrák, magyar, német, stb.), déli (görög) és keleti (orosz, török, közel-keleti) kultúra és a vallás hatása, ami egyfajta ütközőzónát alakított ki a délszláv térségben. A mai napig érezhetők a nagyhatalmi törekvések és versengések hatásai. Közben a helyi népek is szerettek volna megszabadulni korábbi elnyomóiktól, ami hol a nemzeti érdekeik szerinti elkülönülést, hol a külső veszélyek elleni összefogást tette szükségessé.

3. A délszláv térség a biztonsági kihívások specifikus színtere, ahol véleményem szerint egyedi térség specifikus megoldásokra van szükség.
   Napjainkban a Nyugat-Balkánon – mint más válságövezetekben – előtérbe került az interkulturalizmus, mivel a globalizálódással, a modernizációval egyre gyakoribbá válik a kultúrák közötti interakció. A konfliktusokban a szembenálló feleknek meg kell szüntetni kapcsolataikban a fenyegetettség érzését.
   A Nyugat-Balkán többkultúrájú társadalmainak – mivel nem választhatják meg szomszédaikat – kompromisszumok kialakítására kell törekedniük a kulturális, gazdasági és egyéb területeken, amivel megkönnyítik a többségi és a kisebbségi közösségek békés egymás mellett élését.

4. A Nyugat-Balkán kulturális problémáinak megoldására megfelelő eszköz lehet a hatékony multikulturális nevelés megvalósítása. Ezzel megakadályozható bizonyos csoportok marginalizálódása, az előítéletek elfajulása, illetve több kultúra közvetlen találkozása esetén a csoportközi konfliktusok jelentős része. Véleményem szerint e magatartásforma kialakítása a Nyugat-Balkánon lényegesen nehezebb, mivel a konfliktusok a történeti időkből erednek. A konfliktusok minimalizálásának egyik hatékony belső tényezője lehet a kultúrák elfogadtatása más kultúrákkal, amit kora gyermekkorban kell megkezdeni. A multikulturalizmus kialakulásának külső ténye-

zője lehet többek között a regionális kezdeményezések, bizalomerősítés, együttműködés, összehangolt EU-perspektíva, idővel közös szerepvállalás nemzetközi missziókban. A multikulturalizmus eszközeinek hatékony érvényesülését elősegítheti a nemzetközi konszolidációs tevékenység.

5. A multikulturális beállítottság nem oldja meg a konfliktusokat, de kezelhetővé teszi azokat. Multikulturális közegben (ahol természetesen nagy a veszélye a konfliktusok kialakulásának) a rendet hivatásszerűen védőknek (így a nemzetközi békemissziónak is) feladatuk lehet, hogy segítsék feloldani a szembenálló társadalmak közötti feszültséget. A hivatalos szervek képviselőivel és társadalmi szerepet betöltőkkel szemben alapvető elvárás lehet az erre való törekvés. A nemzetközi békefenntartó erők időlegesen véget vethetnek a harcoknak, elválaszthatják a szemben álló feleket, azonban a multikulturális beállítottság kialakulásához és a társadalmi beágyazódásához emberöltők kellenek.
   Fontos tehát, hogy az adott területre érkező – idegennek tekintett – külföldi hon- és rendvédelmi szervek tagjai maguk is példát mutassanak a multikulturális beállítottság terén, amely nem működik a munkavégzés célterületén élő népek kultúrájának, vallásának, gazdasági, társadalmi, politikai viszonyainak, és nyelvi sajátosságainak ismerete nélkül.
   A békefenntartóknak törekedniük kell a helyi szintű multikulturális sajátosságok ismeretére és tiszteletben tartására. A missziók multikulturális felkészítését és a kultúraközi kommunikáció magatartási szabályainak betartását a parancsnoki (vezetői) prioritások között kell számon tartani.

6. A különböző szolgálati beosztásban és állományban lévő katonáknak és rendőröknek eltérő mértékben kell ismerniük a feladatuk ellátásának színhelyéül szolgáló állam fent említett sajátosságait. A nemzetközi és a magyar missziók sikeréhez nélkülözhetetlen, hogy a helyi államigazgatási szervekkel és a lakossággal történő kapcsolattartásban igazodjanak az adott régió kulturális, vallási és nyelvi sokszínűségéhez. Mivel a balkáni államokban a békefenntartási tevékenység helyi és regionális jellegű feladat, ezért a személyi állomány felkészítését is a szubszidiaritás elvei alapján kell előkészíteni és végrehajtani.

7. Értékelésem szerint a Nyugat-Balkán államaira jellemző kulturális, vallási és nyelvi megosztottsági tényezők ismerete a békefenntartók egyik fontos felkészülési (felkészítési) területe kell, hogy legyen.

   Javaslom a missziók tagjai részére a „helyi civilizációs” ismeretekben való jártasságra történő művelet-specifikus felkészítést a vallási, nyelvi és kulturális különbségek megismertetése céljából.

   Gyakorlati tapasztalataim alapján az ilyen irányú képzésekre célszerű legalább 6 órát biztosítani, és az előadásra a téma elismert szakértőjét felkérni.

3. KULTURÁLIS ÉS NYELVI SAJÁTOSSÁGOK ÉRTÉKELÉSE A NYUGAT-BALKÁN BÉKEMŰVELETEIBEN RÉSZT VEVŐK FELKÉSZÍTÉSÉBEN

3.1 A KATONAI ÉS RENDVÉDELMI MISSZIÓK FELKÉSZÍTÉSÉNEK KULTURÁLIS ÉS NYELVI ELEMEI

A következőkben röviden ismertetem a nemzetközi, illetve a szűkebb kutatási területemet jelentő nyugat-balkáni térségben működő válságkezelő békemissziók kialakulását és tevékenységét. Foglalkozom továbbá Magyarország Bosznia-Hercegovinában, illetve Koszovóban működő katonai és rendvédelmi békemisszióiban történő szerepvállalásának kérdéskörével is.

3.1.1 A NEMZETKÖZI BÉKEMŰVELETEK KIALAKULÁSA, CÉLJA, FELOSZTÁSA ÉS TEVÉKENYSÉGE

A világ válságövezeteiben akkor van szükség nemzetközi válságkezelő és békefenntartó kontingensek (missziók) alkalmazására, amikor az érintett állam kormánya nem képes kezelni a kialakult válságot, és a lakosság egy része nem fogadja el a hatalmon lévő kormányt. A kormány nem tudja garantálni a közbiztonságot és az állam működését biztosító közszolgáltatásokat. A nemzetközi közösség beavatkozása abban az esetben is szükséges, amikor a béke és biztonság megteremtése érdekében az alapvető állami funkciók helyreállítása, az állam és a közigazgatás megfelelő rendszerének kialakítása és fenntartása a cél. A békefenntartás feladatait egészen 1989-ig elsősorban katonai alakulatok látták el. Korunk modern politikai, gazdasági és társadalmi viszonyai között alakult ki a rendvédelemi szervek békefenntartási rendszere.

A nemzetközi békeműveletek definícióinak mai napig alkalmazott és mértékadó tudományos központok által elfogadott alapjait Boutros Boutros Ghali Békeprogramjában[125] (An Agenda for Peace) találhatjuk meg.

[125] GHALI, Boutros Boutros: Békeprogram, Egyesült Nemzetek Szövetsége, Washington, 1992. A dokumentum magyar fordítása: GHALI, Boutros Boutros: Békeprogram, Magyar ENSZ Társaság. Budapest, 1997.

Ghali máig meghatározó írása szerint *„a preventív diplomácia, a béketeremtés és a békefenntartás szerves kapcsolatban álló fogalmak”*[126], amelyeket kiegészít a konfliktust követő békeépítési tevékenység. A béke megőrzését és visszaállítását segítő eszközök teljes mértékben képesek lefedni, és képesek kezelni a felszültségek kialakulásának és a válság kezelésének minden elemét. A megelőző (preventív) diplomácia megakadályozza a felek közötti viták keletkezését, és korlátozza a konfliktus továbbterjedését. A béketeremtés fő célja, hogy az ENSZ Alapokmányának VI. fejezetében lefektetett elvek szerinti cselekvésre ösztönözze a szembenálló feleket. A békefenntartás az ENSZ közvetlen helyszíni beavatkozása az összes érintett fél egyetértésével, az ENSZ katonai és/vagy rendőri állományának bevonásával. Mandátum és felhatalmazás szempontjából ismerünk ENSZ vezetésű, ENSZ mandátumú, valamint EU és NATO vezetésű, illetve mandátum nélküli missziókat. Az elsődlegesen katonai, megfigyelői vagy rendőri jellegű békefenntartási feladatok mellett, megjelentek a kiképzési, később a polgári válságkezelési feladatok. Napjainkban az említett területek mindegyikén dolgoznak magyar szakemberek. Természetesen, jellegüktől függően a kiküldetések nagyon sokszínűek, hiszen nemcsak a feladatok különböznek nagymértékben, hanem a külföldön történő szerepvállalás jogi feltételei is jelentősen eltérnek egymástól.

Az ENSZ hívta életre a mai értelemben vett béketámogató műveleteket. Szternák György hadtudományi elméleti munkájában található fogalom meghatározás szerint a béketámogató művelet: *„összetett művelet, amelyet az ENSZ mandátum végrehajtásának támogatása érdekében, katonai erők, közbiztonsági, humanitárius és nem kormányzati szervek bevonásával hajtanak végre, a mandátumban meghatározott politikai célkitűzések, vagy más feltételek megvalósítása céljából. Magában foglalhatja a következő tevékenységeket: konfliktus-megelőzés, békefenntartás, béketeremtés, békekikényszerítés, békeépítés, humanitárius segítségnyújtás.”*[127]Az ENSZ műveletek a politikai stabilitást és a gazdasági fejlődést gátló, valamint a globális és nemzetközi biztonságra veszélyt jelentő kihívásokat kezelik. Az ENSZ Alapokmánya 1. fejezetének 1. cikke a nemzetközi béke és biztonság megőrzését, a viták békés rendezését, az emberi és kisebbségi jogok szavatolását, a népek egyenjogúságának biztosítását teszi a szervezet alapvető céljává.

---

[126] Uo.

[127] SZTERNÁK György: *A válságreagáló műveletek elmélete, tanulmány, Budapest.* Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. 2004. 7. p. 6.

Az Alapokmány 29. cikke szerint „a Biztonsági Tanács olyan kisegítő szervezeteket létesíthet, amelyeket feladatainak elvégzéséhez szükségesnek tart”. A VII. fejezet tartalmazza a jogi feltételeket az aktív, akár kezdeményező békekikényszerítő tevékenység ellátásához. A hadtudományi lexikon fogalom-meghatározása alapján a békekikényszerítés: *„Az államok közötti vagy az államon belüli ellenségeskedés enyhítése vagy megszüntetése, valamely nemzetközileg szervezett és irányított semleges harmadik fél katonai és polgári erőinek beavatkozásával, a konfliktusmegoldás politikai folyamatának kiegészítésére, a béke helyreállítása és fenntartása érdekében.”* [128] A VIII. fejezet lehetővé teszi, hogy ne csak az ENSZ, hanem más, regionális szervezetek is részt vegyenek a béke és biztonság megteremtésében.

Az EBESZ tevékenységének középpontjában az emberi jogok és a bizalomerősítés áll. A békefenntartás az EBESZ válságkezelésnek politikai eszköze a konfliktus-megelőzés mechanizmusában. Tevékenységére minden esetben az ENSZ Alapokmány céljaival és elveivel összhangban kerül sor. Az EBESZ békefenntartó művelete során nem alkalmaz kényszerítő intézkedéseket, tevékenységéhez az érintett felek beleegyezése szükséges.

A NATO védelmi jellegű katonai és politikai szervezet. A NATO alapelveknek megfelelően – közös védelem és a műveletek szempontjából – a Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrínája kétfajta katonai tevékenységet különböztet meg, amelyek az 5. cikk szerinti kollektív védelmet és a nem 5. cikk szerinti válságreagáló műveleteket jelenti.[129] A nem 5. cikk szerinti válságreagáló műveletek további bontása a béketámogató és az egyéb műveletek kategóriában történik. Ide soroljuk a humanitárius műveleteket, a katasztrófa-elhárítást, a kutatás-mentést, a katonai segítségnyújtást a civil hatóságoknak és a szankciók kikényszerítését.

Szternák György közelmúltban megjelent témához kapcsolódó írásában így foglalt állást: *„a tagállamok területén kívüli válságkezelői, békeműveleti feladatok végrehajtására is sor kerülhet, távoli hadszíntereken, polgári szervezetekkel együttműködve.”*[130]

---

[128] SZABÓ József: (szerk) *Hadtudományi Lexikon I. Kötet.* Budapest, 1995. Magyar Hadtudományi Társaság.(MHTT) 128. p.

[129] Ált/27 *Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrína 2. kiadás*. MH, Budapest, 2007. p. 39.

[130] SZTERNÁK György, BOLGÁR Judit, HAJDÚ István: *A katonai műveletek megvívásának jellemzői napjainkban, levonható következtetések hatása a hadtudomány fejlődésére.* Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2008. p. 7.

Az Európai Unió tagjai az integráció előrehaladtával – a gazdasági kapcsolatokon túl – az igazságügyi és biztonsági kérdéskörben is együttműködést építettek ki. Európa nem tarthatja magát távol a nemzetközi konfliktusoktól, mert a világban zajló folyamatok befolyásolják Európa biztonságát, hatással vannak gazdasági és politikai stabilitására. Az EU 2003-ban elfogadott Európai Biztonsági Stratégiájában már globális feladatokat fogalmaztak meg a nemzetközi biztonság területén. Ezért született meg a döntés 2005-ben egy katonai és rendvédelmi készenléti alakulat felállításáról, amely első sikeres akcióit Bosznia-Hercegovinában és Macedóniában hajtotta végre. A békeműveletekben a NATO, az EU és az EBESZ is hivatkozási alapként kezeli a világ legtöbb országa által elfogadott, így a legnagyobb legitimációs bázist képező dokumentumot. Véleményem szerint napjaink katonai és rendvédelmi békeműveletei területén az ENSZ Alapokmányának primátusa érvényesül.

3.1.2 MAGYARORSZÁG RÉSZVÉTELE A NYUGAT-BALKÁNI KATONAI ÉS RENDVÉDELMI BÉKEMISSZIÓIBAN

3.1.2.1 A Magyar Köztársaság szerepvállalása a nyugat-balkáni békefolyamatokban

A Nyugat-Balkán területén (az albánok kivételével) rokonnyelvű népek élnek, de kulturális tradíciójukat és azon belül vallási hovatartozásukat illetően markánsan elkülönülnek egymástól. A régióban együtt élnek a keresztény katolikus és ortodox egyház, valamint a muzulmán hit képviselői. A térségben többségi és kisebbségi népeknek kellene egy-egy ország határain belül békésen együtt élni. A békétlenség kialakulásának okaként fontos megemlíteni a szomszédos népek közötti negatív előítéleteket, valamint az abból fakadó a párbeszéd és a kommunikáció hiányát. A Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiája nemzeti érdeknek tekinti a közép-, kelet- és délkelet-európai térség, különösen a Magyarországgal szomszédos országok demokratikus értékrenden alapuló tartós stabilitásának megteremtését és euro-atlanti integrációját, a határon túli magyarság jogainak minél szélesebb körű érvényesítését. A magyar külpolitika kiemelt érdeke a szomszédos nyugat-balkáni térség tartós stabilizálása. A stratégia a kockázati tényezők között tartja nyilván a délkelet-európai térség biztonsági kihívásait.

A stratégia az alábbiakat rögzíti: *„a társadalmi-szociális ellentmondások, a megoldatlan nemzeti, etnikai, kisebbségi és vallási problémák lassítják a felzárkózási és integrációs törekvéseket.”*[131] Ebből következően *„a nemzetközi jelenlétre – különös tekintettel az EU átfogó szerepvállalására – hosszabb távon is szükség lesz.”*[132] A stratégia megvalósításának eszközei tekintetében a stratégia kiemeli, hogy „A nemzetközi közösség válságkezelő tevékenységében a katonai műveletek mellett növekvő szerepet játszik a rendészeti, egészségügyi, humanitárius és egyéb, polgári jellegű tevékenység”. A stratégia a válságkezelő tevékenység fő színterének „az európai peremvidéket (Balkán)” tekinti.[133] Jól érzékelhető, hogy a békefenntartó kontingensek közül a Nyugat-Balkán térség államaiban állomásozó magyar alakulatok kiemelt szerepet kaptak és kapnak. A térség államai közül a Bosznia-Hercegovinában és a Koszovóban állomásoznak magyar katonai és rendvédelmi alakulatok, amelyek tevékenységét a térségben jelen lévő nemzetközi szervezetek tevékenységéhez kapcsolódóan a következőkben vizsgálom. A NATO boszniai műveletei a repülési tilalom ellenőrzésével kezdődtek meg. A NATO szervezetének a békeműveletekhez történő hozzájárulását a térségben alapvetően két időszakra oszthatjuk. Az első időszak a boszniai intervenció, amely 1995-től 2004-ig tartott. A második időszak a koszovói NATO békefenntartó művelet, amely 1999 júniusában vette kezdetét, és jelenleg is tart. A jelentősebb magyar katonai kontingensek a 4. számú táblázat szerint követhetők.

Időpont	Egység megnevezése	Szervezet	Helyőrség (ország) megnevezése
1996-2002	MH Magyar Műszaki Kontingens	IFOR/SFOR	Okučani (Bosznia-Hercegovina)
1999-2008	MH ŐR- és Biztosító Zászlóalj	KFOR	Priština (Koszovó)
2002-2006	MH ŐR- és Biztosító Szakasz (korábban MH Felderítő Szakasz)	MFOR	Skopje (Makedónia)
2002-2007	MH Katonai Rendfenntartó Kontingens	SFOR (EUFOR)	Szarajevó (Bosznia-Hercegovina)
2007-	MH EUFOR Század	EUFOR	Szarajevó (Bosznia-Hercegovina)
2006-2008	MH KFOR Század	KFOR	Peć (Koszovó)
2008-2009	MH KFOR Zászlóalj	KFOR	Peć (Koszovó)
2009-2010.	MH KFOR Kontingens	KFOR	Peć (Koszovó)

4. sz. táblázat: Katonai kontingensek Bosznia-Hercegovinában és Koszovóban (Forrás: Magyar Honvédség) [134]

[131] A Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról szóló 2073/2004. (III. 31.) Korm. Határozat http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/0AA54AD7-0954-4770-A092-F4C5A05CB54A/0/bizt_pol_hu.pdf (elérés: 2010. 09. 15.)
[132] Uo.
[133] Uo.
[134] http://www.regiment.hu/honvedseg/mh_64._boconadi_szabo_jozsef_logisztikai_ezred (elérés: 2010. december 4.)

3.1.2.2 Magyar békemissziók Bosznia-Hercegovinában

A boszniai misszió mandátumát az ENSZ Alapokmányának VII. fejezete alapján határozták meg. A misszió mandátumáról az ENSZ Biztonsági Tanács 1031. számú határozatában rendelkezett, amely szerint a misszió célja a Dayton-i Békemegállapodásban[135] foglaltak végrehajtatása. A Magyar Köztársaság 1995. december 2-ától kapcsolódott be az Implementation Force (IFOR, Végrehajtó Erő), majd 1996 decemberétől a Stabilization Force (SFOR, Stabilizációs Erő) műveleteibe.[136] A Magyar Műszaki Kontingens 1996. január 31-én települt ki a horvátországi Okučaniba 416 fővel, amelynek feladata hidak és utak újjáépítése volt. Padányi József *„Békefenntartás Boszniában a magyar műszaki kontingens”* c. kiadványban így fogalmaz: *„A Magyar Műszaki Kontingens” neve 1995 decemberében bukkan fel először a híradásokban, hogy azután jelképezze hazánk részvételét a XX. század legnagyobb békefenntartó missziójában.”*[137] A nemzetközi elismerést kiváltó magyar alakulat munkája 2002 elejéig tartott.

Bosznia-Hercegovinában 2004 végéig az SFOR biztosította a békét. Ennek a haderőnek volt a része az a Többnemzetiségű Különleges Egység (továbbiakban: TKE), amelynek a magyar Különleges Rendeltetésű Kontingenst is alárendelték. A magyar kontingens egy század erővel biztosította a TKE és az SFOR által meghatározott feladatokat. Az SFOR befejezését követően az Európai Unió Tanácsa az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1575. sz. határozata alapján 2004 decemberében kezdte meg a NATO bosznia-hercegovinai műveletét az EUFOR Althea (European Union Military Operation in Bosnia and Herzegovina, az Európai Unió katonai művelete Bosznia-Hercegovinában) elnevezésű katonai műveletet. Az EU a NATO-val kötött megállapodás alapján veszi igénybe a NATO katonai eszközeit és képességeit. Az EUFOR Althea művelet kezdeti fő célkitűzése a biztonságos környezet szavatolása és fenntartása volt. Később a bosznia-hercegovinai rendezési folyamat eredményei és a biztonsági helyzet 2007 első felében lehetővé tették az Althea átalakítását, létszámának jelentős csökkentését. A művelet tevékenységében az ellenőrzési és biztosítási feladatok helyett immár a támogató funkció dominált.

---

[135] 1995. november 21-én az USA-beli Daytonban, a szerb, a horvát és a bosnyák elnök részvételével született meg a boszniai háborút lezáró békemegállapodás.

[136] Elrendelte az IFOR erők Magyarországon történő átvonulásáról és átmeneti állomásoztatásáról szóló 112/1995. (XII. 2.) OGY határozat, valamint az IFOR erők kötelékében korlátozott létszámú magyar műszaki kontingens részvételéről szóló 114/1995. (XII. 12.) OGY határozat.

[137] PADÁNYI József: *Békefenntartás Boszniában: a magyar műszaki kontingens*. ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Budapest, 2004.

Mivel a katonai békefenntartás helyét egyre inkább a rendvédelmi szerepvállalás veszi át, így 2004 decemberében megalakítottak egy a katonai rendszerbe (EUFOR) integrált rendőri erőt, az Egyesített Rendőri Egységet (IPU, Integrated Police Unit, a továbbiakban IPU), amely végrehajtói feladatokkal rendelkezik. A szervezet ugyan különálló egység, mégis az EUFOR parancsnoksága alá tartozik. Az IPU bár rendelkezik végrehajtó mandátummal, a rendvédelmi tevékenység elsődleges ellátása a helyi rendőri erők feladata. Míg az SFOR elsősorban katonai jellegű feladatokat látott el sikeresen, az EUFOR már más kihívásokkal is szembenéz, úgymint a szervezett bűnözés elleni harc. A végső cél pedig az, hogy az ország a béke-megállapodás teljesítése után tovább tudjon lépni az európai integráció felé. Az IPU ezért inkább támogató erőt képvisel a szervezett bűnözés elleni küzdelemben.[138]

Magyarország 2006 végéig egy század katonai rendésszel, egy rendőrszakasszal és öt fős nyomozócsoporttal képviseltette magát az IPU-ban. Az egység szorosan együttműködött az EU Rendőri Missziójával (EUPM, European Union Police Mission in Bosnia-Herzegovina, EU Rendőri Misszió Bosznia-Hercegovinában).[139] A Magyar Köztársság Rendőrsége az EUPM működésének több mint 5 éve során folyamatosan képviseltette magát. A 2003-2005-ös időszak során 5 fős volt a kontingens, majd a jelentős létszámleépítést követően 2006-tól a 170 fős teljes EUPM állomány 3 tagja magyar rendőr.[140]

3.1.2.2 Magyar szerepvállalás Koszovóban

A NATO szervezetének a békeműveletekhez történő hozzájárulásának második időszaka a koszovói NATO békefenntartó művelet, amely 1999 júniusában vette kezdetét, és az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1244-es határozatában foglaltak alapján valósul meg. E határozat szerint az ENSZ igazgatja a tartományt, a béke fenntartását a NATO erők, a KFOR (Kosovo Force, Koszovói Stabilizáló Erők, a továbbiakban KFOR) biztosítják. A KFOR a NATO alárendeltségében működő többnemzetiségű katonai békefenntartó alakulat, amelynek kötelékében a NATO-tagországokon túl más, nem NATO-tagállamok (mint például a misszió kezdetén Oroszország) békefenntartói is részt vettek, illetve vesznek. A KFOR létszáma folyamatosan csökken, tagjai pedig változnak. Koszovóban jelenleg 25 NATO és 7 nem NATO tagállam vesz részt a misszióban.

---

[138] http://www.nokitc.hu/hungarian/eufor.html, (elérés: 2009. 09. 20.)

[139] BODA József: *A rendvédelmi békefenntátás kialakulása, fejlődése, helye és szerepe a XXI. században, Doktori (PhD) értekezés*, ZMNE, 2006. p. 46.

[140] http://www.nokitc.hu/hungarian/eupm.html (elérés: 2010. december 5.)

Koszovóban a KFOR erők feladata a megfelelő biztonsági környezet kialakítása, amelynek biztosítására öt katonai szektort hoztak létre, kezdetben francia, brit, olasz, német és amerikai vezetéssel. A csapatok létszáma 2004-ben meghaladta a 17 000 főt. 2010 februárjára a KFOR létszáma 10 ezer főre csökkent. Parancsnoksága Prištinában van.

A NATO felkérése alapján Magyarország Koszovóban 1999-2008 között kb. 250 fővel látott el feladatokat az MH Őr- és Biztosító Zászlóalj keretében, amelynek székhelye szintén Priština volt. Az alakulat rendeltetése elsősorban a főparancsnokság, illetve a magyar tábor őrzés-védelme, egyéb őrzésvédelmi feladatok ellátása, járőrözés, terület-átvizsgálás, szállítmányok kísérése volt.[141] A Nyugat-Balkán államaiban, 2010-ben folyamatban lévő katonai missziókat két csoportra bonthatjuk. Az EUFOR kontingensében Szarajevóban (Bosznia és Hercegovinában) 155 fő magyar békefenntartó, míg a NATO vezetésű KFOR kontingensben Koszovóban (Priština és Peć településeken) 238 fő teljesít szolgálatot.[142]

Az ENSZ Átmeneti Közigazgatási Missziója Koszovóban (UNMIK, United Nations Mission in Kosovo – ENSZ koszovói békemisszió, továbbiakban: UNMIK) 1999 nyarán kezdődött. Az ENSZ biztosította a közrendet és közbiztonságot, végezte a rendfenntartói és bűnüldözői munkát, másrészt folyamatosan fejlesztette és képezte a helyi rendőrséget.[143]

Az Európai Unió missziója, az EULEX 2008 vége óta megkezdte tevékenységét, amelyet követően az UNMIK jelenléte egyre szimbolikusabbá válik.

1996-2002 között mintegy 150 magyar rendőr és határőr szolgált az ENSZ Nemzetközi Rendőri Egységében. A kezdeti közvetlen megfigyelői és nyomozói feladatok helyett, a misszió utolsó évében már tanácsadással és kiképzéssel foglalkoztak. 2003 elejétől az Európai Unió folyamatosan átvette a rendvédelmi feladatokat az ENSZ-től. Az EUPM az Európai Unió első biztonsági és védelempolitikai missziója 2003-ban indult. Elsődleges célja a boszniai rendőrségi reform előmozdítása és a helyi rendvédelmi erők fejlesztése volt a szervezett bűnözés elleni harc hatékonyságának növelése érdekében.

Az Európai Tanács 2008. február 16-i döntésének megfelelően került sor az EULEX Kosovo misszió megindítására, amely Koszovóban fokozatosan átvette az ENSZ helyi köz-

---

[141] SZABÓ István: *A balkáni békefenntartó műveletek áttekintése*. Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2001. 2. szám, p. 35.

[142] Részletes kimutatás a külföldön állomásozó hazai kontingensek adatairól a Honvédelmi Minisztérium hivatalos honlapján tekinthető meg. http://www.hm.gov.hu/honvedseg/missziok/reszvetel_bekemuveletekben (elérés: 2010. 03. 13.)

[143] SZIPOLA Gyula: UNMIK, ENSZ Átmeneti Közigazgatási Missziója, Koszovóban, /A magyar rendvédelmi erők szerepe, részvétele a nemzetközi békefenntartásban/, Budapest, 2001. július, BM NOK. p.34.

igazgatási missziójának, az UNMIK feladatait. Mandátumát az UNMIK létrehozásának és fenntartásának alapjául tekintett ENSZ BT 1244. számú határozatának kiterjesztéséből kapta. Az elsődleges koncepció alapján a koszovói államigazgatási szervek lesznek felelősek Koszovó vezetéséért. A mandátuma kiterjed a nemzeti és etnikai bűnözésre, a háborús bűnökre, a terrorizmusra, a korrupcióra, a szervezett bűnözésre, a gazdasági bűnözésre és tulajdonjogi ügyek területére. A misszió állománya mintegy 1900 nemzetközi és 1100 helyi alkalmazott. A Magyar Köztársaság 2008 áprilisától telepített a misszióba rendvédelmi, igazságszolgáltatási és vámügyi szakembereket[144]. A rendőri, vám- és igazságügyi feladatokat ellátó művelet mintegy 2700 fővel működik, amelyből Magyarország 2010 évben 61 fős létszámmal rendelkezik.[145]

Összefoglalva: Magyarország – összhangban az ország nemzetközi kötelezettségein alapuló biztonsági stratégiájával – jelentős erőkkel képviselteti magát a nemzetközi szervezetek nyugat-balkáni katonai és rendvédelmi békemisszióiban.

3.1.3 A BÉKEFENNTARTÓ MŰVELETEKRE TÖRTÉNŐ FELKÉSZÍTÉS ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

A békefenntartó műveletek jelentős mértékben átalakították a magyar haderő kiképzési rendszerét, működését, a szolgálati viszonyokat, a feladatok ellátásának minden oldalú biztosítását. A missziók a kihívások, a jobb fizetés, a sokszínűbb szolgálati feladatok miatt vonzóak a katonák körében. A békefenntartási sajátosságok miatt a szárazföldi csapatoknál 2004-ben bevezették a hármas ciklusú kiképzést az alábbiak szerint: hat hónap kiképzés és felkészülés a misszióra; hat hónap missziós tevékenység; hat hónap pihenés, illetve 5. cikk szerinti kiképzés. A speciális alegységek (könnyű lövész, könnyű vegyes, műszaki, egészségügyi, logisztikai, stb.) kiképzésében a missziót megjárt katonák rendszeresen részt vesznek.

[144] A koszovói missziókban való magyar részvétel szabályait *az Európai Unió nyugat-balkáni polgári tevékenységében való magyar részvételrõl szóló 2250/2007. (XII. 23.) Korm. határozat* tartalmazza.
[145] http://www.nokitc.hu/hungarian/beke.jpg (elérés: 2010.12.05)

A békefenntartói kiképzést a Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnoksága szervezi, míg az egyéni ENSZ, EBESZ, EU, NATO szervezetében szolgáló tisztek és szakértők felkészítése az MH Béketámogató Kiképző Központ feladata.[146] A béketámogató műveletekre történő felkészítés során kiemelt szerepet kapnak a misszió specifikus képzési elemek, amelyek az adott műveleti területen a konkrét végrehajtandó feladat ellátására készítenek fel. Véleményem szerint hasonlóan a szakmai felkészítés gyakorlatához, a nyelvi felkészítésnek is misszió- és működési terület specifikusnak kell lennie. A műveleti területen élő népek kultúrájának és azon belül nyelvének ismerete ezen eredmény- és feladatorientált felkészítési szemléletmód része lehet.

A kiképzés egyre inkább multinacionálissá válik, tekintettel arra, hogy a magyar erők általában szövetségi alárendeltségben, és többnemzetiségű formában vesznek részt a békefenntartásban, és már a konkrét beosztás átvételét megelőző felkészítés is a műveleti terület parancsnokságain folyik. A nemzetközi vagy kapcsolattartó beosztásokba tervezett állomány a kiutazása előtt részt vesz hazai és külföldi tréningeken, illetve tanfolyamokon is. A kiutazást követő helyszíni felkészítés általában rövid tájékoztató előadásokból áll, amelyek részletesen bemutatják a parancsnokság szervezetét, műveleti eljárásait, alkalmazási rendjét, a kapcsolattartás és együttműködés szabályait. Külön ismertetőt tartanak az aktuális műveleti helyzetről, a műveleti területen kialakult katonapolitikai helyzetről, a békeműveletet befolyásoló más sajátosságokról. A felkészítés fontos része a műveleti területen elvárt magatartási szabályok ismertetése.

A nemzetközi missziókban fontos feltétel az együttműködési képesség (interoperabilitás), amelyre a Magyar Honvédség a NATO-tagságra való felkészülés időszakától hangsúlyozottan figyelmet fordít. A missziókban részt vevő erők részére általában a legújabb felszerelést, új vagy felújított harci-technikai eszközöket, műholdas híradó- és informatikai rendszereket biztosítanak. A korszerű felszerelés használatának elsajátításához külön felkészítésre van szükség. A fejlesztésre fordított költségvetési források jelentős részét békefenntartási feladatokra költik. A Magyar Honvédség és a Belügyminisztérium éves missziós költségvetése folyamatosan növekszik, amelynek segítségével az állam, főként a missziók technikai hátterét biztosítja. Véleményem szerint a békemissziók esetében a technikai és személyi feltételek biztosítását azonos szinten kell kezelni.

---

[146] SZENES Zoltán: *A békefenntartás hatása a magyar haderőre*, Hadtudomány, 2006. 3. szám http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2006/3/2006_3_1.html (elérés: 2010. 07. 20.)

A kompatibilis eszközök műveleti körülmények közötti alkalmazásához a felkészítés hatékony és eredményes végrehajtása útján lehet megteremteni az emberi (személyi) feltételeket. A békeműveletek személyi feltételeinek megteremtése – mint például a kulturális és azon belül a nyelvi felkészítés – nagyságrendekkel kevesebb anyagi forrás bevonását igényli, azonban e tevékenység a misszió eredményességét jelentős mértékben befolyásolhatja. A békeműveletekben résztvevő katonai szervezetek összetétele, humán- és technikai háttere jelentős változtatásokon ment át a kezdetek óta. Kialakultak azok a felkészítési módszerek, amelyek lehetővé teszik több nemzet részvételével történő konfliktuskezelés összehangolását, a hatékony stratégiai-műveleti elemek kidolgozását, és ezeknek a gyakorlatban történő alkalmazását. Különösen fontos, hogy a békeműveletekben résztvevő katonák és parancsnokaik tisztában legyenek már a műveleti részvételük elején, hogy a konfliktusnak milyen történelmi és kulturális vonatkozásai vannak. Ezeket nem elegendő csupán a felkészítések keretében megismerni, hanem a műveletek konkrét végrehajtása során a folyamatosan változó műveleti helyzetnek megfelelő döntések meghozatalakor is figyelembe kell venni, ezért a vonatkozó ismerethalmazt folyamatosan bővíteni és fejleszteni szükséges.

Napjaink missziós parancsnokainak nem elég csak a vonatkozó katonai ismereteit bővíteni, hanem a történelem, pszichológia, szociológia, a helyi nyelv, a vallás, a gazdaság, a közigazgatás területén is olyan ismeretekkel kell rendelkezniük, amelyek biztosítják a hatékony együttműködést a komplex konfliktusrendezés célcsoportjával. Természetesen a katonai parancsnokokkal szemben támasztott fentiekben bemutatott követelmények jelentősen függnek az adott szolgálati helytől és a katonai beosztástól. Nemzetközi tapasztalatok szerint a többnemzetiségű missziók magyar résztvevői magas szakmai elismertségnek örvendenek. Gondoljunk csak a boszniai műszaki kontingens félévtizedes tevékenységére és munkájuk eredményeire, amelyek mai napig tanúsítják a magyar műszaki katonák szaktudását és felkészültségét.

3.1.4 A BÉKEFENNTARTÓK KULTURÁLIS ÉS NYELVI FELKÉSZÍTÉSÉNEK SAJÁTOSSÁGAI

A balkáni térségben (és máshol is) a konfliktusok kialakulásának és megoldásának alapvető mozgatója a politika, így a helyi, az országos és a regionális politikai helyzet ismerete, megértése alapvetően fontos a konfliktusok megismeréséhez.

A műveleti területen az adott politikai háttér megismerése, megértése igazolhatja a katonák számára a katonai erő alkalmazásának szükségességét, így a végrehajtás során felmerülő kérdések könnyebben megválaszolhatók. A felkészítés és alkalmazás során nemcsak a jelen, hanem a múlt eseményeinek, a konfliktus politikai gyökereinek ismerete, értelmezése is alapvetően fontos az állomány részére. A konfliktusban érintettek vallásainak, azok specifikumainak megismerése egy újabb eszköz, lehetőség az indítékok feltárásában, az adott konfliktus tartós rendezésében, melyekkel a katonáknak tisztában kell lenniük. Elengedhetetlen a helyi történelem ismerete, a Nyugat-Balkánon létrejött új államok történelme számos konfliktust átélt, és fennáll a jövőbeni válsághelyzetek kialakulásának veszélye is.

A fenti képességek kialakítása céljából, a Magyar Köztársaság NATO haderő-fejlesztési célkitűzésként vállalta, hogy megteremti a civil-katonai együttműködési képességet (CIMIC, Civil Military Cooperation – polgári-katonai együttműködés). A Honvédelmi Minisztérium honlapján megjelenő fogalmat átvéve a *„A civil-katonai együttműködés a katonai és a civil oldal, kormányzati és nem kormányzati szervezetek, nemzeti hatóságok, nemzetközi szervezetek, és a helyi lakosság között kiépített és fenntartott koordináció és együttműködés a támogatott parancsnok küldetésének eredményes végrehajtása érdekében.”*[147] A CIMIC közvetlen célja a parancsnok küldetése végrehajtását elősegítő együttműködés létrehozása és fenntartása a hadműveleti terület civil szereplőivel.

A CIMIC tevékenység végrehajtása elsősorban műveleti területen multikulturális környezetben, többnemzetiségű erők keretében valósul meg. A CIMIC képzést három fő témakörben bonyolítják le, úgymint általános katonai kiképzés, szakkiképzés; nyelvi felkészítés. A civil-katonai együttműködési program fontos támogató eszköze az egyes válságövezetekben működő nemzetközi missziók eredményes tevékenységének. Papp Gyula doktori értekezésében a CIMIC szerepével kapcsolatban összefoglalóan így ír: *„A felkészítés időszakában dolgozzák fel az adott ország (térség) történeti fejlődését, az ott élő népesség vallási és kulturális hovatartozását, kapjanak képet a térség társadalompolitikai viszonyairól.*

[147] http://www.hm.gov.hu/cikkek/mh_civil-katonai_egyuttmukodesi_es_lelektani_muveleti_kozpont (elérés: 2010. 07. 20.)

Ebben a témakörben külön ki kell térni az adott misszióban elvárható általános és speciális viselkedési szabályokra.”[148]

Padányi József a boszniai magyar kontingens CIMIC eredményeiről a következőképp vélekedik: *„A civil-katonai kapcsolatok területén jelentkező szakmai feladatok meghatározó szerepet játszanak a műszaki támogatás feladatrendszerében. Noha az elsődleges felelősség a katonai erő feladatainak támogatása, a helyzet fokozatos normalizálódásával a hangsúlyok eltolódnak. Egyre nagyobb szerepet kapnak a helyi közösségek támogatásával kapcsolatos feladatok, hiszen ezek is a biztonságos környezet megteremtését, fenntartását szolgálják és fokozzák a békefenntartó misszió elfogadottságát.”*[149]

A rendvédelmi és polgári válságkezelő feladatokra történő felkészítést hazánkban a BM Nemzetközi Oktatási és Polgári Válságkezelési Központja (továbbiakban: NOK) látja el. A központ végzi a rendvédelmi és polgári válságkezelő feladatokra induló szakemberek felkészítését. A központban a békefenntartási tevékenység elvárásai szerint dolgozták ki a speciális rendvédelmi, a katonai-rendészeti és rendfenntartói feladatokra induló rendőrök, katonák, katonai és rendőri alegységek és egységek kiképzési követelményeit.[150]

A központ felkészítési programjának értékelése alapján megállapítható, hogy a misszióra készülőket az alábbi témák alapján összeállított programok alapján készítik fel. A missziókat megelőző alapképzés 1-3 hét időtartamú, amelynek keretében a kiküldetéssel kapcsolatos általános felkészítés folyik. A konkrét misszióra történő felkészítés további 1-2 hetet vesz igénybe. Nemzetközi egységekben kiképzőként alkalmazott szakemberek felkészítését külön tanfolyam (3 hét) biztosítja.

Az egyes beosztások ellátására történő felkészítés szaktanfolyamokon történik. Ilyen tanfolyam például a katonai rendészeti felkészítés (1-2 hét), a rendvédelmi mesterlövész és speciális fegyverkezelő képzés (3-4 nap) vagy a polgári válságkezelői képzés (2 hét). A nemzetközi törzsekben parancsnoki feladatot ellátókat külön tematika szerinti kurzuson (2 hét) képzik ki.

---

[148] PAPP Gyula: *A Magyar Honvédség békefenntartó műveletekre kijelölt alegységeinek felkészítése.* Doktori (PhD) értekezés. ZMNE, 2008. p. 73.

[149] PADÁNYI József: *Békefenntartás Boszniában: a Magyar Műszaki Kontingens,* Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, 2004. p. 10.

[150] BODA József: *A rendvédelmi békefenntátás kialakulása, fejlődése, helye és szerepe a XXI. században,* Doktori (PhD) értekezés, ZMNE, 2006. p. 30.

A NOK végzi a békemisszióba vezényelt katonák és rendőrök hozzátartozóinak felkészítését (1 nap), vagy például segíti a misszióból hazatértek visszailleszkedését (2-3 nap). A központ egyéb feladata közé tartozik a békefenntartással foglalkozó szemináriumok, konferenciák szervezése, a nemzetközi békefenntartó tanfolyamokon, szemináriumokon, gyakorlatokon történő részvétel. A nyelvi képzések (alap-és középfokú nyelvvizsgára felkészítő tanfolyamok, szinten tartó képzések) külön feladatot jelentenek.

A képzési tematikákat az ENSZ, az EBESZ, a NATO és az EU elvárásainak megfelelően, a missziókban már korábban részt vett szakemberek gyakorlati tapasztalatainak felhasználásával dolgozták ki. A tanfolyamokat záró vizsgákat gyakorta a nemzetközi szervezetek ellenőrzése alatt folytatják le. A NOK tanfolyamain oktatóként olyan magyar és külföldi előadókat alkalmaznak, akik már teljesítettek külszolgálatot, jól beszélnek angolul, és elismert szakemberek a téma oktatásában. Az oktatás magyar és angol nyelven folyik. Napjainkban, a válságövezetekben a különböző missziók esetében (például: Afganisztán, Bosznia-Hercegovina és Koszovó) új elemként egyre nagyobb igény mutatkozik a hon- és rendvédelem különböző területeit jól ismerő oktatók iránt.

A központ által a misszió tagjainak kiutazás előtt tartott egyedi célterülettel kapcsolatos felkészítése általában 1-3 hetes időtartamú, ahol elméleti és gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező előadók tartanak foglalkozásokat. A felkészítés témakörei alapvetően három csoportra bonthatók.

- Az első témakör a missziók nemzetközi normarendszerének (szabályzatainak) ismertetésével, a nemzetközi béketeremtő és békefenntartó műveletekkel, a rendvédelmi vagy katonai megfigyelői tevékenység szabályaival foglalkozik. Részletes képzést kapnak a kiküldöttek az emberi jogi ismeretekből, a kiküldöttekre vonatkozó magyar és nemzetközi jogi szabályozásról.
- A második terület témakörei a műveleti terület politikai, gazdasági és biztonsági környezetének bemutatására, az ott működő nemzetközi rendvédelmi vagy katonai kontingensek szervezetének és tevékenységének ismertetésére, illetve a helyi hon- és rendvédelmi szervekkel történő kapcsolattartásra szorítkoznak. Fontos kiképzési tárgykör a műveleti területre vonatkozó biztonsági rendszabályok és a civil lakosság körében tanúsítandó magatartási szabályok ismertetése. E szabályok ismerete különösen fontos a rendvédelmi közbiztonsági és megfigyelői missziókban résztvevők számára.

- A harmadik tárgykörcsoportba tartoznak a műszaki-technikai ismeretek, mint például a térképészeti, tűzszerész, híradástechnikai, a számítástechnikai, illetve a közlekedési és szállítási ismeretek.

A nyelvi felkészítés területén az angol nyelv magas szintű ismerete főként a nemzetközi szervezetekben feladatot ellátó megfigyelői státuszú kiküldöttek számára alap- és egyben felvételi követelmény. A missziós feladatok pályázati felhívásaiban meghatározzák a hivatalos nyelvet (amely általában angol vagy francia). A helyi nyelvek és nyelvjárások ismerete pedig a kiválasztás során előnyt jelent. A missziók munkájában természetesen fontos szerepet kapnak a tolmácsok is. A műveleti terület nyelvével való ismerkedés a helyi kulturális viszonyokról szóló szakértői előadás keretében történik, jórészt korlátozott tartalmú szószedet áttekintésével.

A missziókat megjárt ún. „veterán" katonákat és rendőröket több alkalommal bevonnak a váltás helyi viszonyokra történő felkészítésébe, amely segíti az újonnan kiutazókat szakmai feladataik sikeresebb végrehajtásában. A kiküldöttek a helyi kulturális sajátosságokról csak más témakör (például: aktuálpolitikai felkészítés) keretében kapnak tájékoztatást. A kulturális terepen való eligazodást segítő főbb ismeretek megszerzésére a CIMIC kézikönyv nyújthat segítséget.

A kiutazás után következik egy 4-5 napos ún. bevezető tanfolyam (introduction training), amely az adott misszióval kapcsolatos általános és speciális tudnivalókra készít fel. A felkészítés kitér a nemzetközi szervezet eljárás- és eszközrendszerének, szabályzatainak, működési elveinek ismertetésére, valamint az illetékességi területen működő helyi önkormányzati, államigazgatási és rendvédelmi szervekkel történő együttműködés és kapcsolattartás tudnivalóira.

A konkrét beosztásra történő felkészítés (inservice training) 2-3 napot vesz igénybe. A nemzetközi szervezetek békemisszióiban többféle munkakört láthatnak el a kiküldöttek, ahol az előképzettség és a szakmai tapasztalat szerint osztják be a missziótagokat. A katonai szervezetek többnemzetiségű parancsnokságok hadműveleti, műszaki-technikai beosztásai jelentenek kihívást a kiküldötteknek. A nemzeti kontingens beosztott tiszti és tiszthelyettesi állománya már kevésbé van kitéve a nemzetközi és helyi viszonyokhoz történő igazodás nehézségeinek, hiszen saját anyanyelvi alegységükben korlátozott mértékben kerülhetnek interkulturális kapcsolatokba.

A nemzetközi misszióban a különböző nemzetiségű résztvevők közötti kommunikáció módja és formája az adott személy beosztásától függ. A helyi lakossággal történő kapcsolattartás különféle eljárások szerint valósul meg, ahol helyi tolmács bevonására gyakran kerül sor. Előnyt jelenthet a munkakapcsolatokban és a helyi lakossággal folyó kommunikációban a helyi nyelv középfokú ismerete. A tapasztalatom szerint, akivel anyanyelvén beszélünk, az őszintébb, nyitottabb, és könnyebben kifejezi magát. Emellett megtiszteltetésnek tekinti, hogy egy idegen az ő anyanyelvét beszéli.

Összefoglalva a NOK békefenntartói kiképzés (felkészítés) kapcsán a fentiekben bemutatott tapasztalatok megerősítik, hogy a missziókban részt vevők kiképzésében prioritást élvez a nemzetközi környezetben megvalósuló nyelvi kommunikációra történő magas szintű felkészítés.

A nemzetközi békemissziók állománya nyelvi felkészültségének követelményei és tapasztalatai – történeti síkon – hasonló képet mutatnak például a soknemzetiségű osztrák-magyar haderőben tapasztaltakkal, ahol a katonai egységek felkészítését és alkalmazását szintén soknemzetiségű környezetben kellett megvalósítani. Véleményem szerint az egyedi sajátosságokkal bíró műveleti területen szükség van a közös nyelven kívül a helyi nyelv megfelelő ismeretére is. Egyetértek Szabó Olga megállapításával, amikor a következőket írja: *„…az a döntés, hogy csak az angol, a német, és a francia nyelvek ismeretét fogadják el, holott nemzetközi együttműködésben ez nehézségeket okozhat. Vannak olyan speciális területek, ahol például a szomszédos nyelvek ismerete hasznos lehet.”*[151]

Az idegen nyelvi felkészítéssel kapcsolatos munkaköri követelmények igen általánosak és főként angol nyelv központúak.[152] A nemzetközi békemissziók műveleti területén beszélt nyelvével kapcsolatos elvárások kizárólag az egyes beosztások pályázati kiírásában jelennek meg főként kiegészítő feltételként. Boda József a jövő rendvédelmi „békemissziósának” nyelvi felkészültségéről így fogalmaz: *„…a tárgyalóképes angol nyelvtudás mellett még legalább a missziós terület nyelvét célszerű ismernie.”*[153]

---

[151] SZABÓ Olga: *Az idegen nyelvi képzés és kommunikáció helyzete a Magyar Királyi Honvédségben 1868–1914. Doktori (PhD) értekezés.* ZMNE, 2005. p. 125.

[152] Idegen nyelvtudási követelményeket határoz meg miniszteri rendeleti szinten például a Magyar Honvédség egyes beosztásaihoz kapcsolódó munkaköri követelményekről szóló 20/2002. *(*IV. 10.*)* HM rendelet.

[153] BODA József: *A rendvédelmi békefenntátás kialakulása, fejlődése, helye és szerepe a XXI: században.* Doktori (PhD) értekezés. ZMNE, 2006. p. 99.

A koszovói misszióban szerzett gyakorlati tapasztalatai alapján Papp Gyula cikkében azt írja, hogy *„…az adott ország nyelvére való felkészítésnél törekedni kell a gyakorlati foglalkozásokon való tanulásra a szituáció közbeni beszéd megkövetelésére.”*[154]

Természetesen a magas szintű követelmények magas szintű nyelvi képzést is igényelnek. Vitathatatlan, hogy a ritka nyelvekre történő felkészítés költségigényes, ezért véleményem szerint minden egyes beosztáshoz egyedileg indokolt meghatározni a helyi nyelv ismeretének fokát. Minden egyes katona és rendőr felkészítésében, mint minimumkövetelmény meg kell, hogy jelenjen a mindennapi életben leggyakrabban használt szavak és kifejezések megismerése. A nemzetközi misszió vezetői állományának célszerű legalább a középfokú nyelvismeret megszerzése. A beosztotti állomány, illetve a speciális (például rendvédelmi) helyi közegben végzett feladatokat ellátók részére a minimumkövetelmény, és a középfokú nyelvismeret közötti nyelvtudás mértékét beosztásonként egyedileg kell megállapítani.

3.1.5 A NYUGAT-BALKÁNON SZOLGÁLÓ MISSZIÓK RÉSZTVEVŐINEK KULTURÁLIS ÉS NYELVI FELKÉSZÍTÉSE

A nemzetközi missziók tagjainak (parancsnokainak) kulturális és nyelvi felkészítésére oktatási segédanyagként – a civil katonai együttműködési program keretében kidolgozott – a békeműveletek célterületeit részletesen bemutató ún. CIMIC kézikönyvek szolgálnak. A kézikönyveket a Magyar Honvédség Civil-katonai Együttműködési és Lélektani Műveleti Központ készíti. Az értekezés szempontjából vizsgált földrajzi területtel kapcsolatban kétfajta kézikönyvet dogoztak ki. A Balkán CIMIC kézikönyve[155] Bosznia-Hercegovina, Macedónia és Koszovó területén végzendő békeműveletekre készít (készített) fel, míg Koszovó vonatkozásában külön kézikönyv[156] készült. A kézikönyv hivatott részletes instrukciókkal ellátni a kiutazó, többségében tiszti állományt. A Balkán CIMIC kézikönyv aprólékosan tájékoztat a Balkán-félsziget nyugati és középső régiójának geopolitikai jellemzőiről. Válságterületenként információt ad az érintett ország (tartomány) általános adatairól, történelmi hátteréről, a természetföldrajzi adottságokról, a lakosságról, a gazdaságról, az infrastruktúráról, a politikai rendszerről.

---

[154] PAPP Gyula: *A koszovói misszió tapasztalatai a parancsnok szemével.* In. Új Honvédségi Szemle. 2003/4. p. 70

[155] *A Balkán CIMIC kézikönyve - Bosznia-Hercegovina, Macedónia és Koszovó* Magyar Honvédség, Civil-katonai Együttműködési és Lélektani Műveleti Központ, Budapest, 2004. szeptember.

[156] *Koszovó CIMIC kézikönyve*, Magyar Honvédség, Összhaderőnemi Parancsnokság, Budapest, 2010.

A kézikönyv részletesen elemzi továbbá a nyugat-balkáni országok nemzetközi szervezetekben való részvételét, a kétoldalú kapcsolataikat és az országban jelen lévő nemzeti és nemzetközi haderőt. A kézikönyv egyik lényeges fejezete – a balkáni műveleti területre érkező katonák számára – útmutatót ad a fontosabb kulturális és társadalmi szokások megismeréséhez és a katonáktól elvárt viselkedési normákhoz, ami az értekezésem szempontjából kulcsfontosságú kutatási eredményem aktualitását támasztja alá. A kézikönyv végén találunk egy rövid magyar, albán, szerb-horvát szószedetet. A szószedet több mint kétszáz szó és kifejezés gyűjteménye. Megtalálhatók benne a mindennapi kommunikáció legfontosabb szavain és kifejezésein kívül az angol nyelvű hasonló célú kézikönyvekben szereplő legfontosabb katonai és rendészeti kifejezések is. Véleményem szerint – mivel a hazai kiküldöttek eltérő szakmai beosztásokban szolgálnak – nehéz egységes és kellően általános, minden felhasználó számára egyaránt értékes szószedetet kidolgozni. A Koszovó CIMIC kézikönyv 2010. évi kiadás – a helyi viszonyok figyelembevételével – már járásokra bontva egyre részletesebben és pontosabban mutatja be a terület gazdasági, társadalmi, politikai és katonai hely specifikus ismereteit. A kézikönyvhöz csatolt szótár már szlovén nyelven is segítséget nyújt a helyi kommunikációban. Koszovó területének szlovén ajkú lakossága viszonylag kis számú, ezért a szlovén szószedet kizárólag a nemzetközi misszióban részt vevő szlovén kiküldöttekkel való kommunikációban lehet a kiküldött segítségére. A szótár a civil lakosság körében végzett tevékenységet hivatott elősegíteni. Megállapítható azonban, hogy az egyes szavakhoz és kifejezésekhez nem tartozik a kiejtést elősegítő fonetikus alak. A szótár alkalmazhatóságához indokolt egy rövid nyelvi felkészítés a célterület nyelvének sajátosságai megismerése céljából. Ilyen lehet például a helyi nyelv szavainak kiejtésére felkészítő kurzus. Véleményem szerint a lakosság körében végzett tevékenységhez igen fontos a helyi nyelv alapszintű ismerete, amelyhez főként a kapcsolattartásban érintett tiszti állomány számára elengedhetetlen egy rövid, de hatékony nyelvtanfolyam biztosítása. E gondolathoz kapcsolódik végszóként Boda József megállapítása, amely szerint *„a békeműveletben részt vevőnek tájékozottnak kell lennie az információs igényekről, ismernie kell az adott ország területét, politikáját, kultúráját, a konfliktus természetét és lehetőség szerint az ország nyelvét is.”*[157]

[157] BODA József: *A rendvédelmi békefenntátás kialakulása, fejlődése, helye és szerepe a XXI: században.* Doktori (PhD) értekezés. ZMNE, 2006. p. 102.

3.2 EMPIRIKUS KUTATÁS A BÉKEMISSZIÓKBAN RÉSZT VEVŐ ÁLLOMÁNY NYELVI FELKÉSZÜLTSÉGÉNEK ÉS TAPASZTALATAINAK FELMÉRÉSÉRE

3.2.1 A KÉRDŐÍVES KUTATÁS ÉS ELEMZÉS CÉLJA ÉS FELÉPÍTÉSE

E fejezetben bemutatom a katonai és rendvédelmi missziókban résztvevők körében végzett empirikus kutatásom eredményeit. Tudományos munkám elsődleges célkitűzése az volt, hogy felmérjem a különféle missziókat megjárt, külszolgálaton lévő személyi állomány körében a nyelvismeret és a nyelvhasználat tényleges helyzetét. A felmérésre alapozva a katonai és rendvédelmi döntéshozók számára következtetések levonását és szakmai ajánlások megfogalmazását tervezem a missziókra való felkészüléshez szükséges nyelvismeret biztosítása céljából.

A feladat végrehajtása és az erre a célra kidolgozott kérdőív[158] kitöltése érdekében azokat a honvédelmi és rendészeti szerveket kerestem meg, amelyek állományában viszonylag nagyobb számban teljesítenek szolgálatot hosszabb-rövidebb külszolgálati múlttal rendelkező személyek. A kérdőívekre adott válaszok értékelésének eredményeit az alábbiakban közlöm. Összesen 63 darab, 29 általam szerkesztett kérdésből álló kérdőívet juttattam el a vizsgálatom alapjául szolgáló katonai és rendészeti szervezeteknél kijelölt célcsoporthoz, melyből 55 darab érkezett vissza, azonban teljes körűen értékelhető válaszokat 49 tartalmazott. A levonható következtetések megfogalmazásakor kellő óvatossággal jártam el, hiszen a kitöltő személyek önkéntes hozzájárulásaként rendelkezésemre álló minta korlátozott mértékben tekinthető reprezentatívnak.

3.2.2 A FELMÉRÉS EREDMÉNYEINEK ÉRTÉKELÉSE

3.2.2.1 Személyes adatok

A vizsgálatomat a válaszadók életkor szerinti összetételének értékelésével kezdtem, amelyet az alábbi adatok szemléltetnek.

[158] A kérdőív kidolgozásakor útmutatóul szolgált: FALUS Iván, OLLÉ János: *Az empirikus kutatások gyakorlata. Adatfeldolgozás és statisztikai elemzés.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2008.

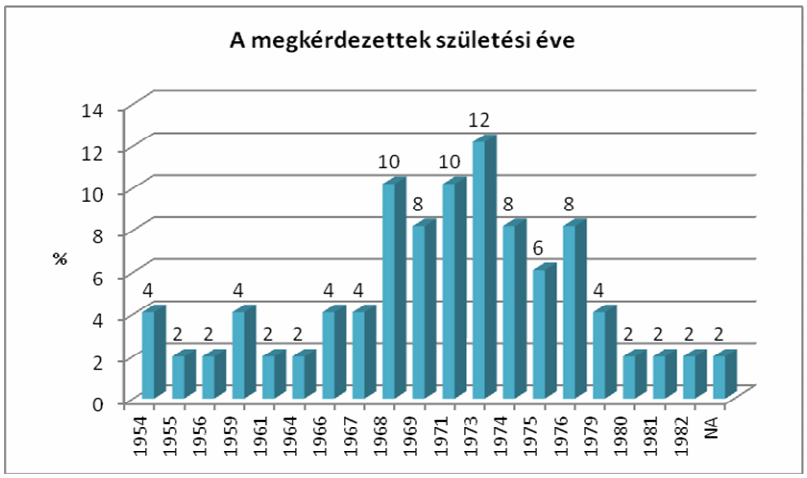

5. sz. ábra: A válaszadók születési idő szerinti megoszlása (saját forrás)

A néhány adathiánytól eltekintve az életkori spektrum csaknem harminc évet ölel fel, melyben ugyan jó néhány „lyuk” tátong, azonban a tapasztalatok széles skálájának megjelenésével kecsegtet. A válaszadók többsége a harmincas éveinek végén és a negyvenes éveinek elején jár. Az átlag 1970-ben született, és a leggyakoribb jelölt érték 1973. A legidősebbek az 57 évesek a nyugdíjkorhatár közelében járók, ebből következően hosszú szolgálati idejük alatt többféle szervezetben szolgálhattak. A legfiatalabbak viszont a közelmúltban fejezték be tanulmányaikat, és az ott megszerzett, még friss ismeretek szűrőjén át alkothatnak véleményt a külszolgálat kérdéseiről.

Összességében: az ábra az átlag életkorhoz (azaz a negyven évhez) viszonyítva a fiatalabb életkorban lévők (többségében szerződéses katonák) dominánsabb jelenlétét jelzi.

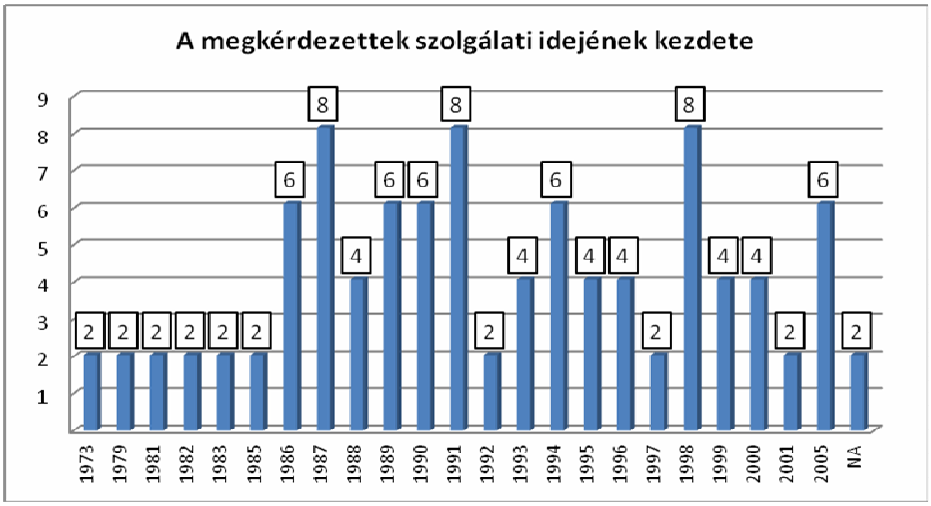

6. sz. ábra: A válaszadók szolgálati idejének tartama (saját forrás)

Jóllehet a fenti „lyukakkal” terhelt módon, de ezúttal is nagyjából harmincévnyi időtartamot regisztrálhattunk, a válaszadók elhelyezkedése ezen a skálán jól érzékelhetően heterogénebb.

Míg a születési évek esetében az átlag és a leggyakrabban jelölt érték elhelyezkedése 1970 és 1973, addig a szolgálati idő kezdetét illetően 1987 és 1991 vagy 1998. Vagyis több csúcspontja is van az eloszlásnak, ezért bizonytalanabb módon jelölhetők ki viszonyítási pontjai.

A ferdeség mérőszáma ugyan ezúttal is negatív, ami az átlaghoz képest enyhén jobbra, a kevesebb szolgálati idő felé jelzi a nagyobb súlyú előfordulást, azonban a számított eloszlási súlypont egybeesik az átlaggal, így ennek nagyobb jelentőséget nem tulajdoníthatunk.

A minta egyik fontos jellemzője, hogy a nemek aránya kifejezett férfi túlsúlyt mutat.

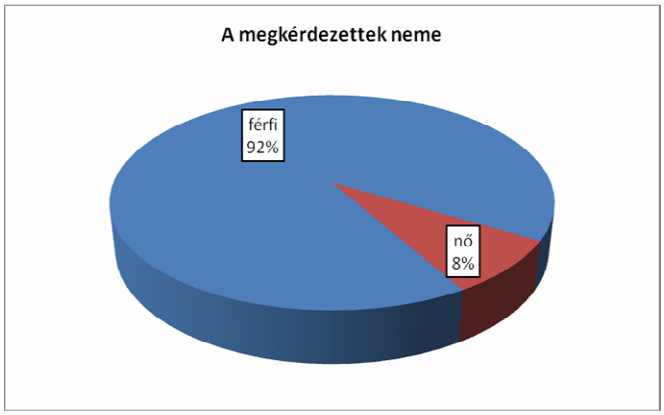

7. sz. ábra: A válaszadók neme szerinti adatok megjelenítése (saját forrás)

A honvédelmi és rendvédelmi szervezetek utóbbi évtizedben megnövekedett arányú nő tagjainak (például: MH 17%) nagyjából felét reprezentálja a minta összetétele. Nem dönthető el egyértelműen, hogy ez mindössze a válaszadói hajlandóság hiányának, vagy a külszolgálat nehézségeinek köszönhető, de vélhetően az utóbbinak nagyobb szerepet kell tulajdonítanunk. A nők szerepvállalása a missziókban sok olyan társadalmi nemmel (gender) összefüggő nehézséget jelent, melyek komplex kezelése egyelőre még megoldásra vár. Témám szempontjából ezek elemzése redundáns lenne, ezért ezek puszta jelzésén nem terjeszkedem túl. A kérdőívet kitöltők családi állapotának kérdéskörében megállapítható, hogy a megkérdezettek döntő többsége (négyötöde) párkapcsolatban él.

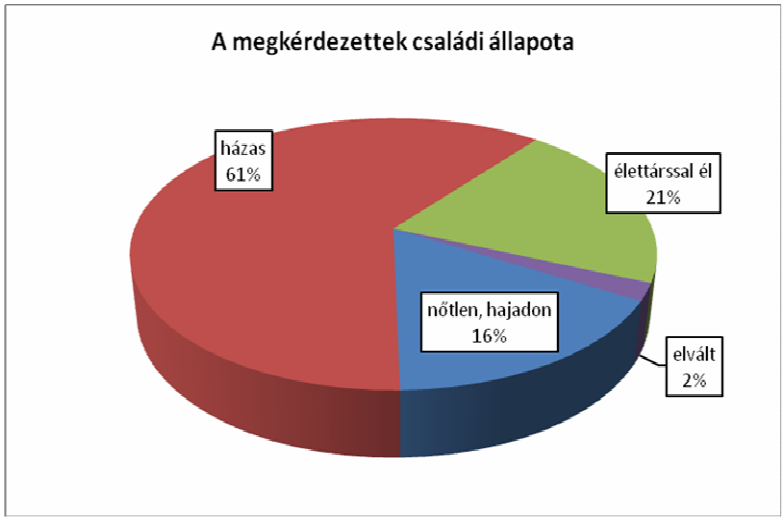

8. sz. ábra: A válaszadók családi állapota (saját forrás)

Számukra a külszolgálat több hónapos időtartama egyúttal a család normális menetének megbomlását is jelenti, ami a tradicionális családmodellben nehezebben kezelhető a nő, mint a férfi távolléte esetén.

A válaszadók iskolai végzettsége és rendfokozati megoszlása párhuzamos képet mutatott.

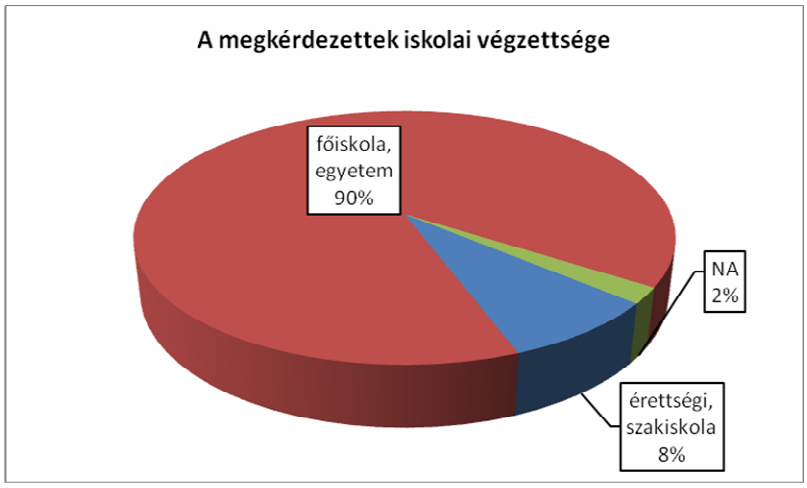

9. sz. ábra: A válaszadók iskolai végzettsége (saját forrás)

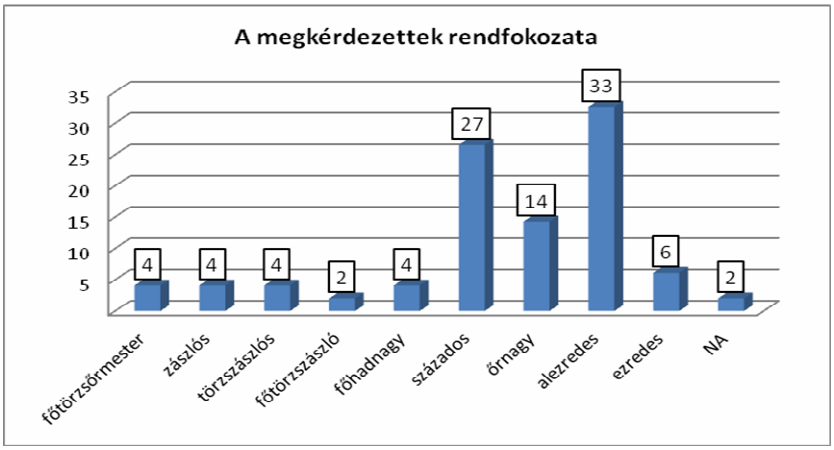

10. sz. ábra: A válaszadók rendfokozati eloszlása (saját forrás)

Jórészt a tiszti állomány mutatott hajlandóságot a kérdőív kitöltésére és visszajuttatására, ami egyrészt véleményformáló szerepükkel, másrészt missziós feladataik, munkakörük aktívabb nyelvhasználati igényével és ezáltal fokozottabb témaérintettségükkel magyarázható leginkább. Miközben természetesen a megkérdezettek mindegyike teljesített külföldi szolgálatot, nem mellékes, hogy ezt hány alkalommal tette.

A következő kérdés azt vizsgálta, hogy hány misszióban vettek részt a megkérdezettek.

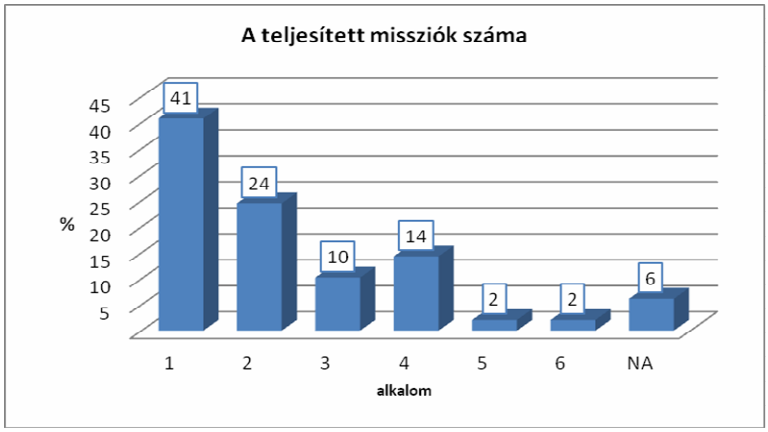

11. sz. ábra: A teljesített missziók száma (saját forrás)

A diagram egyes hasábjai egyértelműen jelzik, hogy a legtöbben egy vagy két küldetést tudhatnak maguk mögött. Viszonylag kevesen rendelkeznek olyan tapasztalattal, mely különböző földrajzi, kulturális és feladatszerkezetű összevetések megjelenítésére adna módot.

A különböző küldetések jellemzően a nagy nemzetközi szervezetek égisze alatt zajlottak szerte a világ válsággócaiban. Legtöbben az ENSZ-t és a NATO-t említették (40-40%), de a napjainkban egyre növekvő szerepet vállaló EU és EBESZ missziók is szerephez jutottak (20 illetve 8%). Minden negyedik válaszadó járt a speciális, egyik nemzetközi szervezethez sem tartozó sínai-félszigeti MFO (Multinational Force and Observers) misszióban. A külszolgálatok helyszínei az említések gyakorisága szerint az alábbiak:

Állam	%
Koszovó	32,7
Sínai-félsziget	18,4
Afganisztán	14,3
Irak	14,3
Ciprus	8,2
Bosznia-Hercegovina	6,1
Grúzia	2,0
Macedónia	2,0

5. sz. táblázat: A külszolgálatok helyszínei (saját forrás)

3.2.2.2 A békemissziókba kiküldöttek nyelvismeretének vizsgálata önbesorolás alapján

Az első helyen említett, és elengedhetetlen angol mellett, a válaszadók kétötöde valamely második, egyötöde harmadik, és csaknem egytizede negyedik nyelv ismeretéről is beszámolt.

Második nyelv	
	említés
német	7
orosz	6
francia	2
horvát	2
arab	2
olasz	1

Harmadik nyelv	
	említés
német	7
orosz	6
francia	2
horvát	2
arab	2
olasz	1

Negyedik nyelv	
	említés
szerb	2
horvát	1
szlovák	1

6. sz. táblázat: Az egyes idegen nyelvek az említés gyakorisága szerint (saját forrás)

Második és harmadik nyelvként a leggyakoribb a német és az orosz, és negyedikként a szerb. Ezek a nyelvek a legtöbb misszióban, mint munkanyelv csak korlátozottan, azonban a fegyveres szervezetek közötti társadalmi érintkezésben igen jól hasznosíthatók. Az ismeret fokára vonatkozóan a hivatalos nyelvvizsga szerinti besorolás helyett, egyfajta önreflexióra kértem a válaszadókat, melynek keretében a különböző készségek mentén saját magukra vonatkozóan végezhettek el értékelést.

Így mindenki szabadon eldönthette, hogy a saját hallott, illetve olvasott szöveg értését, a dialógus jellegű beszélgetés, illetve visszacsatolás nélküli előadás képességét, valamint az íráskészségét ki-ki alap-, közép- vagy felsőszintűnek ítéli meg. Az ily módon kialakult önbesorolások átlaga az alábbiak szerint alakult: (12. sz. ábra, ahol az alapszint az egyes, a középszint a kettes, a felsőszint a hármas értéknek felelt meg).

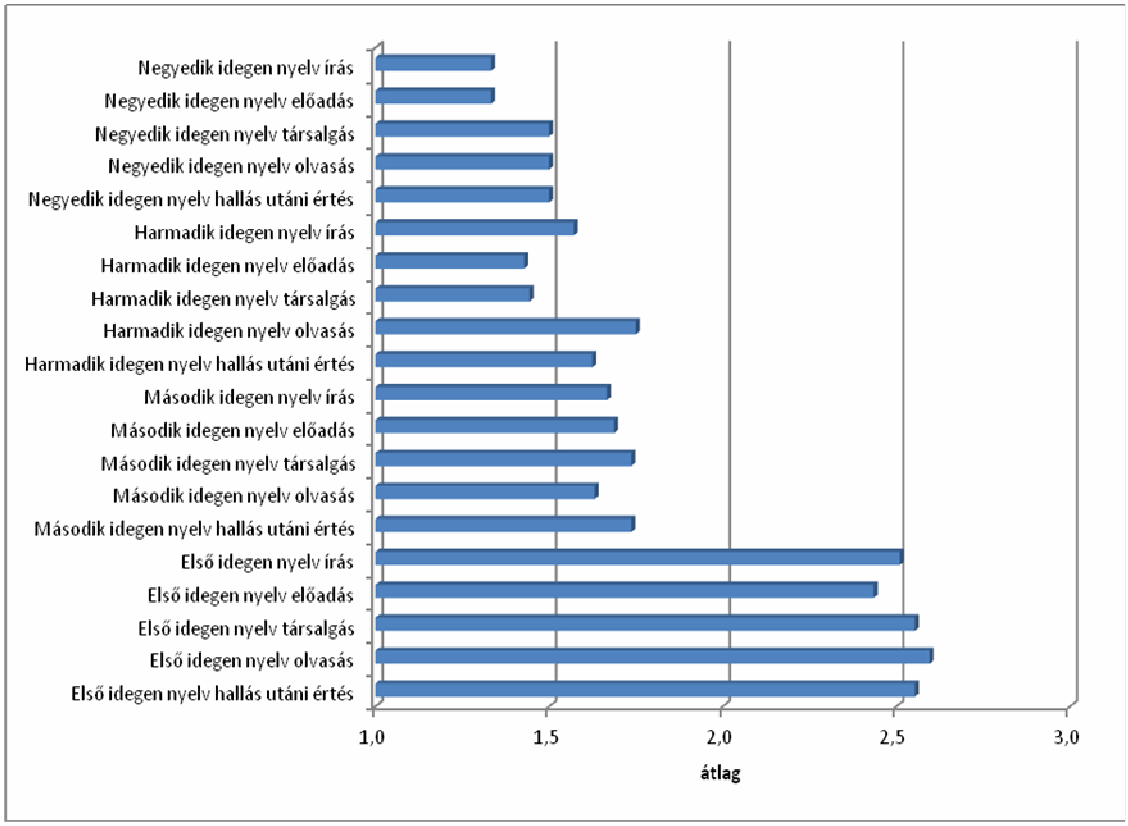

12. sz. ábra: A nyelvismeret önbesorolás alapján (saját forrás)

Az elsőként említett, azaz lényegében az angol nyelv ismeretszintje valahol a közép- és a felsőfok között félúton helyezkedik el, mind a négy készség esetében (a szórás értéke az öt készség esetében 0,5 körül ingadozik). A leggyengébbnek tartott előadói készség is erősen meghaladja a középszintet, de az olvasás minden bizonnyal nem jelent komoly kihívást a megkérdezetteknek. Tekintettel arra, hogy a külszolgálat alatt az egymás közötti kommunikációban az anyanyelven kívül az angol a leggyakrabban használt nyelv, annak magas szintű ismerete mindenképpen örvendetesnek mondható.

A második nyelv ismeretének szintje nagy kilengésekkel (a szórás az öt készség esetében 0,9 körüli értéket ért el még közelíti a középfokot, de a harmadik és negyedik nyelv esetében már csak alig haladja meg az alapfokú szintet (a szórás 0,5 körüli értéket mutat). Még egyszer ki kell emelni, hogy önértékelésről van szó, ami a napi gyakorlat sikerén és sikertelenségén alapul, nem objektív mérésen. Az ismeretek szintjének változási tendenciái valószínűsítik, hogy a múltban vagy éppen a jelenben aktív napi nyelvhasználati gyakorlat, legyen bármi is annak korrekten megfogalmazható tartalma a megkérdezettek fejében, pontosan elhelyezi a személyes képességeket egy egyébként előttük nem ismeretlen háromfokozatú skálán.

3.2.2.3 A személyi állomány nyelvi felkészítésének értékelése

A ma birtokolt és „beárazott” nyelvtudás részben a misszió terméke is. Ezért nem közömbös, hogy a belépési feltételeken – a pályázatok ez irányú feltételei meglehetősen rigorózusak, lásd STANAG szintkövetelmények – túlmenően, történt-e, és milyen tartalommal történt felkészítés a kiutazás előtt, és milyen ismeretgazdagításra volt lehetőség a szolgálat alatt. Mindenekelőtt a felkészítés időtartamára kérdeztem rá, hiszen annak hossza alapvetően befolyásolja a belefoglalható tartalmat.

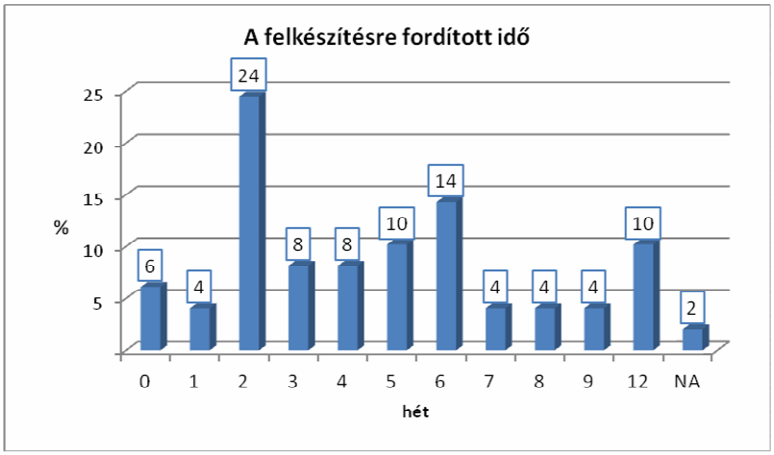

13. sz. ábra: A felkészítésre fordított idő (saját forrás)

Az átlagos 4,8 hét mögött igencsak nagy szórású (3,4) adatsor rögzíthető, amiben a legnagyobb szerepet a leggyakoribb 2 hetes időtartam kapja.

A válaszadók harmada két hétnél, fele egy hónapnál, négyötöde két hónapnál rövidebb felkészítésen vett részt, amit azért látszik célszerűnek megemlíteni, mert ezekbe az időhatárokba aktív nyelvi – *horribile dictu* helyi nyelvet célzó – frissítésre, képzésre nehezen nyílik mód. Ebbéli előfeltevésemet igazolva látom a következő adatsorra tekintve.

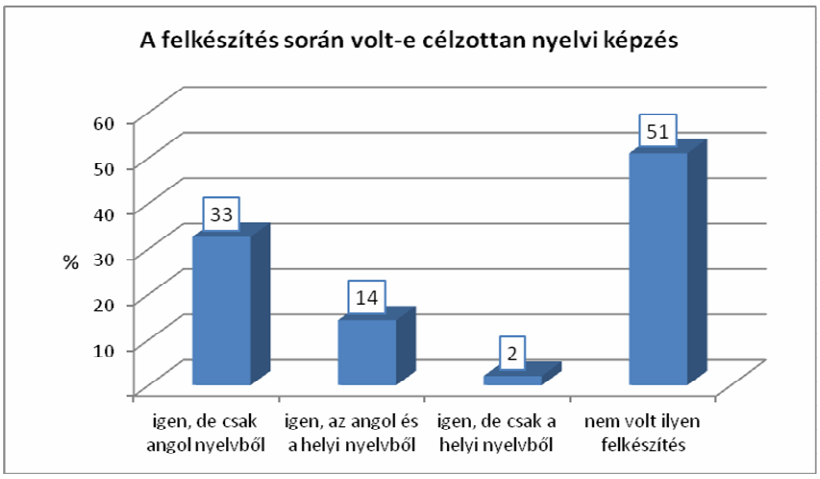

14. sz. ábra: A nyelvi képzés során volt e célzottan nyelvi képzés? (saját forrás)

A két szélső oszlopra érdemes felhívni a figyelmet. Egyrészt nyelvi felkészítés a válaszadók felénél nem fért bele az időbe, másrészt az a kicsi, ami belefért, mindössze az angol nyelvre, feltételezhetően annak frissítésére szorítkozott. A hátralévő 16 százaléknyi megnyilatkozó egy része azt mondja, hogy az angol mellett kapott valamilyen képzést a várható helyi nyelvből is. Elenyésző volt azok száma, akik emlékezetében csak a helyi nyelvre fordított időre hivatkoztak.

Ez utóbbiak mindegyikét kéthónapnyi felkészítésben részesítette szervezete. Bár azt is meg kell említeni, hogy a nyelvi felkészítésre tagadó választ adók közül csaknem minden tizedik három hónapig készült leendő missziós feladatára. Az angol mellett az arab, a pastu, a dari, a szerb-horvát, a török és a görög nyelvekkel ismerkedhettek meg a résztvevők, melyből egyenesen következik, hogy mely missziónál tartották fontosnak, hogy megismertessék a helyi nyelv alapjait. Ezek az iraki, az afgán, a délszláv és a ciprusi feladatok.

A nyelvi ismeretek bővítésének színvonalát[159] mérő kérdésre értelemszerűen csak azok válaszoltak, akiknek része volt benne.

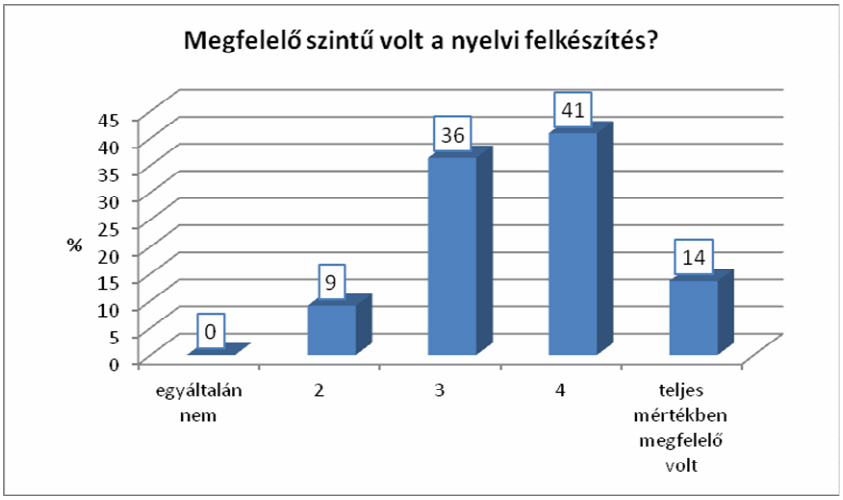

15. sz. ábra: A nyelvi felkészítés minősége (saját forrás)

A jellemző válasz a jó és a közepes szintre helyezte a hangsúlyt, ami nem tekinthető rossz eredménynek, bár tudjuk, hogy ez döntően az angol nyelvi ismeretfrissítés színvonalát jelenti. Elvileg ez a képzési folyamat egy nagyjából közös – többnyire B2 (középfok) illetve egyes esetekben C1 (felsőfok) – tudásszintről rugaszkodik el, és évek óta, feltehetően azonos tartalommal folyik. Ebben a vonatkozásban az egyharmadnyi közepes minősítés nem feltétlenül kiemelkedő. A válaszadók a nyelvi képzésre fordított idő arányát az összes felkészítési időhöz viszonyítva átlagosan 25, de döntő többségében 5 és 20 százalék közötti tartományba tették.

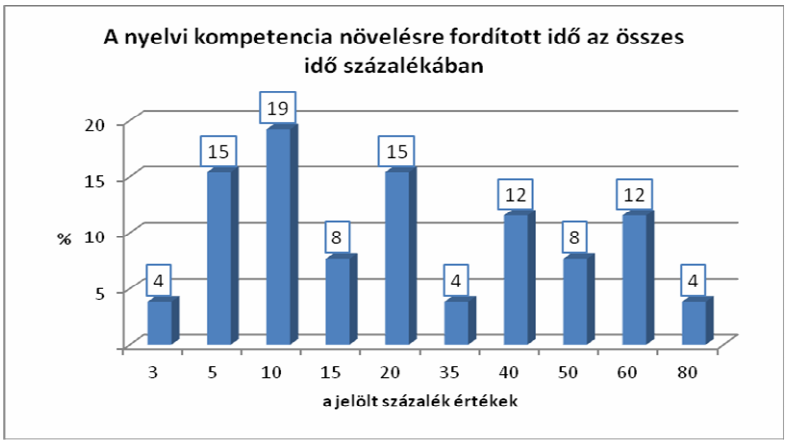

16. sz. ábra: A nyelvi képzés kiképzési időhöz viszonyított aránya (saját forrás)

[159] A nyelvtudás szintjét az EU tagállamaiban a Közös Európai Nyelvi Referenciakeret (*Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*, röviden CEFR) határozza meg.

Ha nem a sok mindent jótékonyan elfedő átlagokat, hanem a legjellemzőbb értékeket vizsgáljuk, akkor a fenti vállvonogató hozzáállás tényleges okára lelhetünk. A jellemzően 2 hetes felkészítés, vagyis a 10 munkanapnyi, napi 6 tanórányi időtartamból 20 százalék, az 12 óra. Ebben az időkeretben nehéz komplex felkészítést tartani. És bár voltak, akik a jelenlegi arányt megfelelőnek gondolták, a többség inkább a növelésre adta a voksát. Mégpedig jellemzően úgy vélték, hogy az ideális arány az 50 százalék lehetne.

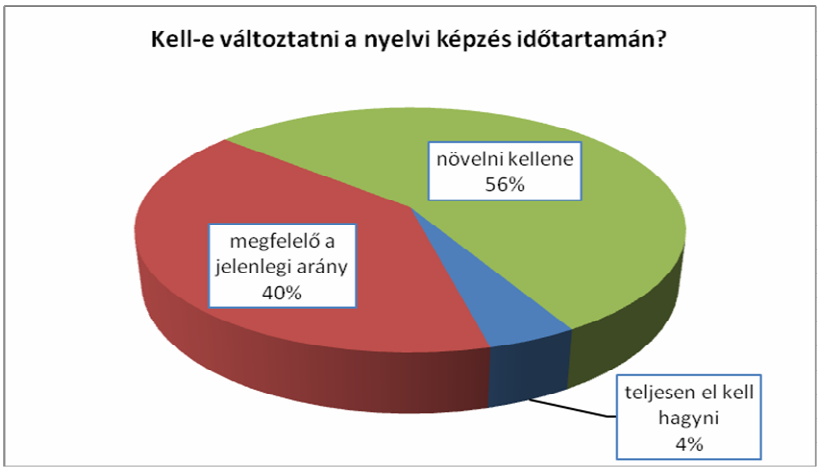

17. sz. ábra: Kell-e változtatni a nyelvi képzés időtartamán (saját forrás)

Meg kell azonban jegyezni, hogy a választ lényegében nem befolyásolta, hogy milyen mértékű nyelvi képzésben volt része a válaszadónak. Akár a változatlanságra, akár a növelésre szavaztak, nem dönthető el egyértelműen, hogy milyen megfontolásból tették. Ugyanis mindkét csoport tagjai között előfordul például olyan, aki 5, és olyan is, aki 60 százaléknyi időt fordíthatott ismereteinek bővítésére.

A válaszadóknak 4 százaléka szerint nem szükséges nyelvi felkészítést tartani a misszió előtt, amellyel szemben a nyelvi képzést határozottan igénylők döntő többségben vannak. Célszerű az elemzést a tagadók csoportjával kezdeni. Az ő álláspontjuk alapja az, hogy nincs értelme a nyelvvel történő foglalkozásnak, inkább olyanokat kell kiválogatni, akik eleve megfelelő nyelvismerettel rendelkeznek. Ennek a természetesen tisztelendő véleménynek az alapja az, hogy az angolon kívül több mint felük rendelkezett egy második, harmaduk egy harmadik, tizedük egy negyedik nyelvtudással is. Érthető módon a nyelvi felkészítést ők nem gondolják túl hasznos befektetésnek.

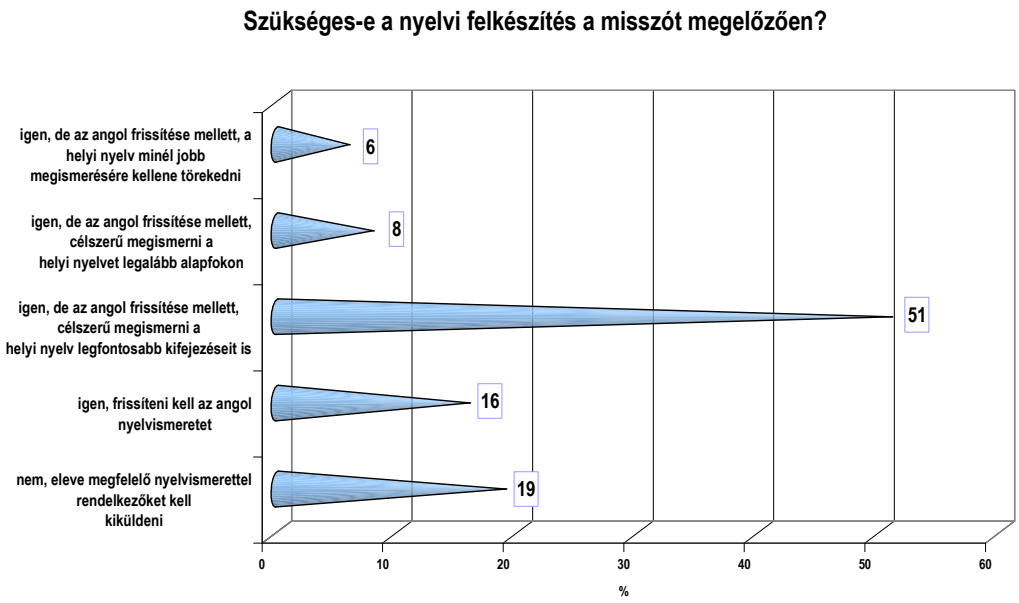

18. sz. ábra: Szükséges-e a nyelvi felkészítés a missziót megelőzően? (saját forrás)

Az igenlők tábora (jóllehet előre megfogalmazott válaszok mentén) megoszlott abban a kérdésben, hogy az angol nyelv frissítésén túlmenően mire lenne még szükség a rendelkezésre álló időben. A legtöbben azon az álláspontón voltak, hogy megfontolandó a helyi nyelv néhány fontos kifejezésének elsajátítása is, néhányan ennél mélyebb ismeret megszerzését sem tartották elvetendőnek. Végül a válaszadók mintegy 16 százaléka inkább csak az angol nyelvre koncentrálna.

Érdemes felidézni, hogy a beszámolók szerint mi a valós helyzet. A válaszadók nagyjából hatoda kapott valamilyen mértékű felkészítést a helyi nyelvből, szemben az azt szükségesnek látó kétharmaddal.

3.2.2.4 A célterület kultúrájának megismerése a békemisszióban résztvevők felkészítésében

A felkészülés még egy aspektusát érintettem a kérdőívben. Nevezetesen a nyelvképzés egyfajta rejtett tantervét, a kultúra közvetítését, megismertetését.

Tekintettel arra, hogy ismételten a megkérdezettek memóriájára támaszkodhattam, nem csupán a látens ismeretátadás tényére vonatkozóan tettem fel kérdést, hanem a nagyon is manifeszt, a hagyományokat, szokásokat, követett értékeket megjelenítő, leginkább a viselkedésben elkövethető hibák megelőzését célzó ismeretbővítésre is.

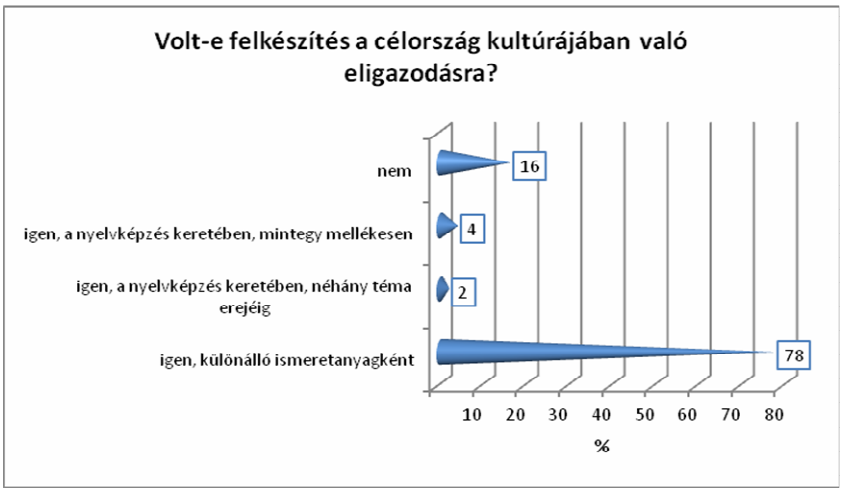

19. sz. ábra: Volt-e felkészítés a célország kultúrájában való eligazodásra? (saját forrás)

A kapott válaszok alapján kijelenthető, hogy mind a nyelvképzés, mind az attól független képzés része az eligazodást segítő szélesebb kultúra bemutatása. Miközben ez örvendetesnek mondható, az már kevésbé az, hogy bár a javarészt hasznosnak ítélt felkészítés, a nyilatkozatok szerint kevésbé meggyőző mértékű ismeretet nyújtott, és kevéssé vették hasznát a válaszadók. Abban viszont egyfajta konszenzust tapasztalok, hogy szükségét érzik, de a ráfordítható időt illetően meglehetősen megoszlanak a vélemények.

	egyáltalán nem	**2**	**3**	**4**	**teljes mértékben**	**NA**
Hasznosnak tartja, hogy volt ilyen irányú felkészítés?	0	2	8	12	55	23
Elegendő ismeretet nyújtott-e?	2	8	35	27	10	18
Hasznát vette-e ezeknek az ismeretnek?	0	10	16	33	23	18
Szükségesnek tartja-e az ilyen irányú képzést?	0	0	6	14	62	18
Növelné-e az erre fordított időt?	8	12	10	17	33	18

7. sz. táblázat: A kulturális felkészítés adatai (saját forrás)

3.2.2.4 A külszolgálat során szerzett nyelvi tapasztalatok értékelése

A témakörben mindenekelőtt azt tisztáztam, hogy az érintettek napi rutinjuk során kapcsolatba kerültek-e a helyi lakossággal. A határozott igen (96%) egyúttal azt is jelentette, hogy az egymás közötti kapcsolatokban naponta használt angol nyelv mellett szembesülniük kellett egy új helyzettel, egy másik nyelvvel is. Ennek a helyzetnek a kezeléséről kérdeztem tovább a megkérdezetteket.

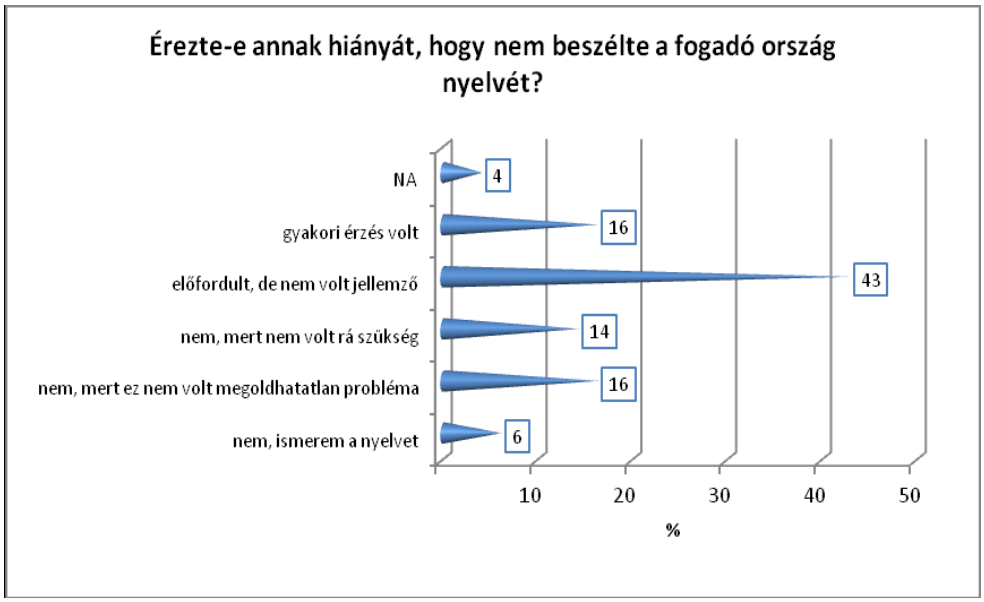

20. sz. ábra: Érezte-e annak hiányát, hogy nem beszélte a fogadó ország nyelvét? (saját forrás)

A kapott válaszok két nagy csoportra voltak bonthatók. Az egyik csoport, nagyjából egyharmad számára nem jelentett igazán nagy problémát a nyelv ismeretének hiánya, mert vagy ismerte a nyelvet, vagy annak hiánya nem okozott gondot a helyzet megoldásában. Feltehetően, mint az a következőkből kiderül, valamely közvetítő eszköz, esetleg személy bevonása megnyugtató megoldást jelentett.

A másik csoport (59%) az érintkezés nyelvi nehézségeit regisztrálta. Kisebb részük (16%) számára ez gyakori érzés volt, de többségük úgy vélekedett, hogy ha fel is merült ez a hiányérzet, az nem volt igazán jellemző a mindennapokra.

A hiányérzetről beszámolók jellemzően olyan munkaköröket láttak el, amelyek révén többkevesebb rendszerességgel kapcsolatba kerültek a helyi lakossággal. A járőrök, bűnügyi nyomozók, felderítők munkájuk során nehezen kerülhették meg az információgyűjtés és rendszerezés e csatornáit. Ezzel szemben azok, akik számára a kommunikációs szituációk nem jelentettek kihívást, inkább olyan munkakörök betöltői közül kerültek ki, akik úgymond „befelé”, a kontingens törzsében dolgoztak (logisztikusok, elemzők, hadműveleti tervezők), vagy helyzetüknél fogva (kontingens parancsnok, tanácsadó, irodavezető), igénybe vehették a tolmács segítségét.

A nyelvismeret hiánya adott esetben hátrányosan befolyásolhatta a munkavégzést. Az alábbi diagram az ebből a szemszögből gyűjtött adatokat tartalmazza.

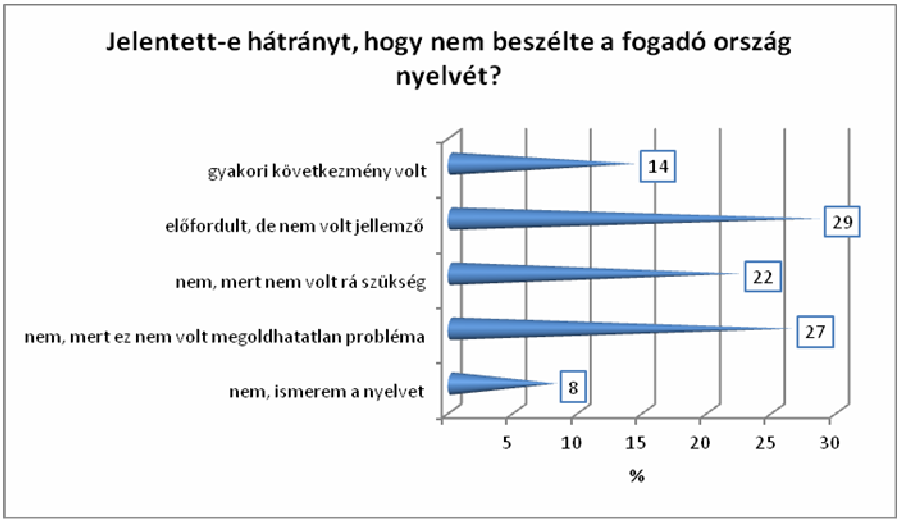

21. sz. ábra: Jelentett-e hátrányt, hogy nem beszélte a fogadó ország nyelvét? (saját forrás)

Úgy tűnik, a hiány és a munkavégzésben megjelenő hátrány érzékelése nem függ össze egymással. Okozhat az adateloszlás változásában némi zavart, hogy az utóbbi esetben a korábbi négyszázaléknyi válaszmegtagadó is megnyilatkozott, azonban az egyes válaszalternatívák értékei olyan mértékben térnek el egymástól, hogy az elmozdulások nem lehetnek kizárólag ennek a következményei. A két válaszeloszlás összevetését a következő táblázat mutatja be. Az inkonzisztens válaszok két csoportra voltak jellemzőek.

Azok egy része, akik nem látták megoldhatatlan problémának a nyelvismeret hiányát, úgy vélekedett, hogy számára nem okozott hátrányt ez a tény, hiszen nem volt rá szükség, vagy nem volt jellemző, hogy az adott nyelven kommunikáljon. És ez fordítva is a vélemények elmozdulásához vezetett.

		Jelentett-e hátrányt, hogy nem beszélte a fogadó ország nyelvét?					**összesen**
		nem, ismerem a nyelvet	nem, mert ez nem volt megoldhatatlan probléma	nem, mert nem volt rá szükség	előfordult, de nem volt jellemző	gyakori következmény volt	
Érezte-e annak hiányát, hogy nem beszélte a fogadó ország nyelvét?	nem, ismerem a nyelvet	100%					**100%**
	nem, mert ez nem volt megoldhatatlan probléma		63%	25%	12%		**100%**
	nem, mert nem volt rá szükség		29%	71%			**100%**
	előfordult, de nem volt jellemző		29%	19%	52%		**100%**
	gyakori érzés volt	12%				88%	**100%**
összesen		**9%**	**28%**	**23%**	**26%**	**16%**	**100%**

8. sz. táblázat: a 20. és 21. sz. ábra adatainak összevetése (saját forrás)

Vagyis, akik korábban úgy vélték, hogy bár előfordult, de nem volt jellemző a hiányérzet külszolgálatuk során, az ismerethiány hátrányos volta kapcsán részben úgy látták, hogy ez az adott helyzetben nem eredményezett megoldhatatlan problémát, részben pedig úgy, hogy a fogadó ország nyelvének használatára nem is volt szükség.

Az inkonzisztensnek tűnő válaszmódosulásokból levonható következtetés tehát nem más, mint hogy a fogadó ország nyelve ismeretének hiánya okoz ugyan hiányérzetet, némi feszengést, de nem jelent valódi hátrányt vagy éppen leküzdhetetlen nehézséget a missziókban tevékenykedő katonák számára. Legalábbis a meghatározó többség erre az álláspontra helyezkedett. Ez a megállapítás arra enged következtetni, hogy a missziós kontingensek inkább kívülálló rendteremtő, és kevéssé mediátori szerepet teljesítenek az adott válságövezetben.

Nem állítom természetesen, hogy ez kifejezetten hiba lenne, hiszen időben és térben mindkét szerepnek megvannak a sajátos funkciói, előnyei és hátrányai.

A fenti gondolatot látszik igazolni a hivatalos szervekkel tartott kapcsolat nyelvére vonatkozó alábbi adatsor is.

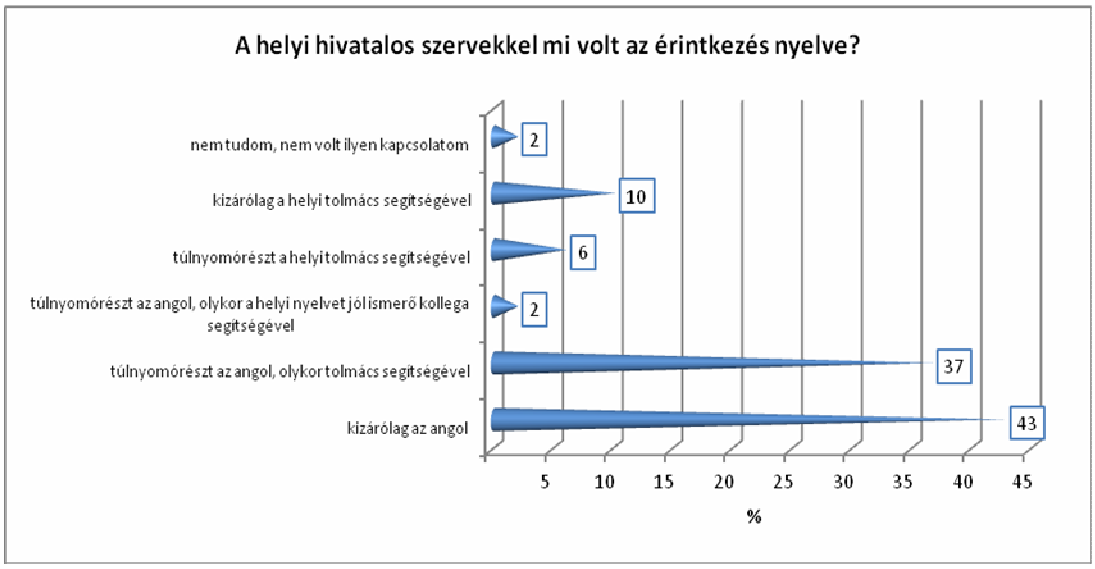

22. sz. ábra: A helyi hivatalos szervekkel mi volt az érintkezés nyelve? (saját forrás)

Ahhoz, hogy a válaszadók kétötöde kizárólag az angol nyelvet használja hivatalos kapcsolataiban, minimálisan arra van szükség, hogy a partnerek is képesek legyenek ezen a nyelven kommunikálni. Miközben az elmúlt évtizedek során az angol a világ egyik leginkább beszélt nyelvévé vált, addig a válságövezetekben ez koránt sincs mindig így.

Ezt igazolja, hogy a válaszadók nagyon gyakran közvetítőt, tolmácsot igényeltek a napi érintkezés során. Lényegében a válaszadók valamivel több mint a fele jelzett ilyen közvetítő személyt. A nyelvi kvalitásokról korábban jelzett adatok alapján nem lepődhetünk meg ezen az arányon.

A hivatalos kapcsolatok nyelvét jellemző adatokat összevetettem a helyi nyelv ismeretének hiányérzetét bemutató adateloszlással.

A táblázat két sorára célszerű felhívni a figyelmet. Akik a hivatalos érintkezésben kizárólag az angol nyelvet használták, azok felében a szolgálat során kisebb nagyobb rendszerességgel azért feltámadt egyfajta hiányérzet. Hogy ez pontosan minek volt köszönhető, nem volt kideríthető, így inkább csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk. Egy valós szituációt elképzelve, nem lehet éppen kellemes helyzet, ha az együttműködő partnerek egy-egy megbeszélés során a dialógust alkalmanként félbeszakítva, egymás között a számunkra érthetetlen anyanyelvükön cserélnek, vagy egyeztetnek véleményt.

		Érezte-e annak hiányát, hogy nem beszélte a fogadó ország nyelvét?					**összesen**
		nem, ismerem a nyelvet	nem, mert ez nem volt megoldhatatlan probléma	nem, mert nem volt rá szükség	előfordult, de nem volt jellemző	gyakori érzés volt	
A helyi hivatalos szervekkel mi volt az érintkezés nyelve?	kizárólag az angol		11%	9%	17%	3%	**40%**
	túlnyomórészt az angol, olykor tolmács segítségével	5%	6%	4%	17%	6%	**38%**
	túlnyomórészt az angol, olykor a helyi nyelvet jól ismerő kollega segítségével				2%		**2%**
	túlnyomórészt a helyi nyelv tolmács segítségével				4%	3%	**7%**
	kizárólag a helyi nyelv tolmács segítségével			2%	4%	4%	**10%**
	nem tudom, nem volt ilyen kapcsolatom	3%					**3%**
összesen		**8%**	**17%**	**14%**	**44%**	**17%**	**100%**

9. sz. táblázat: A hivatalos kapcsolatok nyelvét jellemző adatok összevetése a helyi nyelv ismeretének hiányérzetével (saját forrás)

Hasonló a helyzet a túlnyomórészt az angolt használó, de olykor a tolmács segítségét is igénybevevő válaszadók esetében is. Azonban körükben már a hiányérzetet jelzők aránya csaknem kétharmad, vélhetően a tolmács nyelvismeretére támaszkodtak az ilyen esetekben.

A nyelvismeret hiányából adódó hátrány megítélésével történő hasonló összevetés ugyanebben a két csoportban a fentitől eltérő képet mutat.

A hivatalos kapcsolatokban kizárólag angolt használó, vagy angolt használó és alkalmanként tolmácsot is alkalmazó megkérdezettek már kisebb része vélekedett úgy, hogy a helyi nyelv ismeretének hiánya hátrányos volt a számára.

Némi egyszerűsítéssel tehát azt mondhatjuk, hogy a kommunikációs aktusok megszakadása némi feszengést jelentett az abban résztvevő, helyi nyelvet nem ismerők egy része számára, azonban annak lényegi hátrányát viszonylag kevesen érezték.

		Jelentett-e hátrányt, hogy nem beszélte a fogadó ország nyelvét?					**összesen**
		nem, ismerem a nyelvet	nem, mert ez nem volt megoldhatatlan probléma	nem, mert nem volt rá szükség	előfordult, de nem volt jellemző	gyakori következmény volt	
A helyi hivatalos szervekkel mi volt az érintkezés nyelve?	kizárólag az angol		13%	14%	12%	4%	**43%**
	túlnyomórészt az angol, olykor tolmács segítségével	4%	10%	4%	13%	6%	**37%**
	túlnyomórészt az angol, olykor a helyi nyelvet jól ismerő kollega segítségével		2%				**2%**
	túlnyomórészt a helyi nyelv tolmács segítségével			2%	2%	2%	**6%**
	kizárólag a helyi nyelv tolmács segítségével	2%	2%	2%	2%	2%	**10%**
	nem tudom, nem volt ilyen kapcsolatom	2%					**2%**
összesen		**8%**	**27%**	**22%**	**29%**	**14%**	**100%**

10. sz. táblázat: A hivatalos kapcsolatok nyelvét jellemző adatok összevetése a nyelvismeret hiányából adódó hátrány megítélésével (saját forrás)

Végül arról is szerettem volna képet nyerni, hogy a külszolgálat ideje alatt mennyiben gazdagodott a résztvevők nyelvismerete.

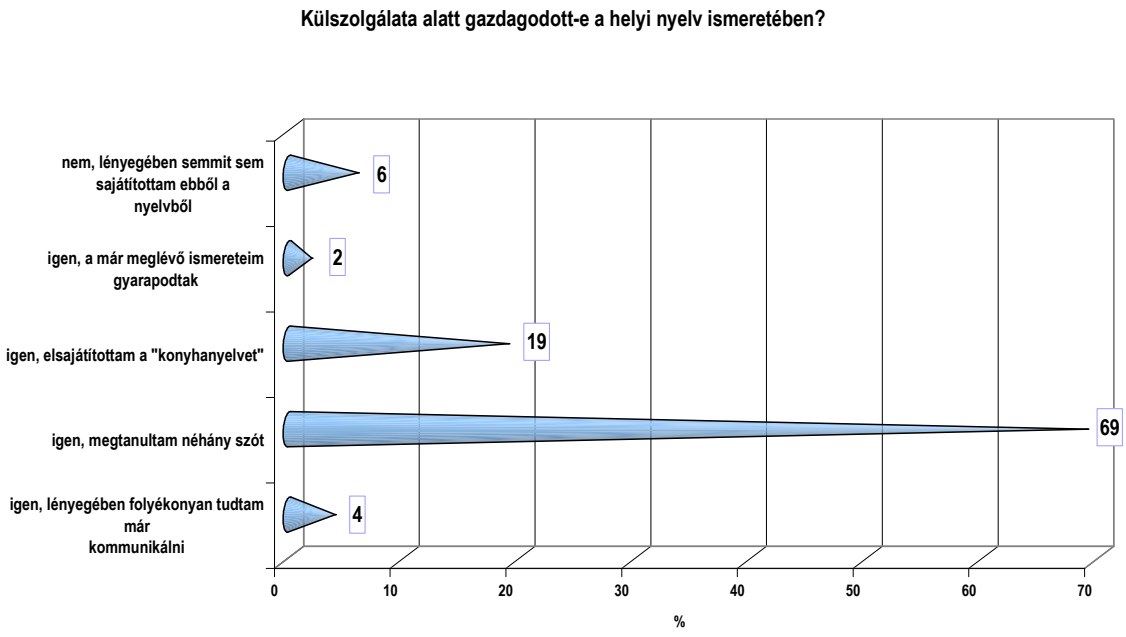

23. sz. ábra: A külszolgálat alatt gazdagodott-e a helyi nyelv ismerete? (saját forrás)

A legtöbben megtanultak néhány szót, sőt elsajátítottak egyfajta „konyhanyelvet”, ami nyilvánvalóan egyfajta túlélőkészletként működött a mindennapokban. Csak kevesen, és lényegében azok számoltak be gyarapodásról, akik már rendelkeztek valamifajta nyelvismerettel. Hozzájuk hasonló volt azok aránya, akiknek vagy nem volt módjuk, esetleg hajlandóságuk arra, hogy a rendelkezésre álló időben elsajátítsanak néhány olyan szót, vagy kifejezést, amit későbbi munkájukban, vagy egy újabb missziós feladat teljesítése során sikerrel használhatnának.

3.3 KÖVETKEZTETÉSEK – KULTURÁLIS ÉS NYELVI SAJÁTOSSÁGOK ÉRTÉKELÉSE

1. A békefenntartás komplex tevékenysége a Magyar Honvédség és a Rendőrség elmúlt évtizedének minden kétséget kizáróan a legsikeresebb missziója. Hazánk – figyelemmel a jelenlegi meglévő lehetőségekre és képességekre – eredményesen járul hozzá a nemzetközi válságok megoldásához, a szövetségesi kötelezettségek teljesítéséhez. A következő időszakban különös figyelmet szükséges fordítani arra, hogy a magyar haderő jövőbeni átalakítása során a békefenntartás jól működő rendszerét ez ne gyengítse, hanem inkább erősítse.

2. A katonai erő alkalmazása napjainkban, és a várható jövőt tekintve már nem tisztán katonai célok elérése érdekében történhet. A hagyományos katonai gondolkodást a XXI. században ki kell egészíteni olyan újszerű ismeretekkel, amelyek támogatják és segítik a missziókban résztvevőket, hogy kiismerjék magukat a konfliktusok megoldásában. Ilyen újszerű módszer lehet a békemissziókban részt vevő állomány magasabb szintű ország- és működési terület specifikus kulturális és nyelvi felkészültségének képzés (felkészítés) útján történő biztosítása.

3. A béketeremtő és -fenntartó műveletekben szerepet vállaló katonai és rendőri személyi állomány napjainkban a vele szemben megfogalmazódó elvárásoknak csak a célorientált felkészítés, a folyamatos egyéni tanulás, illetve a kulturális és azon belül a nyelvi különbségekre való nyitottság útján képes megfelelni.

4. A Nyugat-Balkán népeinek vallási-, etnikai- és kulturális megosztottsága miatt a válságövezetekben szolgálatot teljesítő magyar alakulatok szerepvállalása a nyugat-balkáni országok nemzetközi békemisszióiban indokolt, illetve a magyar biztonság- és gazdaságpolitikai szempontokból is szükséges velejárója a magyar hon- és rendvédelmi szervek tevékenységének. Mivel a térség politikai és gazdasági konszolidációja csak lassan halad, így a nyugat-balkáni térség területén a békés egymás mellett élés feltételeinek nemzetközi részvételű biztosítása hosszú évekre meghatározhatja a magyar alakulatok régiós tevékenységét és azon keresztül a személyi állomány nyelvi- és kulturális felkészítésének irányait.

5. Kutatási munkám során arra a megállapításra jutottam, hogy a helyi nyelv ismerete szempontjából a katonai alakulatok tagjai kevésbé függnek a nyelvi ismeretek meglététől, mivel a helyi lakossággal való kapcsolatuk kevésbé intenzív. A CIMIC feladatokat végrehajtó katonai parancsnokok kivételt jelentenek, hiszen az átlagnál jobban igénylik sikeres feladatellátásukhoz a helyi nyelv és kultúra ismeretét. Tapasztalataim szerint a rendvédelmi és elsősorban közbiztonsági és megfigyelői területen missziót teljesítő rendőrök sokrétű és intenzív kapcsolatot kell, hogy tartsanak a helyi lakossággal, illetve az állami- és önkormányzati vezetéssel és szervezettel.

6. Az empirikus kutatás (kérdőíves felmérés) eredményeit az alábbi megállapításokban és javaslatokban összegzem:
   a) A válaszadók életkori adatainak értékelése alapján megállapítható, hogy a világ válságövezeteiben békemissziót teljesítők jellemzően a 70-es években születtek, és a rendszerváltás környékén szolgálatba lépők köréből kerülnek ki. A válaszadók döntő többsége társas kapcsolatban él. A válaszadók a részvételi hajlandóság miatt elsősorban tiszti és főtiszti állományúak, akik felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkeznek.
   b) A különböző missziók jellemzően a nagy nemzetközi szervezetek égisze alatt zajlottak a világ válságterületein. Legtöbben az ENSZ- és a NATO-missziókban vettek részt, de egyre növekvő szerepet kaptak az EU- és EBESZ-missziók is.
   c) A kiküldöttek munkanyelve az angol. A válaszadók kétötöde valamely második, egyötöde harmadik, és csaknem egytizede negyedik nyelv ismeretéről is beszámolt. Második és harmadik nyelvként a leggyakoribb a német és az orosz, negyedikként a szerb nyelvet jelölték meg. Véleményem szerint a kiegészítő nyelvismeret a legtöbb misszióban munkanyelvként csak korlátozott mértékben, a fegyveres szervezetek közötti társadalmi kapcsolatok körében azonban igen széleskörűen hasznosíthatók.
   d) Az angol nyelv ismeretszintje jellemzően a közép- és a felsőfok között helyezkedik el. A külszolgálat alatt az egymás közötti kommunikációban az anyanyelven kívül az angol a leggyakrabban magas szinten használt nyelv. A második nyelv ismeretének szintje megközelíti a középfokot, de a harmadik és a negyedik nyelv esetében már csak alig haladja meg az alapfokú szintet.
   e) A válaszadók által birtokolt és „beárazott” nyelvtudás részben a korábbi missziók tapasztalatain is alapul. A missziókban történő részvétel feltétele bizonyos nyelvtudás megléte. A helyi nyelvismeret nem jellemző felvételi kritérium. A kiutazás előtt a kiküldöttek nyelvi szinten tartó felkészítésben részesülnek, azonban ennek időtartama a misszióktól függően változatos képet mutat.

A missziók felkészítésére rendelkezésre álló (1-3 hónap) időtartamon belül a nyelvtudás aktív nyelvi frissítésére csak korlátozott mértékben kerül sor. Az angol mellett az ún. misszió-specifikus helyi nyelvekkel, az arab, a pastu, a dari, a szerb, a horvát, a török és a görög nyelvekkel ismerkedhetnek meg a résztvevők.

f) A nyelvi felkészítés és a nyelvismeret kiküldési szintje a missziókban igen magas (közép- és felsőfokú). Az összes nyelvi felkészítési idő az összes kiképzési időtartam kis része (5 és 20 százalék közötti). A résztvevők többsége a nyelvi felkészítés időtartamának növelését tartja indokoltnak, amelynek ideális arányát 50 százalékban jelölték meg. A válaszadók döntő többsége szerint szükséges a nyelvi felkészítés a misszió előtt. A kisebbik rész álláspontja szerint a jelöltek kiválasztásánál kell figyelembe venni a nyelvtudást, mint felvételi szempontot. Véleményem szerint nem mindig társul a kiemelkedő nyelvtudás mellé kiemelkedő szakmai jártasság és fordítva, ezért javasolt a mértéktartó középút megtalálása a kérdésben.

g) Az angol nyelv frissítésén túlmenően a helyi nyelv néhány fontos kifejezésének elsajátítása is szükséges. A válaszadók döntő többsége szükségesnek látja a helyi nyelvi felkészítést, azonban jelenleg csak kis százalékban kapnak ilyen képzést a kiküldöttek. Az angol nyelv ismeretén kívül a helyi nyelv meghatározott fokú ismerete – véleményem szerint – a kiküldött által ellátandó szakmai feladat sajátosságainak függvényében lehet kiküldési alapfeltétel.

h) A válaszadók hasznosnak ítélték a műveleti területen történő eligazodást segítő szélesebb helyi kultúra kiküldetés előtti felkészítés keretében történő megismerését, azonban a ráfordított idő vonatkozásában a vélemények változatosak. Az adott kultúrával kapcsolatos képzési időt álláspontom szerint ismételten a kiküldöttek tervezett feladatköre határozhatja meg.

i) A külszolgálat teljesítése közbeni aktív nyelvhasználat idején a kiküldöttek nem, vagy alig támaszkodhatnak külső segítségre a kommunikációs helyzetek megoldásában, kezelésében. Az érintettek napi rutinjuk során kapcsolatba kerülnek a helyi lakossággal. Az angol nyelv mellett szembesülniük kell egy új helyzettel, egy másik nyelvvel és kultúrával is.

A kiküldötteket különböző mértékben érinti a helyi nyelv ismeretének hiánya. A hiányérzetről beszámolók jellemzően olyan munkaköröket láttak el, amelyek kapcsán több-kevesebb rendszerességgel kerültek kapcsolatba a helyi lakossággal. A járőrök, bűnügyi nyomozók, felderítők munkájuk során nehezen kerülhették meg az információgyűjtés és rendszerezés e csatornáit. Azok, akik számára viszont a kommunikációs szituációk nem jelentettek kihívást, inkább olyan munkakörök betöltői közül kerültek ki, akik a kontingens törzsében dolgoznak (logisztikusok, elemzők, hadműveleti tervezők), vagy helyzetüknél fogva (kontingens parancsnok, tanácsadó, irodavezető), igénybe vehetik tolmácsok segítségét.

j) A nyelvismeret hiánya adott esetben hátrányosan befolyásolhatja a munkavégzést. Akik nem látták megoldhatatlan problémának a nyelvismeret hiányát, azoknak nem feltétlenül volt szükségük az adott nyelven történő kommunikációra.

Megállapítható, hogy a fogadó ország nyelve ismeretének hiánya okoz ugyan hiányérzetet, de nem jelent leküzdhetetlen nehézséget a missziókban tevékenykedő katonák számára. A missziós kontingensek inkább kívülálló, rendteremtő és kevéssé mediátori szerepet teljesítenek az adott válságövezetben. Kijelenthető azonban az is, hogy a helyi nyelvi kompetencia hiánya a mediátori szerep felvállalását nehezítő tényező, tehát az ilyen feladatokat igénylő beosztások esetében indokolt lehet a helyi nyelv magas szintű ismerete.

k) A hivatalos szervekkel tartott kapcsolat nyelvére vonatkozó válaszadók több mint fele általában közvetítőt, tolmácsot vett igénybe a napi nyelvi érintkezés során, amely kapcsolatban van a helyi nyelv ismeretének hiányával.

A hivatalos érintkezésben kizárólag az angol nyelvet használók felénél a szolgálat során kisebb-nagyobb rendszerességgel feltámadt egyfajta hiányérzet.

A túlnyomórészt az angolt használó, de tolmács segítségét is igénybevevő válaszadók körében a hiányérzetet jelzők aránya csaknem kétharmad. A megkérdezettek a helyi nyelv hiányából adódó hátrányt nem, vagy csak kismértékben éreztek. Jól érzékelhető, hogy az angol nyelv ismerete a helyi hivatalos szervekkel kapcsolatos kommunikációban nem elégséges, mivel a „helyiek" szívesebben tárgyalnak anyanyelvükön. Az ilyen jellegű kommunikációs problémák kiküszöbölésére a tolmácsok igénybevételével minden esetben megoldást lehet találni.

l) Természetesen az angol nyelv ismeretét a munkavégzés során a helyi nyelv ismerete jól kiegészítheti. A helyi nyelv magas szintű ismerete költségcsökkentő és bizalomnövelő tényező lehet a helyi hivatalos személyekkel folyó kapcsolattartásban. A tolmácsok mellőzése protokolláris és eljárási okok miatt csak kevés esetben lehetséges és indokolt. A hétköznapi érintkezésben a helyi nyelv ismerete azonban mindenképpen segíti a kiküldöttet a nyelvi akadályok leküzdésében, illetve a helyi hivatalos szervek eredeti szándékainak és közléseinek pontos megértésében és rögzítésében.

m) A felmérés eredményei alapján megállapítható, hogy a külszolgálat ideje alatt kismértékben gazdagodott a missziókban résztvevők helyi nyelvismerete. Csak azok számolhattak be ismereteik gyarapodásáról, akik már rendelkeztek valamilyen helyi nyelvismerettel. Többeknek nem volt lehetőségük arra, hogy a rendelkezésre álló időben növeljék ismereteiket a helyi nyelvből, amely előnyt jelenthetne egy újabb missziós feladat teljesítése során.

ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK

I. A nyugat-balkáni térség történelmének, gazdasági, társadalmi és politikai helyzetének áttekintése és értékelése

1. A nyugat-balkáni államok között jelentős gazdasági, társadalmi és politikai fejlettségi különbségek vannak. A vizsgált államok gazdasági teljesítőképessége elmarad az Európai Unió átlagától. Az országok közötti kapcsolatok a balkáni háborúk óta javultak, de azok vám-, biztonsági, vagyonelosztási, etnikai és biztonsági problémákkal terheltek. A nemzetiségek közötti feszültségek enyhülésének jeleit alig lehet tapasztalni. A nyugat-balkáni országok – a múltban gyökerező ellentétek miatt – távol vannak a béketörekvések gyakorlati megvalósulásától. Az Európai Unióhoz való csatlakozás a nyugat-balkáni országok elemi érdeke. Az Európai Unió anyagi és politikai segítsége, valamint az integráció perspektívája jelentősen segíthet a népszerűtlen strukturális, gazdasági, társadalmi és politikai reformok bevezetésének folyamatában.
2. A békefolyamatok, valamint az országok közötti politikai kapcsolatok fejlődése szinte kizárólag külső „nagypolitikai” közreműködés eredményei, amelyek között elsődleges szerepe van a béke-megállapodásokat kikényszerítő, a békét fenntartó, illetve a közbiztonságot javító nemzetközi missziókat.
3. A térség biztonsági helyzete a nemzetközi békemissziók tevékenységét és szerepvállalását várhatóan még hosszú időre szükségessé teszi. Jelentős változásokat az euró-atlanti integráció és a gazdasági fellendülés hozhat. Az ellentétes pozíciók közötti közvetítés eszköze és a béke garanciája a nemzetközi és azon belül a magyar részvételű békemisszió lehet. A békemissziók eredményességének növelése érdekében szükségszerű az egyedi ország- és térség-specifikus megoldások alkalmazása.

II. A multikulturalizmus és az interkulturális kommunikáció értelmezése és értékelése a Nyugat-Balkán államai vonatkozásában

1. A Nyugat-Balkán problémája az, hogy a területen sokféle nyelvű, kultúrájú és vallású népcsoport él együtt. A népcsoportok területileg nem különülnek el egymástól, és történelmük régóta összefonódik. Az ellentétek forrásai az előítéletek, a vallási és kulturális különbségek, valamint a párbeszéd, a kommunikáció hiánya. A kulturális ellentéteket a régióban nagyhatalmi politikát folytató államok saját politikai céljaikra használták ki. A délszláv térség egyedi színtere a biztonsági kihívásoknak, ahol térség-specifikus megoldásokra van szükség. Az egyik megoldás szerint a Nyugat-Balkán többkultúrájú társadalmainak kompromisszumok kialakítására kell törekedniük a kulturális, gazdasági és egyéb területeken, amivel megkönnyítik a többségi és a kisebbségi közösségek békés egymás mellett élését.
2. A multikulturalizmus kialakulásának külső tényezői lehetnek a regionális kezdeményezések, a bizalomerősítés, az együttműködés, az összehangolt EU-perspektíva. A békefenntartó erők időlegesen elválaszthatják a szemben álló feleket, azonban a multikulturális beállítottság kialakulásához és a társadalmi beágyazódásához emberöltők kellenek. A külföldi hon- és rendvédelmi szervek tagjai nem lehetnek sikeresek a célterületen élő népek kultúrájának, vallásának, gazdasági, társadalmi, politikai viszonyainak és nyelvi sajátosságainak ismerete nélkül. A békefenntartóknak törekedniük kell a helyi szintű multikulturális sajátosságok ismeretére és tiszteletben tartására. A békemissziók katonáinak és rendőreinek eltérő mértékben kell ismerniük a multikulturális sajátosságokat. A személyi állomány felkészítését a szubszidiaritás elvének figyelembe vételével kell végrehajtani.
3. Javasolt a missziók tagjai részére a „helyi civilizációs” ismeretekben való jártasságra történő felkészítés biztosítása a művelet-specifikus vallási, nyelvi és kulturális különbségek megismertetése céljából. A missziók multikulturális felkészítését és a kultúraközi kommunikáció magatartási szabályainak betartását a parancsnoki (vezetői) prioritások között kell számon tartani.

III. A kulturális és nyelvi sajátosságok értékelése a Nyugat-Balkán békeműveleteiben részt vevő állomány felkészítésének területén

1. A békefenntartási tevékenység a Magyar Honvédség (rendvédelmi szervek) elmúlt két évtizedének nemzetközileg is elismert tevékenysége. A Nyugat-Balkán népeinek vallási-, etnikai- és kulturális megosztottsága miatt a térség válságövezeteiben szolgálatot teljesítő nemzetközi békemissziókban a magyar alakulatok szerepvállalása indokolt. A térség területén a békés egymás mellett élés feltételeinek nemzetközi részvételű biztosítása további évekre (évtizedekre) meghatározhatja a magyar alakulatok régiós tevékenységét, és azon keresztül a személyi állomány nyelvi- és kulturális felkészítését.
2. A missziókban résztvevők felkészítésében újszerű megoldás lehet a személyi állomány magasabb szintű ország- és működési terület specifikus kulturális és nyelvi felkészítése. A katonai alakulatok tagjai kevésbé függnek a nyelvi ismeretek meglététől, azonban a CIMIC feladatokat végrehajtó katonai parancsnokok kivételt jelentenek. A rendvédelmi és elsősorban közbiztonsági és megfigyelői területen missziót teljesítő rendőrök sokrétű és intenzív kapcsolatot kell, hogy tartsanak a helyi lakossággal, illetve az állami- és önkormányzati vezetéssel és szervezettel. A missziókban történő részvétel feltétele bizonyos szintű angol nyelvtudás megléte. A helyi nyelvismeret munkanyelvként csak korlátozott mértékben, azonban a fegyveres szervezetek közötti társadalmi kapcsolatok körében igen széleskörűen hasznosíthatók. A helyi nyelvismeret nem jellemző felvételi kritérium. A missziók felkészítésekor a nyelvtudás aktív nyelvi frissítésére csak korlátozott mértékben kerül sor. Az angol nyelv frissítésén túlmenően a helyi nyelv néhány fontos kifejezésének elsajátítása is szükséges. Az adott kultúrával kapcsolatos képzési időt a kiküldöttek tervezett feladatköre határozhatja meg.
3. Az angol nyelv ismeretét a munkavégzés során a helyi nyelv ismerete jól kiegészítheti. A helyi nyelvi kompetencia hiánya a mediátori szerep felvállalását nehezítő tényező. A hivatalos érintkezésben a helyi nyelv ismerete segíti a kiküldöttet a nyelvi akadályok leküzdésében, illetve a helyi hivatalos szervek eredeti szándékainak és közléseinek pontos megértésében és rögzítésében.

ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. A Nyugat-Balkán államainak aktuális gazdaság-, társadalom- és védelempolitikai értékelése útján be**bizonyítottam, hogy az ezen a területen együtt élő népek (nemzetek) közötti konfliktus és válsághelyzetek elmélyüléséhez e nemzetek között meglévő kulturális, vallási és nyelvi különbségek közvetett módon hozzájárultak.**

2. A nemzetközi és hazai szakirodalom kritikus elemzésével, valamint a szakterületen szerzett gyakorlati tapasztalataimra és összehasonlító értékeléseimre alapozva **feltártam és értékeltem a Nyugat-Balkánon működő magyar katonai és rendvédelmi missziók alkalmazását befolyásoló helyi kulturális, vallási és kommunikációs tényezőket.**

3. Kérdőíves vizsgálat eredményeire alapozva **bebizonyítottam a helyi nyelvek ismeretének fontosságát, amely befolyásolhatja a békemissziókban részt vevő személyi állomány külszolgálatban végzendő tevékenységének sikerét.**

AJÁNLÁSOK, JAVASLATOK

1 A dolgozatomban megfogalmazottak alapul szolgálhatnak különösen a nemzetközi békemissziókban részt vevő katonák és rendőrök helyi kultúra és nyelv vonatkozásában történő felkészítésére.

2 Az értekezés felhasználható továbbá az 1. pontban leírtak megvalósításához kapcsolódó szakmai koncepciók, jogalkalmazást segítő belső szabályozók és módszertani útmutatók elkészítéséhez, valamint a végrehajtási tervek kidolgozásához és a prioritások meghatározásához.

3 Értekezésem segédletként felhasználható a Magyar Honvédség, a Rendőrség és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem oktatási rendszerében, valamint a szakterületen működő felsőfokú tanintézmények oktatásában.

4 Az értekezésben elvégzett vizsgálatok a nemzetközi békemissziók felkészítése területén való kutatási irányok meghatározásának alapját képezhetik.

Ezúton mondok köszönetet témavezetőmnek Dr. Szabó Olgának, konzultációs partnereimnek, munkatársaimnak, a műhelyvitán részt vett kutatóknak, katonai és rendvédelmi szakembereknek, valamint mindazoknak, akik észrevételeikkel és javaslataikkal segítették az értekezésesem elkészítését.

Budapest, 2011. március 1.

Sibalinné Fekete Katalin

SAJÁT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

I. Lektorált folyóirat cikk magyar nyelvű folyóiratban

Magyar nyelvű mértékadó folyóiratban megjelent cikk

1. Sibalinné Fekete Katalin: „A délszláv válság kialakulásának okai”*Magyar Rendészet* 2008/3.sz 79-88. o. HU-ISSN 1586-2895 (nyomtatott), HU-ISSN 1787-050X (on-line)
2. Sibalinné Fekete Katalin: „Az interkulturális kompetencia kialakításának kérdései a katonai és rendfenntartói missziók tükrében”, *Rendvédelmi Füzetek*, 2010/1. szám, 170-175.o ISSN 1585-1249
3. Sibalinné Fekete Katalin: „Koszovó – a balkáni mozaik legújabb darabja?”, *Új Honvédségi Szemle* on-line kiadványa, 2010. augusztus https://www.parbeszed.hm.gov.hu/portal/server.pt?open=512&objID=924&parentname=CommunityPage&parentid=0&mode=2&in_hi_userid=2&cached=true
4. Sibalinné Fekete Katalin: „A helyi nyelvek ismeretének fontossága a békemissziók tevékenységében (empirikus kutatás eredményeinek ismertetése)” ZMNE Könyvtár http://193.224.76.4/download/konyvtar/digitgy/publikacio/Fekete01.pdf
5. Sibalinné Fekete Katalin: Nyelvi sokszínűség vagy megosztottság: szerb, horvát, bosnyák, *Hadtudományi Szemle, online kiadványa,* (megjelenés alatt)

Magyarországon megjelenő idegen nyelvű folyóiratban publikált cikk

1. Sibalinné Fekete Katalin: Intercultural Aspects for the Preparation of International Peace Missions, *Hadtudományi Szemle, online kiadványa, 2010/ 4. szám, p.40-46.* http://hadtudomanyiszemle.zmne.hu/?q=en/authors/katalin-fekete-sibalinne

II. Konferencia kiadványban megjelent előadások

Hazai konferencia kiadványban megjelent előadás

1. Idegen nyelvek oktatása a Rendőrtiszti Főiskolán, előadás 2008. okt. „Nyelv, Szaknyelv, Katonai szaknyelv” Konferencia - megjelent a konferencia kiadványában 63-67o.

2. Értékrend a rendészeti felsőoktatásban a rendszerváltozás előtti és utáni években, (előadás 2009. ápr. „Katonai Kommunikáció Nemzetközi Szemszögből” Konferencia – megjelent a konferencia kiadványában 151-156. o. ISBN: 978-963-7060-65-6
3. Az interkulturális kompetencia kialakításának kérdései a katonai és rendfenntartói missziók tükrében, (előadás 2009. nov. Rendészeti Doktorandusz Konferencia) – megjelent a Rendvédelmi Füzetek, 2010/1. szám, 170-175. o ISSN 1585-1249

III. Tudományosan megalapozott jegyzet és tansegédlet

1. Szerb Nyelvi Társalgás, Rendőrtiszti Főiskola. 1995.
2. Szerb nyelvtani gyakorlatok, ZMNE, 1996.
3. Horvát Nyelvi Társalgás, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 1999.
4. Magyar-Horvát Határrendész-Vám-és Pénzügyőr Szótár, ZMNE, 1998.
5. Mintafeladatok az „ARMA“ írásbeli nyelvvizsgához horvát nyelvből B1, B2, C1 szinten ZMNE. 2010. (egyetemi jegyzet)
6. Mintafeladatok az „ARMA“ írásbeli nyelvvizsgához szerb nyelvből B1, B2, C1 szinten ZMNE. 2010. (egyetemi jegyzet)
7. Tansegédlet szakmai szituációkhoz orosz nyelvből kezdőknek, Rendőrtiszti Főiskola Idegennyelvi Intézet, 2011. (főiskolai jegyzet)

FELHASZNÁLT IRODALOM

I. KÖNYV, KÖNYVFEJEZET, TANULMÁNY

Az Európai Közösségek Bizottsága, Brüsszel 5.3.2008 COM (2008) 127 végleges, pp.24.

„An Army for Kosovo?” ICG Europe Report No. 174, July 28, 2006. p. 12.

BAKOS F: *Idegen szavak és kifejezések kéziszótára*, Budapest, Akadémia Kiadó, 2007. p.56.

BILANDŽIĆ, Dušan: *Hrvatska moderna povijest*, Golden Marketing, Zagreb, 1999. ISBN 953-6168-50-2,

BOJIĆ, Mehmedalija: *Historija Bosne i Bošnjaka (VII-XX vijek).* TSK Šahinpašić, Sarajevo, 2001. p.37.

BODA József: *A rendvédelmi békefenntátás kialakulása, fejlődése, helye és szerepe a XXI: században*, Doktori (PhD) értekezés, ZMNE, 2006.

BOLDIZSÁR Gábor: *A békeműveletekben való részvétel hatása a magyar honvédségre*, Doktori (PhD) értekezés, ZMNE, 2008.

BOŽIĆ I., ĆIRKOVIĆ S., EKMEČIĆ M., DEDIJER V.: *Istorija Jugoslavije* – Prosveta, Beograd, 1973.

BROZOVIĆ, Dalibor: *Povijest hrvatskog književnog i standardnog jezika*. Školska knjiga, Zagreb, 2008. p. 67. ISBN 978-953-0-60-845-0

BUDA Béla: *Kommunikáció és kultúra*. In. HIDASI Judit (szerk.): Szavak, jelek, szokások. Windsor Kiadó, 1998. p. 9.

ĆOROVIĆ, Vladimir: *Istorija Srpskog naroda I-II.*, Ars Libri, Beograd, 1997. p. 47.

CSEPELI György: *A multikulturalizmus kihívása Közép-Kelet Európában (kultúra és identitás a kultúrák kereszttüzében)* – In. Közművelődési tanulmányok, Janus Pannonius Tudományegyetem és a Magyar Honvédség Humán Főcsoportfőnökség Kulturális Igazgatósága, 1996. p. 121.

FALUS Iván, OLLÉ János: *az empirikus kutatások gyakorlata. Adatfeldolgozás és statisztikai elemzés*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2008

FERGUSON, Everett: *A kereszténység bölcsője*. Bp.: Osiris, 1999. p. 64.

FORGAS, Joseph: *A társas érintkezés pszichológiája*. Gondolat, Budapest, 1989. ISBN 9789639137714, p.34.

GHALI, Boutros Boutros: Békeprogram, Magyar ENSZ Társaság. Budapest, 1997.

GREENBERG, Robert: *A nyelvjárások politikája a felbomló Jugoszláviában. In: Kisebbségkutatás*, 1998/1. p.101-103.

HALILOVIĆ, Senahid: *Bosanski jezik*, Sarajevo, 1991. p.43.

HIDASI Judit: *Interkulturális kommunikáció*. Budapest, Scolar Kiadó, 2004. ISBN: 9789632440699 p. 35.

HOFSTEDE, G.: *Cultures and organisations*, Software of the Mind. Paperback edition, London, HarperCollins Publishers, 1994.

HUNTINGTON, Samuel P.: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása, Európa Kiadó, Budapest 2001. ISBN 963 07 7084 9.

Internacional Crisis group. *Bosnia's incomplete transition: between Gayton and Europe.* Europe Report N° 198. 9 March 2009. p. 7.

JOVIĆ, Borisav: *Poslednji dani SFRJ, Politika*, Beograd, 1993. p.67.

JUHÁSZ Adrienn Lilla: *Meddig mehet el Szerbia Koszovóért, illetve Koszovó ellen?* MKI Tanulmányok T-2008/3 p. 3.

JUHÁSZ József, MAGYAR István, TÁLAS Péter, VALKI László: *Koszovó.* Budapest, Osiris, 2000.

JUHÁSZ József: *Két korszak határán* (tanulmányok Kelet-Európa jelenkortörténetéből) – ELTE Történettudományok Doktori Iskola, Budapest, 2007. ISBN 978 963 9683 80 8, p.303.

KISS Gabriella: *Interkulturális kihívások és kommunikációs kompetenciák koordinálása a NATO és egyéb katonai missziók tevékenységében.* Doktori (PhD) értekezés. ZMNE, 2009.

Koszovó CIMIC kézikönyve, Magyar Honvédség, Összhaderőnemi Parancsnokság, Budapest, 2010.

KOCSIS Károly: *Egy felrobbant etnikai mozaik esete,* Teleki László Alapítvány Budapest, 1993. p. 14.

MAZOWER, Mark: *A Balkán* (Európa Könyvkiadó, 2004) p. 41-80. A térség lakói, p.89. A nemzetté válás előzményei, p. 68. Keleti kérdések ISBN 9630775697

MESIĆ, Stjepan: *Kako smo srušili Jugoslaviju? Politički memoari,* Zagreb, 1992.

NÉMETH István: *Multifunkcionális képességek fejlesztése a szárazföldi erőkben,* Hadtudomány, XV. évfolyam, 4. szám, 2005. december. p 25.

NYOMÁRKAY István: *Rövid horvát és szerb nyelvtörténet*, Budapest, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2007. ISBN 978-963-463-933-6

ORMOS Mária: *Merénylet Marseille-ben.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984. ISBN 963 09 2324 6, p. 8.

PADÁNYI József: *a NATO-tagság hatása a magyar honvédség szárazföldi csapatai műszaki támogatásának elméletére és gyakorlatára,* Doktori (PhD) értekezés, ZMNE, 2006.

PADÁNYI József: *Békefenntartás Boszniában: a Magyar Műszaki Kontingens.* Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, 2004. p. 10.

PAVLIČEVIĆ, Dragutin: Povijest Hrvatske – P.I.P. Pavičić, Zagreb, 1994. p.255.

PAPP Gyula: *A Magyar Honvédség békefenntartó műveletekre kijelölt alegységeinek felkészítése,* doktori (PhD) értekezés, ZMNE, 2008.

ПЕШИКАН М., ЈЕРКОВИЋ Ј., ПИЖУРИЦА М.: *Правопис српског језика. Матица српска.* Београд, 1994. p. 18.

PRANJKOVIĆ, Ivo: Hrvatski standardni jezik i srpski standardni jezik, u: Zbornik Jezyk wobec przemian kultury (pod redakcja E. Tokarza) Katowice, 1997. p. 50.

Regional Cooperation in Western Balkans. *A policy priority for European Union,* European Communities 2005 ISBN 92-79-01474-2 p.55.

SOKCSEVITS Dénes, SZILÁGYI Imre, SZILÁGYI Károly: *Déli szomszédaink története* – Bereményi Könyvkiadó, Budapest, ISBN 9638182075,

STOJANOVIĆ, Ljubomir: *Život i rad V. S. Karadžića,* (szerk. V.S. Karadžić: Prvi srpski bukvar), Beograd, 1924. p.293.

SUTUS László: *A Nyugat-Balkán Európai Uniós csatlakozásának biztonság politikai apektusai* in: Glied Viktor – Tarrósy István (szerk.): Globális biztonsági kihívások, NATO szerepvállalások és Közép-Európa, 2006**.** p. 189-200.

SZABÓ József: (szerk) *Hadtudományi Lexikon I. Kötet.* Budapest, 1995. Magyar Hadtudományi Társaság, (MHTT) 128. p.

SZABÓ Olga: Az idegen nyelvi képzés és kommunikáció helyzete a Magyar Királyi Honvédségben 1868–1914. Doktori (PhD) értekezés. ZMNE, 2005.

SZILVÁGYI Tibor: Az albán kérdés biztonsági kockázatai és megoldásának lehetőségei. Doktori (PhD) értekezés. ZMNE, 2005.

SZTERNÁK György: *A válságreagáló műveletek elmélete, tanulmány.* Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2004. 7. p.6.

SZTERNÁK György, BOLGÁR Judit, HAJDÚ István: A katonai műveletek megvívásának jellemzői napjainkban, levonható következtetések hatása a hadtudomány fejlődésére. Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2008. p. 7.

SZŰCS R. Gábor: *„Furcsa Párok”:* A Nyugat-Balkán és az Európai Unió, EU Working Papers 2/2006 p. 69

VÁRNAINÉ Dr. KIS Ilona: A hivatásos állomány angol nyelvi és angol katonai szaknyelvi felkészítése, mint a NATO-hoz történő csatlakozás egyik feltétele. Doktori (PhD) értekezés. ZMNE, 1998.

VINCZE Lajos: *A multikulturalitás kommunikációs kihívásai a hadseregben.* In. Humán Szemle, 2003.4. p. 93.

VINCZE Lajos *(*szerk.) *Kommunikációkultúra* ZMNE, Bp. 2004. p. 78.

Western Balkan Integration and the EU. The International Banf of Recontruction and Development / The World Bank, 2008, ISBN 978-0-8213-7472-6

II. FOLYÓÍRATCIKK

BENICSÁK Péter: *Rendőri békefenntartó és válságkezelő missziók logisztikai támogatása,* Hadtudomány, XVIII. évfolyam, 3-4. szám, 2008. november. p. 43.

BISZERKO Szonja: *"Koszovó: Mítosz és politikai eszköz."* Az elemző: Közép- és kelet-európai politikai és gazdasági szemle, 2005. 3. sz. p. 43.

BUDA Béla: *Kommunikáció és kultúra*. In. HIDASI Judit (szerk.): Szavak, jelek, szokások. Windsor Kiadó, 1998.

CSEPELI György: *A multikulturalizmus kihívása Közép-Kelet Európában (kultúra és identitás a kultúrák kereszttüzében)* – In. Közművelődési tanulmányok, Janus Pannonius Tudományegyetem és a Magyar Honvédség Humán Főcsoportfőnökség Kulturális Igazgatósága, 1996. p. 121-156.

FARKAS Tímea: *A nemzetté válás problémája Bosznia-Hercegovinában a 20. században,* Kard és toll 2006/2 p. 34-46

GREENBERG, Robert: *A nyelvjárások politikája a felbomló Jugoszláviában*, In: Kisebbségkutatás, 1998.1. P.101-103.

HORVÁTH Pál: *A kultúra*, In. Társadalom és Honvédelem, XI. évf. 2.sz. Budapest, 2007.p. 37.

ISASZEGI János: *A honvédség részvétele a nemzetközi békeműveletekben* – Tények, lehetőségek, tapasztalatok, Hadtudomány, XV. évfolyam, 4. szám, 2005. december, p. 34

KISS Gabriella: *A multikulturalizmus – veszély vagy esély?* In. Valóság, 1999. 1. sz. p.31

KISS Gabriella: *A multikulturalizmus vallási dimenziója*, In. Valóság, 1999. 12. sz. p. 45

KÓKAI Anita: *Uniós szerepvállalás a koszovói rendezési folyamatokban,* EU Working Papers 1/2009 p. 95.

KOVÁCS József: *Egy nemzetközi konfliktus természetrajzához*, kulturális dimenziók, Új Honvédségi Szemle, 56. 2002. 4. p. 48-50.

MOLNÁR Emília: *Gondolatok a multikulturalizmusról*, In. Társadalom és gazdaság, 2000. 22. évf. 2. sz. p. 136.

MONDOVICS Gábor: *Egy nemzet, egy vallás, A balkáni konfliktus vallási háttere,* Új Exodus 2001., X. évfolyam, 5. szám, p.1.

NÉMETH István: *Multifunkcionális képességek fejlesztése a szárazföldi erőkben,* Hadtudomány, XV. évfolyam, 4. szám, 2005. december. p 25.

NYOMÁRKAY István: *Nyelvi helyzetkép déli szomszédainkról*, In. Magyar Nyelv, 2002/1. sz. p. 9.

NYOMÁRKAY István: *A szerbhorvát nyelvkérdés*, In. Magyar Nyelvőr, 1997/2. – p.204.

OKEY *Robin: Szerb, horvát, bosnyák? Nyelvek és nemzetek a volt Jugoszlávia területén)*, In. Kisebbségkutatás, 2005/2. p. 42.

PAPP Gyula: *A koszovói misszió tapasztalatai a parancsnok szemével.* In. Új honvédségi szemle. 2003/4. p. 70

PETHŐ Ádám: A bosznia-hercegovinai békefolyamat helyzete, ZMNE Hadtudomány 2004/3. p. 13.

PÉLI Péter: *Hogy beszél a szomszéd? Szláv nyelvek és eredetük*, Nyelv és tudomány, 2010. február 15. p. 8.

ROSTOVÁNYI Zsolt: *Globalizáció avagy civilizációk és kultúrák harca?,*- In. Külpolitika 1-2 szám, 1999. p.26.

SIGÉR Fruzsina: *Európaizációi a Nyugat-Balkánon*, Külgazdaság L. évf. 11-12. sz. p. 62.

SIMONS Cynthia: *Multikulturális, multietnikus és multifelekezetű Bosznia-Hercegovina: Mítosz és valóság.* In: Kisebbségkutatás, 2003/3. p.591-592.

SZABÓ István: *A balkáni békefenntartó műveletek áttekintése.* Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2001. 2. szám, p.33.

TUSA Cecília: *A multikulturális nevelés létjogosultsága és szükségessége az Európai Unióban*, Új Pedagógiai Szemle, 2003. november, p.47.

VOGEL T K: *Etnikai kevertség és a balkáni stabilitás kérdése,* In. Kisebbségkutatás, 2002/1. p.205-206.

WOJCIECHOWSKI, Sebastian: *A volt Jugoszlávia területén fellobbanó konfliktusok vallási és kulturális okai*, In. Kisebbségkutatás, 2003. 4. sz. p.821-825.

III. INTERNET FORRÁS

BÍRÓ László: *Bosznia-Hercegovina a daytoni szerződéstől a stabilizációs megállapodásig.* pp 8-9. in http://www.balkancenter.hu/pdf/biro_balkanmint01.pdf

A Balkán CIMIC kézikönyve, MH Civil-katonai Együttműködési és Lélektani Központ, Budapest.2004. http://www.eulex-kosovo.eu/

DUPRAW, M. E., AXNER, M.: *Working on Common Cross-cultural Communication Challenges,* http://www.pbs.org/ampu/crosscult.html

HARMAT Árpád: *A világvallások*, p.28. http://www.tortenelemklub.hu/?tema=115

ITD Hungary Magyar Befektetési és Kereskedelemfejlesztési Ügynökség. http://orszaginfo.itdhungary.com

JÓZSA Péter: *A kultúra fogalma és értelmezései*, Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Szeged http://www.jgytf.u-szeged.hu

JUHÁSZ József, MISZLAI Sándor: A koszovói függetlenség kikiáltásának politikai és gazdasági következményei, http://www.balkancenter.hu/pdf/juhasz-miszlai_balkanmint01.pdf

KEMENSZKY Ágnes: *A nyugat-balkáni uniós stratégia fejlődési irányai: stabilizáció és/ vagy csatlakozás?* in: http://www.grotius.hu/doc/pub/TFWKXA/77%20kemenszky%20agnes.pdf

MALCOLM, Noel: *Povijest Bosne* http://www.camo.ch/povijestbih06.htm

A Magyar Iszlám Közösség Honlapja: http://www.magyariszlam.hu/iszlam.htm#iszlamrol

OKEY, Robin: *Szerb, horvát, bosnyák? Nyelvek és nemzetek a volt Jugoszlávia területén)*, In. Kisebbségkutatás, 2005/2. p. 42.

Online Catholic Encyclopedia: http://www.newadvent.org/cathen/10499a.htm

Online Magyar Katolikus Lexikon: http://lexikon.katolikus.hu/K/keleti%20egyh%C3%A1zszakad%C3%A1s.html

PÓK Attila: A balkán, mint stratégiai térség Magyarország számára, 2009. p. 155 http://biztpol.corvinusembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=80

SHEHU, Bashkim: *Variációk a Balkán témára*, 2005. http://www.talaljuk-ki.hu/index.php/article/articleview/96/1/54/

SZENES Zoltán: *A békefenntartás hatása a magyar haderőre*, http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2006/3/2006_3_1.html.

SZŰCS R. Gábor: Távolságtartás – az Európai Bizottság 2007. novemberi „Progress Report”-jai a nyugat-balkáni országokról. EU Working Papers. BGF folyóirat 2/2008. szám 102.o. http://elib.kkf.hu/ewp_08/2008_2_03.pdf

MELLÉKLETEK

1. RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

CARDS	Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation	-	Közösségi Támogatás Újjáépítéshez Fejlesztéshez és Stabilizációhoz
CEFTA	Central European Free Trade Agreement	-	Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás
CIMIC	Civil Military Cooperation	-	Civil-katonai együttműködés
EUFOR Althea	European Union Force in Bosnia and Herzegovina	-	Európai Unió Katonai Erő Bosznia-Hercegovinában
FDI	Foreign Direct Investment	-	Külföldi Közvetlen Tőkeberuházás
HDZ	Hrvatska Demokratska Zajednica	-	Horvát Demokratikus Közösség
IFOR	Implementation Force	-	Végrehajtó Erő
IPU	Integrated Police Unit		Egyesített Rendőri Egység
OSCE	Organization for Security and Co-operation in Europe	**EBESZ**	Európai Biztonsági és Együttmüködési Szervezet
EU	European Union	**EU**	Európai Unió
EULEX Kosovo	European Union Rule of Law Mission in Kosovo		Európai Unió koszovói jogállamisági missziója
EUPM	European Union Police Mission in Bosnia-Herzegovina	-	EU Rendőri Misszió Bosznia-Hercegovinában
FBH	Federacija Bosne i Hercegovine		Bosnyák-Horvát Föderáció
KFOR	Kosovo Force	-	Koszovói Stabilizáló Erő
KPC	Kosovo Protection Corps	-	Koszovói Védelmi Hadtest
KPS	Kosovo Police Service	-	Koszovói Rendőrség
NATO	North Atlantic Treaty Organization	-	Észak Atlanti Szerződés Szervezete
OHR	Office of the High Representative	-	Bosznia-Hercegovinai Nemzetközi Főkép-viselő Hivatala
RS	Republika Srpska		Boszniai Szerb Köztársaság
SAP	Stabilization and Association Process	-	Stabilitási és Társulási Folyamat
SFOR	Stabilisation Force	-	Stabilizációs Erő
UNMIK	United Nations Mission in Kosovo	-	ENSZ koszovói békefenntartó misszió
UNO	United Nations Organisation	**ENSZ**	Egyesült Nemzetek Szervezete
UCK	Ushtria Clirimtare e Kosoves	-	Koszovói Felszabadítási Hadsereg
UNPRO -FOR	United Nations Protection Force	-	ENSZ Védelmi Erők

2. ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. számú	Bosznia-Hercegovina térképe
2. számú	Koszovó térképe
3. számú	A volt Jugoszláv tagköztársaságok elhelyezkedése
4. számú	A Balkán - térség nemzetiségi megosztottsága
5. számú	A válaszadók születési idő szerinti megoszlása
6. számú	A válaszadók szolgálati idejének tartama
7. számú	A válaszadók neme szerinti adatok megjelenítése
8. számú	A válaszadók családi állapota
9. számú	A válaszadók iskolai végzettsége
10. számú	A válaszadók rendfokozati eloszlása
11. számú	A teljesített missziók száma
12. számú	A nyelvismeret önbesorolás alapján
13. számú	A felkészítésre fordított idő
14. számú	A nyelvi képzés során volt e célzottan nyelvi képzés?
15. számú	A nyelvi felkészítés minősége
16. számú	A nyelvi képzés kiképzési időhöz viszonyított aránya
17. számú	Kell-e változtatni a nyelvi képzés időtartamán?
18. számú	Szükséges-e a nyelvi felkészítés a missziót megelőzően?
19. számú	Volt-e felkészítés a célország kultúrájában való eligazodásra?
20. számú	Érezte-e annak hiányát, hogy nem beszélte a fogadó ország nyelvét?
21. számú	Jelentett-e hátrányt, hogy nem beszélte a fogadó ország nyelvét?
22. számú	A helyi hivatalos szervekkel mi volt az érintkezés nyelve?
23. számú	A külszolgálat alatt gazdagodott-e a helyi nyelv ismerete?

3. KIEGÉSZÍTŐ INFORMÁCIÓ – A KÉRDŐÍV TARTALMA

Tisztelt Válaszoló!

Sibalinné Fekete Katalin, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskolája harmadéves hallgatója vagyok. Kutató munkám részét képezi egyebek mellett ez a kérdőíves felmérés. Fontos számomra az Ön véleménye, aki már legalább egy alkalommal részt vett missziós szolgálatban. Célom, hogy az Ön által adott válaszok révén olyan hasznos információkhoz jussak, amelyeket feldolgozva és beépítve dolgozatomba segítséget nyújtsak azoknak a felkészítésében (elsősorban nyelvi felkészítés), akik a jövőben kívánnak különböző nemzetközi missziókban szolgálatot teljesíteni.

Köszönöm közreműködő munkáját és türelmét!

1. **Vett-e részt külföldi katonai misszióban?** (Kérem, a megfelelő helyre írja be, illetve húzza alá!)

a) Igen, …… alkalommal
b) Nem

2. **Ha igen, akkor az melyik nemzetközi szervezet égisze alatt zajlott?** (Kérem, a megfelelő helyre írja be az alkalmak számát!)

a) ENSZ, …….. alkalommal;
b) EBESZ, …… alkalommal;
c) NATO, ……. alkalommal.

3. **Melyik volt a legutóbbi alkalom?** (Kérem, a megfelelő helyre írja be!)

a) Misszió elnevezése ……..
b) A szolgálat helye …….
c) A felügyelő nemzetközi szervezet……

4. **Mennyi ideig szolgált a misszióban?** (Kérem, a megfelelő helyre írja be!)

……hónap

5. **Mi volt a konkrét feladata a külszolgálat során?** (Kérem, ne a munkakört, hanem a legjellemzőbb tevékenységet írja le néhány szóban!)

……

6. **Mennyi időt vett igénybe a felkészítés?** (Kérem, a megfelelő helyre írja be!)

…….hét

7. **A felkészítés során volt-e célzottan nyelvi képzés?** (Kérem, a megfelelőt húzza alá, illetve írja be!)

a) Igen, de csak angol nyelvből;
b) Igen, az angol és a helyi, mégpedig …….. nyelvből;
c) Igen, de csak a helyi, mégpedig …… nyelvből;
d) Nem volt ilyen felkészítés.

8. Ha az előző válasza igen volt, hogyan ítéli meg? Megfelelő szintű volt-e a nyelvi felkészítés? (Kérem, osztályozza, ahogy az iskolában szokás 1-től, 5-ig, ahol az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nem, az 5-ös, pedig azt, hogy teljes mértékben!)

☐

9. A felkészülésre szánt összes idő százalékában körülbelül mennyit fordítottak a nyelvi kompetencia növelésére? (Kérem, írja be!)

……százalék

10. Ön szerint a felkészülésre rendelkezésre álló teljes időtartamon belül, kell-e változtatni a nyelvi képzés időtartamán? (Kérem, a megfelelőt jelölje, illetve írja be!)

a) Igen, teljesen el kell hagyni;
b) Igen, csökkenteni kellene, ……..%-ra
c) Nem, megfelelő a jelenlegi arány;
d) Igen, növelni kellene, ……%-ra

11. Ön szerint szükséges-e nyelvi felkészítés a missziót megelőzően? (Kérem, a megfelelőt jelölje!)

a) Nem, eleve megfelelő nyelvismerettel rendelkezőket kell kiküldeni;
b) Igen, frissíteni kell az angol nyelvismeretet;
c) Igen, de az angol nyelvismeret frissítése mellett, célszerű megismerni a helyi nyelv legfontosabb kifejezéseit is;
d) Igen, de az angol nyelvismeret frissítése mellett, célszerű megismerni a helyi nyelvet legalább alapfokon;
e) Igen, de az angol nyelv frissítése helyett, a helyi nyelv minél jobb megismerésére kellene törekedni.

12. A felkészülés során történt-e felkészítés a célország hagyományaiban, szokásaiban, értékeiben, egyszóval kultúrájában való eligazodásra? Kérem, a megfelelőt jelölje!)

a) Igen, különálló ismeretanyagként;
b) Igen a nyelvképzés során néhány tematikus téma keretében;
c) Igen, a nyelvképzés során, de mintegy mellékesen;
d) Nem.

13. Ha az előző válasza igen volt, függetlenül attól, hogy milyen mértékű ismeretre tett szert, hogyan ítéli meg? (Kérem, osztályozza, ahogy az iskolában szokás 1-től, 5-ig, ahol az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nem, az 5-ös, pedig azt, hogy teljes mértékben!)

a)	A hasznosnak tartja, hogy volt ilyen irányú felkészítés?	
b)	Elegendő ismeretet nyújtott-e?	
c)	Hasznát vette-e ezeknek az ismeretnek?	
d)	Szükségesnek tartja-e az ilyen irányú képzést?	
e)	Növelné-e az erre fordított időt?	

14.Feladatvégzés közben kapcsolatba került-e a helyi lakossággal? (Kérem a megfelelőt jelölje!)

a) igen b) nem

15. Külszolgálata alatt érezte annak <u>hiányát</u>, hogy nem beszélte a fogadó ország nyelvét? (Kérem, a megfelelőt jelölje!)

a) Nem, mert megfelelő nyelvismerettel rendelkezem;
b) Nem, mert nem kerültem olyan helyzetbe, amelyben ez megoldhatatlan problémát okozott volna;
c) Nem, mert nem volt rá szükség, hogy azon a nyelven kommunikáljak;
d) Előfordult, de nem volt jellemző az ilyen szituáció;
e) Gyakori érzés volt, mert nehezítette a feladatellátást.

16. Jelentett-e valamilyen <u>hátrányt</u> az Ön számára, hogy nem beszélte a fogadó ország nyelvét? (Kérem, a megfelelőt jelölje!)

a) Nem, mert megfelelő nyelvismerettel rendelkezem;
b) Nem, mert nem kerültem olyan helyzetbe, amelyben ez megoldhatatlan problémát, és ebből következően hátrányt okozott volna;
c) Nem, mert nem volt rá szükség, hogy azon a nyelven kommunikáljak;
d) Előfordult, de nem volt jellemző az ilyen szituáció;
e) Gyakori következmény volt ez, ami nehezítette a feladatellátást.

17. Külszolgálata alatt gazdagodott-e a helyi nyelv ismeretében? (Kérem, a megfelelőt jelölje!)

a) Igen, megtanultam néhány szót, kifejezést;
b) Igen, elsajátítottam, a „konyhanyelvet”;
c) Igen, lényegében folyékonyan tudtam már kommunikálni;
d) Igen, a már meglévő ismereteim felfrissültek;
e) Igen, a már meglévő ismereteim gyarapodtak;
f) Nem, a már meglévő ismereteim lényegében nem változtak;
g) Nem, nem sajátítottam el lényegében semmit ebből a nyelvből.

18. A helyi hivatalos szervekkel tartott kapcsolatban mi volt a <u>kommunikáció</u> nyelve? (Kérem, a megfelelőt jelölje!)

a) Kizárólag az angol;
b) Túlnyomórészt az angol, esetenként a helyi nyelv tolmács segítségével;
c) Túlnyomórészt az angol, esetenként a helyi nyelv egy azt jól ismerő kollega segítségével;
d) Túlnyomórészt a helyi nyelv tolmács segítségével;
e) Túlnyomórészt a helyi nyelv egy azt jól ismerő kollega segítségével;
f) Kizárólag a helyi nyelv tolmács segítségével;
g) Kizárólag a helyi nyelv egy azt jól ismerő kollega segítségével;
h) Nem tudom, nem vettem részt ilyen kapcsolatban.

19. Kellett-e szakmai szókincset használnia? (Kérem, a megfelelőt jelölje!)

a) igen b) nem

Ha igen, mely(ek)et: …….

20. Voltak-e gátló tényezők, amelyek hátráltatták a kommunikációt? (Kérem, említse meg a legfontosabbakat!

……

21. **Az Ön neme:** 1. Férfi 2. Nő

22. **Az Ön** [ ] **születési** éve:

23. **Mi az Ön családi állapota?** (Karikázza, vagy húzza alá válaszát!)

a) nőtlen, hajadon
b) házas
c) élettárssal él
d) elvált
e) özvegy

24. **Állandó lakóhelye?** (Karikázza, vagy húzza alá válaszát!)

a) főváros
b) megyeszékhely, megyei jogú város
c) város
d) község, falu

25. **Mi a legmagasabb iskolai végzettsége?** (Karikázza, vagy húzza alá válaszát!)

1.	8 általános
2.	Szakmunkás iskola
3.	Érettségi, szakiskola
4.	Főiskola, egyetem

26. **Mikor kezdte meg szolgálatát?**

……..... év

27. **Ön…? (Kérem, húzza alá!)**

a) Szerződéses katona

b) Hivatásos katona

28. **Az Ön rendfokozata?**

……..

Rendelkezik-e Ön aktív idegennyelv-ismerettel? **(Kérjük, a saját megítélése szerinti tényleges tudását jelölje, a nyelvvizsga léte vagy nem léte ezúttal nem fontos. A: alapfokú tudás, K: középfokú tudás, F: felsőfokú tudás.)**

Idegen nyelv	Szövegértés		Beszéd		Írás
	Hallás utáni ér-tés	Írott szöveg értése	Társalgás, be-szélgetés	Folyamatos beszéd (például: előadás, tá-jékoztató tartása)	
1. angol					
2.					
3.					
4.					
5.					